MASTER
NEGATIVE
NO. 92-81125-11

AUTHOR:

ENGEL, GEORGIVS

TITLE:

DE ANTIQVORVM DIDACTICORVM

PLACE:

MARPVRGI CATTORVM

DATE:

1910

Master Negative #

92-81125-11

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

```
BKS/SAVE  Books       FUL/BIB   NYCG92-B44057          Acquisitions     NYCG-LNF
Record 1 of 0 - SAVE record
UNI
  ID:NYCG92-B44057           RTYP:a    ST:s    FRN:   MS:   EL:      AD:12-10-92
  CC:9668  BLT:am      DCF:?   CSC:?   MOD:    SNR:      ATC:        UD:12-10-92
  CP:gw     L:lat      INT:?   GPC:?   BIO:?   FIC:?     CON:???
  PC:s      PD:1910/           REP:?   CPI:?   FSI:?     ILC:????   II:?
  MMD:      OR:    POL:    DM:     RR:         COL:      EML:      GEN:   BSE:
  040      NNC‡cNNC
  100 1    Engel, Georgivs.
  245 10   De antiqvorvm epicorvm didacticorvm historicorvm prooemiis‡h[microform
        ],‡bdissertatio inavgvralis,‡cscripsit Georgivs Engel.
  260      Marpvrgi Cattorvm,‡bTypis Academicis Ioh. Avg. Koch,‡c1910.
  300      110 p.
  LDG      ORIG
  QD       12-10-92
```

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm REDUCTION RATIO: 11x

IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB

DATE FILMED: 3-1-93 INITIALS MGY

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

DE ANTIQVORVM EPICORVM DIDACTICORVM HISTORICORVM PROOEMIIS

DISSERTATIO INAVGVRALIS

QVAM AVCTORITATE ET CONSENSV AMPLISSIMI
PHILOSOPHORVM IN ACADEMIA PHILIPPINA
MARPVRGENSI ORDINIS AD SVMMOS IN
PHILOSOPHIA HONORES RITE CAPESSENDOS

SCRIPSIT

GEORGIVS ENGEL
MOENOFRANCOFVRTENSIS BORVSSVS

MARPVRGI CATTORVM
TYPIS ACADEMICIS IOH. AVG. KOCH
MCMX

Dissertatio referente Theodoro Birt P. P. O. ab amplissimo
philosophorum ordine probata die XVII. mensis Aprilis anni MCMX.

PARENTIBVS OPTIMIS

De prooemiis quibus veteres scriptores et poetae aut opera plena aut singulos operum libros exornabant etsi nonnulli viri doctissimi vel separatim [1]) vel ubi occasio ferebat [2]) disputare incohaverunt, tamen haec materia tam inexhausta est, ut operae pretium mihi esse videatur denuo id negotii suscipere, omnino, ut breviter dicam, historiam quandam principiorum condere. Qua in re profectus sum ab eis quae disputavit Th. Birt in Ant. Buchwesen p. 141 sqq. Aliena vero erunt ab hac disputatione prooemia ea quae ab oratoribus usurpata sunt; necesse enim non est ea quae Volkmannus [3]) egregie et luculente disseruit aliique [4]) porro explicaverunt iterare. Restant igitur nobis illustranda exordia epica, didactica, historica non solum Graecorum, sed etiam Latinorum atque ita, ut ordine temporum conservato primum de epicis et didacticis brevius, deinde de historicis fusius dicamus. Sed cum in tanta materia modus quidam temporum mihi adhibendus sit, satis habebo, ut a quarto saeculo a. Chr.

1) H. Lieberich, Studien zu den Prooemien in der griech. u. byzant. Geschichtsschreibung. Teil I: Die griech. Geschichtsschreibung. Münch. a. 1899. — Pahl, de prooemiis Sallustianis. Tübing. a. 1859. — Sonnenburg, de prooem. Lucret. Rhen. Mus. 62, 33. — Vahlen, Sitzungsber. d. Berl. Akad. 1877. pag. 479 (de primo Lucret.).

2) Dindorf, de prooem. Diodori, in edition. tom. V. a. 1868. — E. Norden, de prooem. Verg. Georg. III. Herm. 28, 516. — G. Schneider, de prooem. Vitruvii, in praefat. edition. a. 1807. — Vahlen, de prooem. Ennii, in praef. edition. (Ennianae reliquiae [2] a. 1903). — Breiter, de prooem. Manilii, in comment. edition. a. 1908.

3) Die Rhetorik der Griechen und Römer. [2] a. 1885. pag. 127 sqq.

4) Liceat eum qui postremo, quantum scio, de hac re egit nominare, Claus Peters: *de rationibus inter artem rhetoricam quarti et primi saeculi intercedentibus.* Diss. pag. 22—44. Kirchhain. a. 1907.

n. usque ad secundum fere integrum p. Chr. n. exempla prooemiorum proferam, praesertim cum ars prooemiandi intra haec sex saecula et ad summum adoleverit et iam dilabi coeperit minimeque porro exculta sit, sed quae antiquitus tradita erant conservaverit sive integra sive paululum mutata et aucta.

Priusquam autem ad res ipsas progrediamur, inprimis ea investigari oportet quae veteres de prooemio universo, deinde quae de epico, didactico, historico praescripserunt. Valde sane, ut opinor, miraberis, si contendo nulla veterum praecepta ad prooemium universe spectantia, nulla fere de historico, nulla omnino de epico didacticoque principio exstare. Tamen quin olim praesto fuerint, nemo, ni fallor, in dubium vocabit, praesertim cum duo documenta quae ad prooemium historicum pertinent possideamus (v. p. 41 sq.). Omnes loci qui de prooemiis agunt semper oratoriam artem spectant. Quatenus vero praecepta rhetorum momenti fuerint ad reliqua principiorum genera postea apparebit; nunc autem disciplina eorum e materia ipsa eruenda est.

Hac in re tractanda optimum esse mihi persuasi statim lectorum animos, ut facilius argumentatio huius dissertationis perlustraretur, primum ad genera, deinde ad certos stabilesque locos quosdam principiorum deduci. Ac nemo quidem qui unquam antiquis litteris operam navavit nescit scriptores opera ita composuisse et ordinavisse, ut alia uno volumine vel libro, alia compluribus contineantur. Unde apparet duo prooemiorum genera statuenda esse, alterum quo opera plena, alterum quo libri operum singuli ornentur; quae duo genera inter se valde differunt. Discernimus igitur p r o o e m i a o p e r u m et p r o o e m i a l i b r o r u m; haec plerumque continent quae lectores ad intellegendum scriptoris consilium et operis usum scire oportet, illa saepe legentes ab altero ad alterum volumen traducunt. Nunc ad locos quos dixi nos vertamus. Si scriptor aliquis opus condere vult, optimo iure ex eo quaeritur, quid velit et cur scribat;

munus igitur prooemii est, ut argumentum indicet et causam scribendi explicet. Ex officio primo porro fluit locus quo argumentum disponitur isque cum illo saepe artissime coniunctus est. Sin autem opus compluribus voluminibus continetur, boni scriptoris erit argumentum prioris vel priorum prooemio sequentis in legentium memoriam revocare. Ubi vero scriptor causam, cur scribat, aperit, vel amore sui vel argumenti se duci vel etiam eius gratia id fieri dicit cui librum mittit; dedicatio autem loco causae vicina est. Neque miramur, quod opus lectori commendat; qua commendatione alii aliis modis utuntur; exempli gratia argumenti utilitatem, delectationem, difficultatem, fontium et auctorum indicem, captationem benevolentiae, similia plura multis verbis efferunt. Etiam de sua persona scriptor in prooemio loqui potest, si ipsum vel opus defendere contra adversarios eorumque opinionibus repugnare oportet.

Ratione igitur duce septem locos principales, quos in posterum numeris I, II, III sqq. significamus, i n d i c a t i o n i s (I), d i s p o s i t i o n i s (II), r e c o r d a t i o n i s (III), c a u s a e (IV), d e d i c a t i o n i s (V), c o m m e n d a t i o n i s (VI), s c r i p t o r i s d e s e i p s o l o q u e n t i s (VII) statuimus, quibus unum praeterea adicere possumus qui maxime ad poetas pertinebit: i n v o c a t i o n i s n u m i n u m (VIII). Sed res ipsae, exempla prooemiorum, iamiam proferantur, ut lectores studiosi intellegant, quemadmodum usus scriptorum et haec quae praemisi inter se congruant.

I.
De prooemiis epicis.

Hic agatur praecipue de principiis eorum operum quae omnium consensu atque optimo iure e p i c a significantur; omnia vero quae ad fabulosas fictasque hominum et divorum narrationes, ad fabulas Romanenses vel Milesiacas, spectant nec non et elegi ab hac disputatione alieni erunt; sed

tamen hic illic illa quoque carmina quae epyllia nominare solemus, ut Theocriti, Moschi, Catulli, respiciantur.

Callimachi Hecale utrum a prooemio initium ceperit necne incertum est. Aetion opus sine dubio in libro I prooemio non caruit; quod tamen ad libros reliquos attinet, nihil pro certo affirmare audemus. Apollonius Rhodius Argonauticon voluminibus I, III, IV exordia peculiaria praemisit. Initium librorum I et II commune est, quod rebus ipsis inter se cohaerent; tertio et quarto graviores res inchoantur; quam ob rem poeta ibi novis principiis usus est. Theocritus in carminibus epicis minoribus prooemia quidem propria non adhibet; eximia autem arte varioque modo audientes vel legentes ad res tractandas adducit. Livius Andronicus in Odyssea ab omnibus partibus Homeri rationem quin secutus sit, dubitari non potest. De Naevii exordiis belli Punici notum est fere nihil. At Ennium in Annalibus et toti operi et compluribus voluminibus prooemia attribuisse non pauca fragmenta satis docent. Vahlen[1]) de hac re sic iudicavit: *libro VI peculiare quoddam prooemium non defuit, ut praeter primum septimo, decimo, et ut videtur etiam sexto decimo. Sed his libris dum vindico exordium, ceteris non abiudico: nisi quod indicium, quo adiuvem suspicionem, nullum invenio.* Postea Livius historicus eadem ratione usus est; videtur igitur hic Livius Ennium, quantum ad hanc rationem pertinet, imitatus esse; vide infra p. 84. Moschus in carmine minore epico quod Europe inscribitur statim in medias res inducit. Neque aliter Catullus egit in carminibus quae ad idem genus pertinent. Vergilii Aeneidos libris desunt exordia omnibus; totum autem opus suo prooemio non caret. Eundem morem Ovidius, quantum Metamorphoseon opus attinet, sequitur; at Fastorum sex voluminibus peculiaria principia instituit. Quod unde declaratur? Fasti, si

---

1) Ennianae reliquiae ² a. 1903 pag. CLXIV.

metrum respicis, elegiaco, si sermonis formam, epico generi, si effectum, didactico dandi sunt. More autem didacticorum operum singuli libri sua prooemia possident (vide infra). Culex et Ciris ab iustis principiis initium sumunt. Eadem est res, si ad Lucanum, Valerium Flaccum[1]), Statium, Silium Italicum oculos vertimus; opera ipsa prooemiis suis exornata sunt, volumina singula peculiaribus vacant omnia nisi Silii liber XIV, ubi poeta, quod scaenam mutavit, principio novo usus est. Hanc prooemiandi rationem etiam posteriores epici sequuntur omnes; exordia librorum adeo desunt, ut quasi lege vetita esse videantur.

Videmus igitur poetas epicos a saeculo quarto a. Chr. n. usque ad secundum post Chr. operibus principia semper praemisisse, contra usum libros prooemiandi nunquam floruisse. Interdum hanc quoque consuetudinem vigere cognovimus, quam Quintilianus IV prooem. 4 his significat: *nemo miretur poetas maximos saepe fecisse, ut non solum initiis operum suorum Musas invocarent, sed provecti quoque longius, cum ad aliquem graviorem venissent locum, repeterent vota et velut nova precatione uterentur.*

Nunc vero ad argumenta horum principiorum nos vertamus. Inter omnes constat poetas ab antiquissimis temporibus a suis numinibus, a Musis inprimis carmina auspicatos esse. Id iam Homerum fecisse pervulgatum est; in exordiis Iliadis et Odysseae vates ab invocatione Musae exorsus argumentum tractandum indicat explicatque i. e.

---

1) libr. III 15—19 prooemium voluminis non sunt. cf. Ribbeck, Geschichte d. röm. Dichtung III, 180: *Im dritten Buch hat die irrtümliche Rückkehr nach Cyzikus und der mörderische, nächtliche Kampf mit den Doloniern, welche einen Ueberfall der räuberischen Pelasger abzuwehren glauben, dem Nachdichter ergiebigen Stoff zur Darstellung einer grausigen Metzelei gegeben. Die eigene Erfindung kennzeichnet er sofort durch Anrufung der Clio.* cf. Verg. Aeneid. VII 37—45.

munus locorum I et VIII explet. Eadem etiam de Aetion prooemio Callimachi videntur in universum sustineri posse verissime. *Testatur incertus poeta anth. Pal. VII 42 Callimachum in aetion prooemio se fecisse per somnum e Libya h. e. e Cyrena patria in Heliconem sublatum et a Musis de heroum divorumque rebus edoctum; quod artificium postmodo cum alii videntur poetae pro exordio adhibuisse tum maxime Ennius in Annalibus.* [1]

Apollonius Rhodius in exordio operis Apollinem invocat argumentumque in universum pronuntiat (1—4), deinde, quibus causis Argonautica effecta sint, explicat (5—17), denique ad res libri I his aggreditur:

νῆα μὲν οὖν οἱ πρόσθεν ἔτι κλείουσιν ἀοιδοί
Ἄργον Ἀθηναίης καμέειν ὑποθημοσύνῃσιν.
νῦν δ' ἂν ἐγὼ γενεήν τε καὶ οὔνομα μυθησαίμην
ἡρώων, δολιχῆς τε πόρους ἁλὸς, ὅσσα τ' ἔρεξαν
πλαζόμενοι· Μοῦσαι δ' ὑποφήτορες εἶεν ἀοιδῆς.

Prooemium libri III est hoc:

Εἰ δ' ἄγε νῦν, Ἐρατώ, παρά θ' ἵστατο καί μοι ἐνίσπες,
ἔνθεν ὅπως ἐς Ἰωλκὸν ἀνήγαγε κῶας Ἰήσων
Μηδείης ὑπ' ἔρωτι. σὺ γὰρ καὶ Κύπριδος αἶσαν
ἔμμορες, ἀδμῆτας δὲ τεοῖς μελεδήμασι θέλγεις
παρθενικάς. τῶ καί τοι ἐπήρατον οὔνομ' ἀνῆπται.

Similiter etiam libri IV exordium institutum est; poeta Musam implorat, ut ipsa curas Medeae cantet (1—5).

In prooemiis librorum loci I et VIII insunt; iidem etiam in principio totius operis inveniuntur; praeterea autem illi narratio, unde Argonautica originem trahant, tamquam emblema inserta est. Emblema autem quod dico ita nascitur, ut auctor et ornandi et docendi causa eam rem quam in tractationem ipsam inserere non vult vel non potest in prooemio tractet.

---

1) C. Dilthey, de Callimachi Cydippa. a. 1863 pag. 15.

De ratione Theocriti supra diximus; hic satis habeo unum exemplum afferre (XVIII 1—8):

Ἔν ποκ' ἄρα Σπάρτᾳ ξανθότριχι πὰρ Μενελάῳ
παρθενικαὶ θάλλοντα κόμαις ὑάκινθον ἔχοισαι
πρόσθε νεογράπτω θαλάμω χορὸν ἐστάσαντο,
δώδεκα ταὶ πρᾶται πόλιος, μέγα χρῆμα Λακαινᾶν,
ἁνίκα Τυνδαρίδα κατεκλᾴζετο τὰν ἀγαπατάν
μναστεύσας Ἑλέναν ὁ νεώτερος Ἀτρέος υἱῶν.
ἄειδον δ' ἄρα πᾶσαι ἐς ἓν μέλος ἐγκροτέοισαι
ποσσὶ περιπλικτοῖς, ὑπὸ δ' ἴαχε δῶμ' ὑμεναίῳ.

Livium Andronicum et Cn. Naevium in exordiis operum locis I et VIII usos esse docent hi versus:

virum mihi, Camena, insece versutum.
novem Iovis concordes filiae sorores.

Q. Ennii de principiis Vahlen accuratissimam inquisitionem praestitit.[1] Loci autem quos deprehendo sunt hi: ex prooemio primo locus VI (?), I, VIII; ex sexto VI; ex octavo VII; ex decimo I, VIII; ex sexto decimo IV. Infra in capite III rerum scriptores eandem prooemiandi rationem secutos esse docebo.

Vergilius non aliter atque Homerus in tritissimo Aeneidos principio argumentum declarat Musaeque auxilium sibi expetit; insunt igitur hic quoque loci I et VIII.

Iisdem Ovidius in Metamorphoseon exordio usus est:

In nova fert animus mutatas dicere formas
corpora. di, coeptis — nam vos mutastis et illas —
adspirate meis, primaque ab origine mundi
ad mea perpetuum deducite tempora carmen.

In Fastorum prooemio Ovidius, postquam pronuntiavit argumentum:

Tempora cum causis Latium digesta per annum
lapsaque sub terras ortaque signa canam,

---

1) l. c. pag. CXLVI, CLXIV, CLXXXI, CXCII, CXCIX.

Caesari Germanico opus dedicat eiusque quasi dei auxilium implorat (3—26); deinde explanat, quo modo annum Romulus instituerit (27—44) quaeque iura dies singuli habeant (45—60). Ergo versibus 1—26 loci I, V, VIII continentur; his adnexuit poeta versum 27 et sequentes, quibus lectores quaedam ad rerum perceptionem necessaria doceret. Itaque hoc prooemii emblema est; Ovidius id ipsum testatur:

61 Haec mihi dicta semel, totis haerentia fastis,
ne seriem rerum scindere cogar, erunt.

In principiis librorum I, III, IV poeta Iani, Martis, Veneris auxilium favoremque sibi conciliat argumentaque pandit. In quinto et sexto a dubia explicatione nominum Maii et Iunii initium sumit; Musae aliaeque deae invocantur, ut ipsae iustam interpretationem proferant. In his igitur prooemiis loci I et VIII adhibiti sunt; exordio vero libri II praeter primum (1—2) et octavum (17—19) etiam septimus continetur (3—18). Nam ibi Ovidius nunc demum materiam elegis dignam tractare se putat blandeque exclamat:

15 .... tua prosequimur studioso pectore, Caesar,
nomina, per titulos ingredimurque tuos.
Ergo ades et placido paulum mea munera voltu
respice, pacando siquid ab hoste vacas.

Culicis poeta in prooemio Octavium quendam allocutus primum materiam exponit (1—10), deinde Phoebum, Musas, Palem invocat (11—23), favorem denique Octavii, ne hoc tam leve atque humile argumentum despiciat, sibi expetit (24—40). Tres loci, I, VIII, V, colliguntur.

Ciris magnum exordium[1]) ita institutum est, ut auctor loco dedicationis usus de suis studiis loquatur (1—47),

1) Consulto mihi poeta id videtur effecisse, quod Ciris prooemium centum versibus accurate numeratis decurrit; vide quae Birtius ad Claudian. praefat. pag. CCXIX contulit.

mox argumentum exponat (48—53), varias sententias de Scyllae mutationibus prolatas in iudicium vocet (54—91), denique Musarum invocatione concludat (92—100). Insunt loci V, I, VI, VIII; quinto autem descriptio feriarum quae Panathenaea vocantur ornamentum inserta est; itaque ne huic quidem prooemio emblema deest.

Lucanus in principio belli civilis statim id de quo agatur pronuntiat (1—7), deinde damna incommodaque belli intestini questus Neronem celebrare incipit (8—62) eumque ut Musam invocat (63—66). Locorum I et VIII officium expletur; querelae indignationesque et praedicatio Caesaris emblema sunt; adlocutio Caesaris haud scio an ad locum V pertineat.

Valerius Flaccus prioribus quattuor versibus argumentum operis circumscribit:

Prima deum magnis canimus freta pervia natis
fatidicamque ratem, Scythici quae Phasidis oras
ausa sequi mediosque inter iuga concita cursus
rumpere, flammifero tandem consedit Olympo.

Deinde Phoebi praesidium et favorem gentis Flaviae appetere studet (7—21). Loci I, VIII adhibiti sunt.

Silius Italicus Punica sic exorditur:

Ordior arma, quibus caelo se gloria tollit
Aeneadum, petiturque ferox Oenotria iura
Carthago. Da, Musa, ...

Versibus qui sequuntur (3—16) magnitudinem materiae poeta effert; denique, ut ad res ipsas aggrediatur, iterum accuratius, quid sibi proposuerit, pronuntiat (17—20). Locos I, VIII, VI, II tenemus.

Idem poeta libri XIV in exordio (1—10) Musas orat, ut ad Siciliae urbes cantum flectant: earum munus esse, ubicumque Mars regnet, versari. Loci I, VIII adhibiti sunt.

Statius in Thebaidos prooemio locis iisdem atque Silius utitur:

Fraternas acies alternaque regna profanis
decertata odiis sontesque evolvere Thebas
Pierius menti calor incidit. Unde iubetis
ire, deae? . . . .
16 . . . . . . limen mihi carminis esto
Oedipodae confusa domus.

Quibus versibus addidit decimum septimum et sequentes: imperatorem Domitianum blande allocutus de argumento sibi proposito verba facit (17—40); denique poeta, ut ad rem perveniat, prooemium his concludit:

41 quem prius heroum, Clio, dabis? immodicum irae
Tydea? laurigeri subitos an vatis hiatus?
urget et hostilem propellens caedibus amnem
turbidus Hippomedon, plorandaque bella protervi
Arcados atque alio Capaneus horrore canendus.

Eadem ratione Achilleidos quoque exordium compositum est. Musa et Apollo invocantur, argumentum indicatur (1—13), Domitianus celebratur (14—19). In utroque principio adlocutio Caesaris aut officium loci V explet aut emblema nominari potest.

Haec quidem hactenus; iam videamus, quid ex his omnibus colligatur. Homeri exemplum secuti poetae epici locis I et VIII utebantur omnes; Ovidius, quantum scimus, primus adhibuit quintum, qui exinde posterioribus gratam facultatem dabat adulandi Caesares; emblema illud quod vocamus iam ab initio cultum est et magis magisque in usum venit; hic illic etiam reliqui loci quos diximus inveniuntur. Quos locos in librorum singulorum exordiis poetae collocaverint, parum apertum est; nam rara sunt talia exordia; vide Apollonium et Ennium (pag. 10, 11).

II.

De prooemiis didacticis.

His peractis ad didactica opera nos convertamus. Quorum quidem maxima copia est. Itaque ego non omnium operum huc pertinentium exordia tractare me posse non sum nescius. Exempli gratia scriptores prosaici artis metricae, grammaticae, militaris omnesque ceteri qui in disciplina quadam nimis peculiari operam consumpserunt ab hac disputatione exclusi sunt. Nam in eo potius elaboravi, ut rationem poetarum didacticorum, qui a saeculo IV a. Chr. n. usque ad secundum p. Chr. vixerunt, explanarem; quibus scriptores rerum rusticarum, quippe qui in certo genere didacticorum versentur, inserere mihi concessi. Absolvisse me quod appetebam sane nequaquam puto.

Sed ut iam hic ostendam, quantum inter opera epica et didactica intercedat, inprimis notatu dignum est *auctores didacticos et operibus ipsis et singulis voluminibus semper prooemia praemisisse omnes.* Quod cur ita se habeat, manifestum est. Volumina enim didactica exiguam rerum copiam continere solebant, ne animi legentium fatigarentur aut deterrerentur.[1]) Quamobrem certum spatium concedebatur ipsis prooemiis, quibus lectores quasi per vestibula splendida ad argumentum exile plerumque et aridum perducerentur. Itaque etiam hoc explicatum habet, quod scriptores, inprimis poetae, his prooemiis sententias non necessarias, sed quae ornamento essent, inserebant.

Reliquum est, ut locos ipsos percenseamus.

---

1) cf. ad Herenn. I fin: *nunc quoniam satis huius voluminis magnitudo crevit, commodius est in altero libro de ceteis rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retardare.*

Xenophontis Cynegeticum Radermacher Xenophonti nuper multa cum probilitate abiudicavit;[1]) quam quidem rem mei iudicii esse non puto. Attamen prooemium (1, 1–17) spurium esse Radermacher[2]) et Norden[3]) mihi persuaserunt. Tamen prooemium Cynegetici superest hoc: *ἐγὼ μὲν οὖν παραινῶ τοῖς νέοις μὴ καταφρονεῖν κυνηγεσίων· ἐκ τούτων γὰρ γίγνονται τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἀγαθοὶ εἴς τε τὰ ἄλλα, ἐξ ὧν ἀνάγκη καλῶς νοεῖν καὶ λέγειν καὶ πράττειν* (1, 18).[4]) Officium loci VI explet auctor. Quae antecedunt (1, 1–17) ad commendationem rerum tractandarum spectant; in comparationem vocare licet Grattii Cyneget., Oppiani Halieut. II, Oppiani Cyneget. II exordium; vide infra pag. 33, 38, 40.

Xenophontis libellus *περὶ ἱππικῆς* inscriptus sic incipit: *ἐπειδὴ διὰ τὸ συμβῆναι ἡμῖν πολὺν χρόνον ἱππεύειν οἰόμεθα ἔμπειροι ἱππικῆς γεγενῆσθαι, βουλόμεθα καὶ τοῖς νεωτέροις τῶν φίλων δηλῶσαι, ᾗ ἂν νομίζομεν αὐτοὺς ὀρθότατα ἵπποις προσφέρεσθαι.* Quae Simo, vir rei equestris peritissimus, recte explanasset, se partim retractavisse partim supplevisse. Itaque hoc in prooemio causa scribendi argumentumque libri indicatur; scriptor ipse se commendat dicens se et ipsum rei tractandae peritum esse et auctorem omnibus probatum sequi. Loci igitur IV, I, VI hoc exordio breviter atque cogitate continentur. Eadem fere ratione evangelium *κατὰ Λούκαν* inscriptum initium sumit; vide infra pag. 89.

Aeneae Tactici Strategicon unum caput exstat; describitur, quomodo urbs defendenda sit. Itaque in prooemio illius tractatus declaratur res adversas atque clades externas minus periculosas esse atque domesticas; nam incolas rebus intra fines male gestis plerumque perisse funditus, nisi

---

1) Rhen. Mus. 51, 596 sqq. 52, 13 sqq.

2) l. c. pag. 26–36.

3) Die ant. Kunstprosa, pag. 431–434.

4) cf. Xenoph. Hipparch. init: *πρῶτον μὲν θύοντα χρὴ αἰτεῖσθαι θεοὺς ταῦτα διδόναι καὶ νοεῖν καὶ λέγειν καὶ πράττειν . . .*

urbes moenibus et praesidiis satis munivissent, contra hostibus fortiter repulsis apud omnes summo in honore fuisse; quamobcausam eiusmodi res maxime curandas esse, ne quis suam urbem sua culpa everteret neve iis qui clade accepta superessent facultatem fortunae pristinae restituendae auferret. Auctor igitur gravitatem rerum tractandarum effert i. e. locum VI adhibet; locus I videtur deesse nisi forte ex ipso prooemii argumento conicitur.

Aratus Solensis in Phaenomenis a laudatione Iovis initium sumit, quem effectorem mundi praedicat (1–14). Postquam his versibus simul argumentum suum explicavit, supplicatione Iovis et Musarum adlocutione prooemium concludit:

χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ,
αὐτὸς καὶ προτέρη γενεή· χαίροιτε δὲ Μοῦσαι
μειλίχιαι μάλα πᾶσιν· ἐμοί γε μὲν ἀστέρας εἰπεῖν,
ᾗ θέμις εὐχομένῳ τεκμήρατε πᾶσαν ἀοιδήν.

Itaque ut rerum scriptores ab historiae laudatione (vide Polyb. I 1) exordium sumpserunt ita Aratus a praedicatione eius dei cui materia tractanda curae est. Quae laudatio nominari potest rerum commendatio; praeterea hoc principio loci I et VIII continentur.

Eodem pacto Cato a laudibus rerum rusticarum incipit; explanaturus, quanta praestantia agricultura sit, mercaturam et fenerationem in comparationem vocat scriptor. Denique ad tractationem abrupte transit his: *nunc, ut ad rem redeam, quod promisi institutum principium hoc erit.*

Haec rei propositae commendatio per se consistit neque cum rebus deinceps narratis arte coniuncta est; comparare licet Horat. carm. I 1. Argumentum vero non indicatur; auctor tamen verbis *quod promisi* lectorum animos sive ad titulum operis sive ad summarium[1]) remittit.

Nicandri opera duo quae exstant amicis poetae dedicata sunt, quos docere ille sibi proposuit; utroque igitur

---

1) Hoc mihi Birt, illud Maass proposuit.

prooemio munus loci V expletur. In Theriacon initio statim argumentum proponitur (loc. I), deinde (4—7) fructus atque utilitas operis efferuntur (VI). Prooemio Alexipharmacon locus VI deest, adsunt I et V. Ubi poeta Protagoram allocutus ea quae tractaturus sit indicat (1—5), domicilium utriusque breviter describit (6—11), ut appareat, cur opus ad absentem amicum mittatur. Praeterea observo in utroque principio Nicandrum eisdem verbis *(ῥεῖά κέ τοι . . .)* ad materiam significandam accedere i. e. stabiles formulas adhibere.

Lucretii prooemia Sonnenburg explanavit omnia fere exhauriens; itaque nihil nisi summam subducere volo. Cuius poetae exordia ex duabus partibus constant, quarum altera argumenta singulorum voluminum indicantur atque explanantur eademque persaepe etiam ea quae iam disputata sunt revocantur: cf. II 62—79 (loc. I), III 31—90 (III, I), IV 26—41 (III, I), V 55—90 (I), VI 42—91 (III, I). Altera parte commendatio sive Epicuri eiusque doctrinae sive poetae ipsius et operis vario modo efficitur (loc. VI): cf. II 1—61 (vita vere sapientium beata describitur), III 1—30 (Epicurus eiusque doctrina laudatur), IV 1—25 (poeta se ipse et rerum vim commendat), V 1—54 (Epicurus ut inventor doctrinae praedicatur), VI 1—41 (merita Epicuri celebrantur). — In prooemio libri I Lucretius Venerem, almam genetricem omnium rerum, quasi per hymnum extollit auxiliumque deae operi, cuius argumentum nominatur, expetit (1—44), Memmium dedicationis causa alloquitur (50—61), deinde Epicurum, auctorem disciplinae, summis laudibus effert (62—79), opus ab scrupulis Memmii defendit (80—101), utilitatem philosophiae Epicureae declarat (102—135), de difficultate rei tractandae loquitur (136—145), denique libri I argumentum indicat (146—155).

Itaque etiam hoc primum Lucretii exordium ex duabus partibus constat, quarum prior versibus 1—61 continetur; id est prooemium totius operis, in quo loci VIII, I, V

insunt. Versus autem 62—155 solius libri I principium nominari debent; et in hac parte loci VI et I obveniunt. Ceterum sicut poeta ab invocatione Veneris operis initium sumpsit ita supplicatione Musae ultimi voluminis prooemium concludit (VI 92—95; loc. VIII). Denique munus loci VI in diversis exordiis expletum est ita, ut ratio quaedam artior inter ea intercedat, de qua Sonnenburg[1]) haec: *Epicurus a veris malis homines liberavit (I): qua re vita vere sapientium beata est (II): hanc doctrinam omnibus impertivit (III): quam Lucretius operam persecutus hominibus Romanis aperuit (IV): his meritis omnium ceterorum merita superavit Epicurus, deus vere appellandus (V): quin etiam hominum ad vitam beatam tendentium studia perfecit atque absolvit (VI).* Itaque vix quisquam scriptorum antiquorum locum VI ita excoluit ut Lucretius.

M. Tullium Ciceronem Arati carmina admodum adulescentulum in sermonem latinum vertisse constat. Quod tamen ad exordium attinet, utrum Romanus Graecum ab omnibus partibus secutus sit an nonnulla novaverit, diiudicari non potest; fragmenta nihil docent nisi id unum Ciceronem loco VIII usum esse.

Sequitur, ut etiam libros ad C. Herennium et de inventione breviter attingamus. Auctor ad Herennium in prooemio totius operis Herennium adloquitur eique explicat, cur et quid scribat quoque modo res tractet (loc. V, IV, I, VI vel VII). In exordio libri II argumentum primi in memoriam revocat ipsumque defendit, quod priore volumine difficillima quaeque explanaverit (III, VII). Liber III principio iusto caret neque epilogus secundi, quamquam eo munus locorum III, I, VII expletur, vicem eius obtinere potest. Initio libri IV continentur loci I et VII.

Cicero vero de inventione in prooemio operis eloquentiam collaudat, ab opprobriis defendit; deinde his ad res

1) Rhen. Mus. 62, 40.

ipsas aggreditur: *hoc si forte non natura modo neque exercitatione conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur, non alienum est videre, quae dicant ii qui quaedam eius rei praecepta nobis reliquerunt. Sed antequam de praeceptis oratoriis dicimus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis facilius et expeditius animus uniuscuiusque ipsam rationem ac viam artis considerare poterit* (cap. IV fin). Cicero igitur non aliter ac rerum scriptores a commendatione materiae tractandae generali initium sumit, cui loco VI addit locos I et II. — In exordio libri II idem narratiunculam de Zeuxide et Crotoniatis proponit eoque exemplo utitur, ut de auctoribus, quorum opera sub iudicium vocavit, et suis studiis verba faciat. Deinde et ea quae priore volumine declaravit eaque quae hoc libro explicanda sint pronuntiat. Hoc prooemio loci VI, VII, III, I adhibiti sunt; fabella illa venusta prooemii emblema est. Etiam haec initia in ordinem eorum quae adhuc tractata sunt omnia redigi possunt. Redeo in viam.

M. Terentius Varro rerum rusticarum tres libros composuit. In praefatione primi Fundaniae uxori operis volumina dedicat, quorum omnium argumenta iam hic aperiuntur (1, 1—4), deinde auxilium duodecim deorum, qui agricolis favent, invocat (1, 4—6), porro, quid scripturus sit, accuratius indicat: *ego referam sermones eos quos de agri cultura habuimus nuper, ex quibus, quid te facere oporteat, animadvertere poteris. in quis quae non inerunt et quaeres, indicabo, a quibus scriptoribus repetas et graecis et nostris* (1, 7). Hic index commendationis gratia intextus est (1, 8—10). Tum Varro de partitione et totius operis et libri I loquitur: *quo brevius de ea re conor tribus libris exponere, uno de agricultura, altero de re pecuaria, tertio de villaticis pastionibus, hoc libro circumcisis rebus, quae non arbitror pertinere ad agri culturam. itaque prius ostendam, quae secerni oporteat ab ea, tum de his rebus dicam*

sequens naturales divisiones. ea erunt ex radicibus trinis, et quae ipse in meis fundis colendo animadverti, et quae legi, et quae a peritis audii (1, 11). Loci quos inde colligimus sunt V, VIII, I, VI, II; ante omnia notatu dignum videtur Varronem primum e prosaicis scriptoribus, quantum scimus, locum VIII prooemio vindicasse.

Librum II Varro sic incipit: *viri magni nostri maiores non sine causa praeponebant rusticos Romanos urbanis.* Quae opinio iis quae sequuntur comprobatur (1, 1—3), deinde, quae ratio inter colonum et pastorem intercedat, exponitur (1, 4—5). Cui ratiocinationi, qua commendatio rerum rusticarum efficitur, Varro alteram exordii partem (1, 6) adiungit, qua ad priorem librum revocat, Nigro Turranio volumen, cuius materia nominatur, dedicat, suam rerum scientiam effert (loc. III, V, I, VI). — Eadem ratione etiam prooemium libri III institutum est: vita rustica et urbana inter se comparantur et rerum rusticarum tria genera, agricultura, res pecuaria, pastio villatica, laudantur (1, 1—8); deinde de dispositione operis argumentoque libri dedicandi causa similiter atque in prioribus principiis Varro verba facit (1, 9—10). Loci igitur VI, II, V, I, VI adhibiti sunt.

Unus quisque horum librorum per se stat: coniunguntur et titulo et ipsis prooemiis, loco potissimum II, cuius munus accuratissime Varro solet explere. Exordia aequaliter composita sunt; secundum et tertium a laudatione rei rusticae initium sumunt aeque ac scriptores historiam vel Cicero eloquentiam laudarunt; sed haec commendatio rerum primae praefationi deest, ubi potius locus VIII occurrit. Ad locum V verba quaedam adiecit Varro, e quibus eluceat, cur volumina singula diversis personis dedicaverit. Mirum tamen est, quod primo Fundaniae omnes tres libri promittuntur, postea alii secundum et tertium accipiunt. Qua de re mitto ad quaestionem quam Hirzel instituit.[1])

1) Der Dialog I, 555.

Non possum vero praeterire eiusdem scriptoris libros V—X quos de lingua latina conscripsit. In principio libri V de lingua latina Ciceronem adlocutus[1]) explicat, quid omnino sibi proposuerit, quid iam perfecerit quidque in hoc volumine scribendum sit: *quemadmodum vocabula essent imposita rebus in lingua latina, sex libris exponere institui. de his tres ante hunc feci, quos Septumio misi, in quibus est de disciplina, quam vocant ἐτυμολογικήν; quae contra eam dicerentur, volumine primo, quae pro ea, secundo, quae de ea, tertio. in his ad te scribam, a quibus rebus vocabula imposita sint in lingua latina et ea quae sunt in consuetudine et apud poetas* (1). Quae sequuntur ad explanationem argumenti spectant (2). Deinde Varro de causis obscuritatis rerum (3—6) et de gradibus origines verborum explicandi fusius disputat (7—9) argumentumque voluminum V—VIII disponit (10). Denique contra sententiam Pythagorae, ut ad tractationem transeat, contendit (11—12): non bina esse omnium rerum initia, sed quadripertita putat: quare etiam verborum esse quattuor genera prima: *e quis*, inquit, *de locis et iis rebus, quae in his videntur, in hoc libro summatim ponam* (13).

In prooemio libri VI Varro et ad argumentum prioris respicit et indicat, quid hoc libro declaraturus sit: *origines verborum quae sunt locorum et ea quae in his in priore libro scripsi. in hoc dicam de vocabulis temporum et earum rerum quae in agendo fiunt aut dicuntur cum tempore aliquo, ut Sedetur, Ambulatur, Sequontur; atque si qua erunt ex diverso genere adiuncta, potius cognationi verborum*

1) Observatione dignum est, quod Varro Ciceronem non nominat nec nisi pronomine personali *tu* alloquitur; vocativus igitur omniaque e quibus causa dedicandi cognosci possit desunt; praeterea scriptor in prooemio libri VI Ciceronis non iam memor in universum de lectoribus dicit. Neque id mirum est; nam epistula ad fam. IX 8 docet Varronem precibus assiduis coactum Ciceroni id opus dedicavisse invitum.

quam auditori calumnianti geremus morem (1). Ea quae sequuntur explicationis gratia addita sunt (2).

Libri VII initium desideratur; ea quae meliores codices deinceps tradunt de difficultate agunt verba vetusta expediendi (1—4). His Varro dispositionem voluminis addidit (5). — In exordio libri VIII, ubi alterum operis caput (de declinationibus VIII—XIII) incipit, hanc partem scriptor cum prima atque tertia coniungit h. e. dispositionem totius operis in memoriam revocat; simul autem argumentum, de quo mox disputetur, memorat explicatque (1—2). Deinde declaratur, cur inducta sit declinatio (3—8), in quas formas declinentur verba (9—20), quemadmodum declinentur (21—23). Denique divisio secundae operis partis (24) proponitur et argumentum libri VIII disponitur (25).

Libri IX initium non servatum est; quae exstant Varronem inducunt disputantem de analogia atque anomalia (1—3). Deinde auctor de trinis copulis, quo facilius perspici possint quae dicit, discernit (4—6) et partitionem libri IX affert (7). — In principio libri X Varro ordinem disputationis curat; ea quae libris VIII et IX tractata sunt breviter repetit, argumentum huius voluminis pronuntiat et disponit, causam, cur de his rebus scribat, addit (1—2).

Iuvat ea quae apparuerunt breviter repetere. In prooemio libri V Varro divisionem primae partis principalis (II—VII) cum dedicatione coniunctam instituit (loc. II et V), difficultatem rerum effert (VI), emblema, quo cognitiones necessariae parantur, explanationis gratia inserit, dispositionem libr. V—VII reddit (II), contra opinionem adversariam contendit (VII), argumentum voluminis V explicat (II vel I). In exordio libri VI loci III et I insunt; septimum locos VI et II continet. In principio libri VIII partitio totius operis revocatur (II), argumentum libr. VIII—XIII declaratur (I), emblema institutionis causa additur, res libr. VIII—XIII disponuntur (II), materia libri VIII explanatur (II vel I). Quae ex nono prooemio colli-

guntur ad emblema eius spectare videntur; huc accedit declaratio argumenti (II). Decimo exordio loci III, I, IV comprehenduntur.

Patet igitur Varronem divisioni perspicuae et operis et voluminum plurimum tribuisse; ubi novam partem operis vel sectionem incipit, ibi partitionem et operis et partis et libri diligentissime iterat (cf. libr. V, VIII). Praeter hunc locum II emblema quod nominamus persaepe adhibuit, ut facilius et expeditius animus uniuscuiusque ipsas res cognoscere posset. Quod ad reliquos locos attinet, quintus omnino fere neglegitur, primus et secundus saepe eandem vim habent. Ceterum inter Varronis usum prooemiandi et Diodori, si dispositionem rerum et librorum respicis, non multum diversitatis intercedit; vide infra p. 75.

In hunc ordinem etiam Vitruvius de architectura inseri potest. Qui scriptor in praefatione libri I imperatori Caesari opus dedicat, materiam nominat, causas dedicationis explicat (loci I et V). — In exordio libri II imperatori se ipse commendare studet; quamobrem narrat, quo modo Dinocrates architectus in familiaritatem Alexandri Magni venerit (loc. VI): *ita Dinocrates a facie dignitateque corporis commendatus ad eam nobilitatem pervenit. mihi autem, imperator, staturam non tribuit natura, faciem deformavit aetas, valetudo detraxit vires. itaque quoniam ab his praesidiis sum desertus, per auxilia scientiae scriptaque, ut spero, perveniam ad commendationem* (4). Deinde argumenta et prioris et huius libri indicat (loc. III et I) simili ratione ac Diodorus et Varro: *cum autem primo volumine de officio architecturae terminationibusque artis perscripserim, item de moenibus et intra moenia arearum divisionibus, insequaturque ordo de aedibus sacris et publicis aedificiis itemque privatis, quibus proportionibus et symmetriis debeant esse uti explicentur, non putavi anteponendum nisi prius de materiae copiis, e quibus conlatis aedificia structuris et materiae rationibus perficiuntur, quas habeant*

in usu virtutes exposuissem quibusque rerum naturae principiis essent temperatae dixissem. sed antequam naturales res incipiam explicare, de aedificiorum rationibus unde initia ceperint et uti creverint eorum inventiones anteponam, et insequar ingressus antiquitatis rerum naturae et eorum qui initia humanitatis et inventiones perquisitas scriptorum praeceptis dedicaverunt. itaque quemadmodum ab his sum institutus exponam (5).

Libri III initium sumit scriptor ex dicto Socratico: *oportuisse hominum pectora fenestrata et aperta esse, uti non occultos haberent sensus sed patentes ad considerandum* (1). De quo dicto Vitruvius exemplis e vitis artificum adductis suo modo philosophatur; inprimis queritur de fortuna eorum, *quos neque industria neque artis studium neque sollertia defecit, sed aut rei familiaris exiguitas aut imbecillitas fortunae seu in ambitione certationis contrariorum superatio obstitit eorum dignitati* (2). Se ipsum cum indoctis ambitione certare aspernari, sperare vero his praeceptis editis ostendere se posse suae scientiae virtutem (3). Quae omnia ad locum VI spectant. Tum argumenta et primi et secundi libri eodem modo atque in priore prooemio in memoriam revocantur argumentumque huius voluminis indicatur (loc. III, I). — In principio libri IV auctor declarat, cur de architectura scribere constituerit: *cum animadvertissem, imperator, plures de architectura praecepta voluminaque commentariorum non ordinata sed incerta* (codd. *incepta*; corr. Birt. Buchr. p. 268) *uti particulas errabundas reliquisse, dignam et utilissimam rem putavi tantae disciplinae corpus ad perfectam ordinationem perducere et praescriptas in singulis voluminibus singulorum generum qualitates explicare* (loc. IV). Huc accedunt loci III et I, qui etiam in sequentibus prooemiis semper additi sunt. — Libro V ineunte Vitruvius de difficultate rerum scribendarum verba facit, quo loco VI iam priores scriptores iterum atque saepius usi sunt; praeterea explanationem cubi, ut res deinceps narran-

dae expeditius percipi possent, prooemio affigit. — In exordio libri VI scriptor primum de dicto quodam Aristippi (*eiusmodi possessiones et viatica liberis oportere parari, quae etiam e naufragio una possent enatare)*, quod dictum comparatis sententiis Theophrasti, Epicuri, poetarum comicorum, lege denique Attica comprobat, cum assensu disserit, parentibus suis, qui architectura, arte omnium maxima, ipsum erudiendum curaverint, gratias reddit (loc. VI); deinde (5—7) de sua ignobilitate et sua spe gloriae loquitur (loc. VII).

In prooemio libri VII declarat, quo modo fontibus utendum sit scil. sine fraude (loc. VII); a laude scriptorum, qui opiniones philosophorum et res gestas regum civitatumque tradiderint (1—2), initium sumit, eos qui scripta aliena furati pro suis praedicent poena condemnandos esse censet (3). Duo exempla affert (4—9), deinde haec: *ego vero,* inquit, *Caesar, neque alienis indicibus mutatis, interposito nomine meo, id profero corpus, neque ullius cogitata vituperans institui ex eo me adprobare, sed omnibus scriptoribus infinitas ago gratias, quod egregiis ingeniorum sollertiis ex aevo conlatis abundantes alius alio genere copias praeparaverunt, unde nos uti fontibus haurientes aquam et ad propria proposita traducentes facundiores et expeditiores habemus ad scribendum facultates talibusque confidentes auctoribus audemus institutiones novas comparare* (10). Iis quae sequuntur (11—18) Graeci et Romani, qui de disciplina architecturae scripserunt, enumerantur et sub iudicium vocantur (loc. VI). — In principio libri VIII, qui est *de inventionibus aquae quasque habeat in locorum proprietatibus virtutes quibusque rationibus ducatur et quemadmodum item probetur* (4), Vitruvius praemisit, quae a physicis et a philosophis et a sacerdotibus de aquae utilitate et dignitate religionibus quibusdam comprobata dicta essent (1—3). — Exordium libri IX ad nihil aliud nisi ad locum VII et VI pertinet. Auctor enim eorum opinioni repugnat qui, quamquam homines ex scriptorum studiis

maiores fructus capiant quam athletarum, tamen illis minores honores tribuant quam his. Platonis, Pythagorae, aliorum merita multis verbis effert, Ennium, Accium, Lucretium, Ciceronem, Varronem collaudat, ut praestantiam scriptorum comprobet (1—17). Quae commendatio cum rebus hoc volumine tractatis nullo modo cohaeret. — In initio libri X scriptor optat, ut lex Ephesiorum quae ad architectos in opere quopiam occupatos attinet suis temporibus valeat. In quibus paulum immoratus ad argumentum libri procedit.

His observatis apparent haec. Primum omnium Vitruvii librorum prooemia locos III et I et V continent; sed loci V munus sola Caesaris allocutione expletur. Hac in re Varronis exemplum Vitruvius imitatus est. Deinde in initio prooemiorum plerumque thema aliquod arripit, unde profectus de se ipso vel de opere loquatur. Eadem autem ratione etiam Diodorum persaepe incepisse videbimus (pag. 72). Tum exordia ipsa aliud ad alios fines spectant, velut libri I ad locum V, libr. II, III, V ad VI, libr. IV ad IV, libr. VI, VII, IX ad VI et VII. Prooemia igitur magna cum cura ita comparata sunt, ut inter se suppleant. Porro initia libr. V, VIII, X etiam emblemate quod diximus amplificata sunt et ita quidem, ut in VIII et X ad argumentum ipsum inde producamur. Emblemata autem et maxime narratiunculas insertas etiam ornamento inservire perspicuum est.

Denique ex his omnibus colligitur Vitruvium aetate Augusti scripsisse. Nam huius accurationis et ambitus et varietatis prooemia scripta iam non sunt aut Neronis tempore aut Traiani nec vero posterioribus saeculis; immo et consuetudine et aetate cohaerent cum prooemiis Varronis et Diodori.

Nunc redeamus ad poetas. Vergilius Georgicon libri I prooemium ita instituit, ut et totius operis prooemium sit. Prioribus quattuor versibus poeta Maecenatem dedicandi gratia alloquitur, argumentum omnium quattuor librorum explanat:

> Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
> vertere (I), Maecenas, ulmisque adiungere vites

conveniat (II), quae cura boum, qui cultus habendo sit pecori (III), apibus quanta experientia parcis (IV), hinc canere incipiam.

Huc accedit porro invocatio numinum agrestium[1]) (5—23) et ipsius Caesaris Augusti (24—42). Augusti autem celebratio emblema accommodatissimum est; prooemio ipso loci I, V, VIII continentur. — In principio libri II ad argumentum primi respicitur (1), quae hoc volumine tractanda sint indicantur, Bacchus, cui res libri curae sunt, invocatur (2—8). Hi sunt loci III, I, VIII; deest quintus, quem Vergilius in ipsam tractationem transtulit (39—46) neque video, cur hi versus in prooemio a Ribbeckio positi sint. — Argumentum principii libri III est hoc: vos, numina agrestia, canam; nam fabulae illae antiquissimae a tot poetis tractantur, ut iam fere nemo eiusmodi res auribus placidis accipiat. Sed hoc carmine peracto opus epicum condam Ennium secutus, ut et mihi et tibi, Mantua, parem gloriam atque ille est consecutus comparem. Nam primus referam tibi, Mantua, palmas tuoque in agro Caesari templum struam, dona feram, ludos faciam. In foribus templi res gestas Quirini sculpam neque deerunt lares Caesaris, di heroesque gentis Iuliae (1—39). Interea autem, Maecenas, hoc de re rustica carmen ad finem perducam, ut deinceps Caesaris gloriam dicam (40—48). Vergilius itaque ea quae tractat commendare studet (loc. VI), de se ipso suaque gloria loquitur (VII), emblema quod est de Mantuae laude inserit, officium locorum I et V explet. Denique ex principio libri IV colliguntur loci I (1), V (2), VII (3—6), VIII (6—7). In his quattuor Georgicon prooemiis, quae multa cum arte atque perspicuitate composita sunt, nihil quod cum iis quae hactenus disputata sunt non conveniat invenimus.

Ovidius Artis amatoriae librum I a dedicatione operis, cuius argumentum statim nominatur, incipit (loc. V):

1) cf. Varr. de re. rust. I.

Si quis in hoc artem populo non novit amandi,
hoc legat et lecto carmine doctus amet.

His adnexuit poeta commendationem ipsius atque rerum (3—24): similitudinibus quibusdam allatis explanat, quae ratio inter se et Amorem intercedat. Arte omnia regi oportere maximeque Amorem; se a Venere filio praeceptorem additum puerum lascivum in officio continere (VI). Versibus qui sequuntur (25—30—34) Apollinis Musarumque favor et auxilium Veneris invocatur (VIII), materia ipsa accuratius illustratur (I):

Este procul, vittae tenues, insigne pudoris,
quaeque tegis medios instita longa pedes!
Nos Venerem tutam concessaque furta canemus,
inque meo nullum carmine crimen erit.

In exordio libri II Ovidius valde gavisus, quod liber prior effecit, ut omnes amantes carminibus Hesiodi et Homeri neglectis sibi palmam dedissent, iuvenes admonet, ne gaudio, priusquam omnia sint perpetrata, exsiliant:

Non satis est venisse tibi me vate puellam:
arte mea captast, arte tenenda meast.
Nec minor est virtus, quam quaerere, parta tueri:
casus inest illic, hoc erit artis opus.

Postquam his versibus (1—14) munus locorum VI et V explevit, VIII et I adicit (15—18). In prooemio libri III Ovidius primum loco V, qui tamen etiam III et I comprehendit, utitur (1—6):

Arma dedi Danais in Amazonas: arma supersunt,
quae tibi dem et turmae, Penthesilea, tuae.
Ite in bella pares! e. q. s.

Quibus addit VI (7—100): etiam feminis arte amatoria opus esse; non omnes Helenas, Clytaemestras, Eriphylas imitari, sed permultas Penelopas, Laodamias, Euadnas; neque e puellis quidem eis quae Venerem Vulgarem prosequantur non paucas esse, artis amandi imperitas quas viri fallant. Veneris voluntati obsecutum hunc librum se con-

didisse, unde puellae eae quas pudor et leges et sua iura sinerent praecepta peterent. Puellas denique adhortatus, ut laetitias voluptatesque vitae exhaurirent, prooemium concludit.

In principio operis quod Remedia amoris inscribitur Ovidius suam causam dicit contra id quod Amorem deum dicentem facit:

2 bella mihi video, bella parantur.

Se semper servum fidum Veneris fuisse; praeterea eis quae scripturus sit Amoris auctoritatem augeri; hoc enim libro eos qui sibi ipsi manus inferre velint ab hoc nefasto consilio se revocaturum esse, ne invidia in Amorem cadat (1—38). Atque iam venia impetrata (40) poeta elegantissimus virtutibus operis sui elatis iuvenes atque puellas ad lectionem invitat (41—52). Insunt in hoc exordio loci VI et V, videntur deesse VIII et I; sed Ovidius officium loci I ipso titulo libelli explevit (cf. v. 1: *Legerat huius Amor titulum nomenque libelli*), loci VIII eo, quod iussu Amoris ipsius opus se perficere dicit (40).

De prooemiis Fastorum supra disseruimus (pag. 11 sq.); quod denique ad Pseudo—Ovidii Halieutica attinet, eius carminis principium [1]) duas partes videtur continere, quarum altera (v. 1—81) officium loci VI, altera (81—91) loci I expletur. Commendatio autem ita efficitur, ut poeta Chrysippum fideliter secutus explanet naturam animantibus tantam conservandi sui custodiam ingenuisse, ut contra vim et metum suis se armis quaeque defendere possent; hac tamen in re sollertia aquatilium vinci terrestria animalia multis exemplis probatur. Versibus deinde 81—91 res tractandae accuratius describuntur atque proponuntur.

Denique omnium Ovidii prooemiorum quae antea recensui ars perfectissima est; locus VI inprimis est excultus, quintus autem respicit ad iuventutem universam; aliquid novi non invenitur nisi ratio artificiosa, qua singuli loci adhibiti sunt.

1) Birt, de Halieuticis pag. 201 sq., 11, 100 sq.

De prooemiis Manilii Breiter optime disseruit.[1]) In primo autem poeta totius operis materiam, ad quam primus aggrediatur (4—6), indicat (1—3), Caesari, qui ut deus celebratur, opus dedicat argumentumque explanat (7—19), denique de numerorum rerumque difficultate verba facit (20—24). His adicitur disputatiuncula, qua, quomodo astronomia exculta quantique momenti sit, declaratur (25—112). Quod prooemium his concluditur:

113 hoc mihi surgit opus, non ullis ante sacratum
carminibus. faveat magno fortuna labori,[2])
annosa et molli contingat vita senecta,
ut possim rerum tantas evincere moles
magnaque cum parvis simili percurrere cura.

Loci qui hoc operis exordio continentur sunt I, V, VI; quibus adiunctum est emblema, quod ad explanationem et commendationem rerum pertinet; locus VII finem facit, unde cognoscere licet Manilium iam provecta aetate ad Astronomica aggressum rerum gravitatis sibi conscium fuisse. Locus VIII deest nisi forte eius munus quinto expletur. Liber I proprio prooemio caret, quamquam v. 118—121 ea quae in libro I tractanda sint apparent.

In exordio libri II inprimis commendatio rerum proponitur (1—52); Homerus effertur (1—10), Hesiodus laudatur (11—24), poetae qui figuras et causas siderum fabulis explicaverunt valde improbantur (25—38), bucolici (39—42), didactici (43—45) iique qui καταβάσεις composuerunt (46—48) illuduntur. Contra eos Manilius novitatem suae materiae gravibus atque superbis laudibus extollit:

56 nostra loquar! nulli vatum debebimus orsa!
nec furtum, sed opus veniet! soloque volamus
in campum curru: propria rate pellimus undas.

De numine deorum, quod fata hominum cum sideribus coniunxerit, se acturum profitetur. Omnia quae afferuntur

1) cf. comment. edit. II 2, 40, 81, 107, 146.
2) cf. Polyb. III 5, 7—8.

sumpta ex stoicorum disciplina explanandi commendandique causa adiecta sunt (60—135). Etiam hoc exordium Manilius loco VII concludit (136—149). Insunt igitur loci VI et VII; sextus alios sub iudicium vocat agitque de poetae persona, de rebus ipsis; septimus est de conscientia superbiaque Manilii. Huc accedit, ut fieri solet, indicatio argumenti in libro II tractandi (150—154).

In principio libri III poeta primum Musas invocat:

> In nova surgentem maioraque viribus ausum
> nec per inaccessos metuentem vadere saltus
> ducite Pierides. vestros extendere conor
> fines et dignos in carmina ducere cantus.

Deinde (5—42) argumenta ex historia fabulosa, praecipue Romanorum, sumpta repudiat, de difficultate materiae tractandae loquitur (loc. VIII, VI). Sequitur tractatio ita instituta, ut primum argumentum huius libri proponatur. — In exordio libri IV de disciplina quam stoici de moribus instituerunt fuse disseritur et ita, ut non delectet solum, sed etiam prosit poeta h. e. officium loci VI expleat. Audimus igitur neminem nisi cupidinibus oppressis bene beateque vivere posse (1—11), tranquillitatem animi in eo positam esse, ut homines vere sapientes omnia fato regi putent (12—22). Quam opinionem exemplis ex historia (23—68) et ex vita allatis probat (69—97). Denique hanc de fato doctrinam contra opprobria defendit (98—118) eademque ratione atque antea ad argumentum libri transit. — In initio libri V non nisi locus I vel II consumitur: ad materiam voluminis, quae ipsa v. 27—29 indicatur, Manilius adducit (1—31). Itaque hoc prooemium a reliquis Manilii valde discrepat. Reliqua enim pariter ad totum opus spectant neque argumenta singulorum voluminum nisi tractatione ineunte proponuntur; at in prooemio libri V argumentum eius solum enuntiatur neque siderum mentio fit nisi ornamenti gratia; hoc igitur prooemium ad librum V solum pertinet. Reliquis locus VI, quem Manilius et

a sua persona et a philosophia stoicorum sumit, non deest; quintum eo loco omnino caret. Locus VIII exordio libri III soli attributus est; qua ex re sequitur Manilium prooemia ita disposuisse, ut invicem suppleant. Reliqui denique loci nihil novi comprehendunt; emblemata non pauca delectandi et docendi causa inserta sunt; quae plerumque munus loci VI praestant. Ceterum Scaligeri de Manilio iudicium sequamur: *omnia eius prooemia et παρεκβάσεις extra omnem aleam posita sunt; nihil illis divinius, nihil copiosius, gravius et iucundius dici potest* (cf. edition. a. 1600 pag. 21).

Germanici Caesaris Aratea initium sumunt ab allocutione Tiberii: poeta imperatori opus dedicat eiusque maiestatem celebrat (loc. V), deinde argumentum exponit (I), denique officium loci VIII explet his:

> 11 nunc vacat audacis in caelum tollere vultus
> sideraque et mundi varios cognoscere motus,
> navita quid caveat, quid scitus vitet arator
> quando ratem ventis aut credat semina terris.
> haec ego dum Latiis conor praedicere Musis,
> pax tua tuque adsis nato numenque secundes.

Grattius Cynegeticis, quae olim sine dubio compluribus libris constabant, hoc exordium praemisit: carmine exponam artes quae efficiunt, ut venatoribus suus labor gratus sit idque opus tuo, Diana, auspicio aggredior; antea homines inconsulti armis et virtute sola freti feras multis periculis caedibusque aggressi sunt; postea viderunt, quae vitae auxilia et qui rectus ordo rerum agendarum esset; hinc artes invenerunt. Tu, Diana, repertis venationis auxiliis hominibus opem salutis tuendae praestitisti orbemque hoc tanto damno liberavisti. Praeter Dianam nymphae quoque silvestres et aquatiles, etiam Faunus, Pan, Cybele, Silvanus invocationis causa enumerantur. Denique his ad tractationem progreditur:

> 21 his ego praesidibus nostram defendere sortem
> contra mille feras et non sine carmine nisus

carmine et arma dabo venanti et persequar artis
armorum: casses plagiique exordiar astus.

Itaque Grattius post rerum generalem indicem breviter venandi artem, quomodo orta et exculta sit, exponit, ad numinum invocationem transit, libelli argumentum proponit et distribuit. Quod prooemium et ad totum opus et ad volumen I attinet; loci autem qui colliguntur sunt I (v. 1), VI (2—12), VIII (13—20), II (21—24).

Columella rerum rusticarum I initium facit commendatione materiae universa (1—20), deinde sui operis (21—32). Hac in defensione rerum etiam eum cui opus mittit alloquitur argumentumque indicat. Primo causae, quibus indocti agriculturam in contemptum venisse putent, reiciuntur veraeque explicantur; deinde difficultates de rebus rusticis recte scribendi large planeque expediuntur; quin etiam omnia, quae bonus agricola disciplinaeque scriptor scire debeat, enuntiantur; denique Columella, ne vastam hanc scientiam lector expavescat, admonet. In ipso praefationis fine (33) auctor pronuntiat, quas res primo explanaturus sit; sunt autem ad universam disciplinam pertinentia.

Suam quisque materiam extollere studet; quare non miramur, quod Columella aeque atque Cato a laudatione rerum rusticarum proficiscitur; Columella autem ea utitur, ut etiam Romanorum mores suo tempore corruptos describat. Qui locus, quocum loci I et V coniuncti sunt, respondet loco IX, quem locum rerum scriptorum proprium esse videbimus; vide pag. 42; secundus autem praefationem concludit, antecedit sextus.

Columella libros operis separatim edidit atque Publio Silvino misit singulos. Quamobrem in exordio libri II ad ea quae ille in primo desideraverat respondere potuit. Scriptor disserit, cur priore libro opinionem fere omnium, qui de cultu agrorum locuti essent, a principio reppulerit censentium longo aevi situ longique iam temporis exercitatione fatigatam humum consenuisse. Huius disputatiun-

culae (2—6) summam his subducit: *non igitur fatigatione quemadmodum plurimi crediderunt, nec senio, sed nostra scilicet inertia minus benigne nobis arva respondent; licet enim maiorem fructum percipere, si frequenti et tempestiva et modica stercoratione terra refoveatur; de cuius cultu dicturos nos priore volumine polliciti iam nunc disseremus* (7). Hoc principio locus VII continetur; sed eo nihil aliud efficitur nisi commendatio argumenti, quod Columella tractaturus est; id ipsum sub finem praefationis indicatur. Loci igitur VII, VI, I colliguntur nec non et quintus, qui tamen non nisi nomine Silvini posito expletur et ita in omnium voluminum prooemiis adhibitus est.

Libri III exordium sic incipit: *hactenus arvorum cultus, ut ait praestantissimus poeta; nihil enim prohibet nos, P. Silvine, de eisdem rebus dicturos celeberrimi carminis auspicari principio; sequitur arborum cura, quae pars rei rusticae vel maxima est. Earum species diversae et multiformes sunt.* Res narrandae explicantur atque disponuntur (2—3). Columella igitur officium locorum III et V, I et VI breviter, II accuratius explet. — Libro IV ineunte scriptor reprehensiones quasdam reicit suamque rationem defendit (1—2). Ubi praeter quintum etiam locus VII observatur, in quo simul supplementa quaedam priori volumini accedunt; omnes ceteri loci velut I vel III desiderantur; Columella tantum sub finem prooemii ad priorem librum, ut ad tractationem transeat, retro spectat, cuius in epilogo argumenta librorum III et IV indicantur. — Eodem pacto prooemium libri V institutum est: scriptor contra opprobria se defendit, ea quae in priore libro omissa erant huic exordio inserit (1, 1—7). Dubium est, utrum ea quae Columella de partibus iugeri et mensuris agrorum numerisque seminum dicit (1, 8—3) ipsi prooemio libri V attribuenda sint necne.

Initio libri VI scriptor docet (1—5) agriculturam a re pecuaria non segregandam, sed inter se arte coniungendas esse; ante omnia oportere cultum pecuarium penitus per-

noscere: *nam*, inquit, *in rusticatione vel antiquissima est ratio pascendi eademque quaestuosissima* (4). Quamobrem de hac quoque parte rei rusticae scribere se constituisse (6). Atque primum de domesticis pecoribus se dicturum esse promittit; e quibus de bove primum dicatur (7). Hoc prooemio praeter quintum locos VI, IV, I, II tenemus. — Exordio libri VII breviter continentur loci I, V, II: *de minore pecore dicturis, P. Silvine, principium tenebit minor Arcadico vilis hic vulgarisque asellus, cuius plerique rusticarum rerum auctores in emendis tuendisque iumentis praecipuam rationem volunt esse.* Quae sequuntur iam tractationis sunt. — Libri VIII prooemio Columella Silvinum allocutus (loc. V) ad argumenta priorum septem voluminum respicit (III) et materiam huius libri (de villaticis pastionibus) indicat (I) et commendat (VI), deinde, cur de hoc quoque genere pastionis dicendum esse censeat, exponit (IV), denique divisionem argumenti addit (II). — In exordio libri IX argumentum tractandum — de tulela pecudum silvestrium et apium educatione — proponit (loc. I) et Silvino declarat (V), cur hanc expositionem villaticis pastionibus adiungat (VII). — Liber X, qui carmen de cultu hortorum continet, duo prooemia possidet. Alterius versibus quinque munus loci I expletur; altero soluta oratione composito scriptor Silvino hunc librum mittit. Postquam causam dedicandi accuratius quam in prioribus prooemiis aperuit, de argumento verba facit: quid scripturus sit, indicat neque obliviscitur res ipsas paucis commendare (1—2). Deinde loco scriptoris de se ipso loquentis utitur, ut explanet supplementum suum carmen esse Georgicon Vergilianorum quaeque ratio inter ipsum et Vergilium intercedat (3—4). Loci igitur V, I, VI, VII adhibiti sunt. — Libro XI ineunte (1—2) Columella Silvinum docet (V), cur hoc volumen toti operi adiecerit (IV) quasque res declaraturus sit (I), in praefatione libri XII, quae ratio inter villicum et villicam intersit quaeque sint utriusque officia. Qua comparatione

etiam quanta diversitas inter feminam prioris aetatis atque auctoris ipsius intercedat, per excursum ostenditur (9—10); denique ad tractationem transit his: *verum ne videar intempestive censorium opus obiurgandis moribus nostrorum temporum suscepisse, iam nunc officia villicae persequar.* Haec disputatiuncula, cui emblema de moribus feminarum insertum est, spectat ad locum VI; praeterea adhibiti sunt loci V et I. — Libro de arboribus (XIII) ea quae Columella in libris rer. rust. III—V planius exposuerat brevius comprehenduntur.[1]) Ita factum est, ut etiam prooemium huius libri consimile sit libri III. *Quoniam de cultu agrorum,* inquit scriptor, *abunde primo volumine praecepisse videmur, non intempestiva erit arborum virgultorumque cura, quae vel maxima pars habetur rei rusticae.* Ea quae sequuntur argumentum libri disponunt (1—2). Huic igitur exordio deest locus V; nam copiosior demum explanatio rerum rusticarum ad Silvinum missa erat; inveniuntur loci III, I, VI, sed satis obiter tractati, denique II.

Vidimus Columellam magna cura singulis voluminibus iusta prooemia praeponere eundemque omnes fere locos non sine arte adhibuisse. Quorum conspectus est hic: primi loci munus expletur exordiis omnium librorum nisi IV et V; secundi libr. I, III, VI—VIII, XIII; tertii libr. III, VIII, XIII; quarti libr. VI, VIII, XI; quinti libr. I—XII; sexti libr. I—III, VI, VIII, X, XII, XIII; septimi libr. II, IV, V, IX, X. Locos I et V omnibus reliquis Columella praetulit; persaepe II et VI adhibuit; reliquos (III, IV, VII), quibus scriptores ante eum inprimis utebantur, neglexit; tertium neglexit propterea, quod in finibus singulorum voluminum argumenta librorum consummantur eorumque qui sequuntur iam indicantur; ter prooemiis (IV, V, XII) emblema adiecit. Denique praefationum

1) cf. Teuffel-Schwabe, Geschichte d. röm. Lit.[5] pag. 714: *Die ausführlichere Bearbeitung sollte ohne Zweifel an die Stelle der früheren treten und nur der Zufall hat uns auch von dieser jenen Teil erhalten.*

argumenta maximam partem cum rebus tractandis bene conveniunt neque ornandi causa aliunde assumpta sunt.

Auctor carminis quod Aetna[1]) inscribitur in prooemio statim indicat, quid sibi proposuerit (loc. I), et auxilium Phoebi et Musarum invocat (VIII). Deinde versibus 9—93 loci VI officium explet ita, ut suam materiam illis detritis atque decantatis argumentis[2]) aliorum poetarum opponat (9—23), rationem suam explicet (24—28), poetarum fabulas de Aetna fictas oppugnet eorumque fallaciam illudat (29—90), sui argumenti veritatem efferat (91—93).

Oppianus in prooemio Halieuticon, postquam Antoninum dedicandi causa allocutus est (v. 3), argumentum universum indicat (1—2) et per singulos quinque libros disponit (4—12); deinde pericula, labores, oblectationes eorum qui beluas terrestres (12—28), aves (29—34), animalia maritima venantur (35—72), et haec quidem venatio reliquas longe superare dicitur, describuntur; denique invocatione deorum maritimorum prooemium concludit (73—79). Colliguntur loci V, I, II, VI, VIII; sextus ita expletur, ut venationis diversae partes inter se conferantur, quam rationem commendandi et alii auctores multi, imprimis Cato, Manilius (libr. II), Pseudo-Ovidius (de Hal.), secuti sunt. — In prooemio libri II poeta ea quae priore volumine continentur breviter comprehendit (loc. III) et ostendit (3—37) artem piscatoriam a deis ipsis hominibus esse traditam. Primo explanatur, numina quanta potestate, quanta debilitate homines sint (4—14), deinde quae artes lucrosae, ante omnia piscatoria, hominibus datae (15—37). Hanc rerum commendationem poeta comprecatione omnium deorum (38—42) concludit, quorum favorem Antonino eiusque suboli, omnibus populis suoque carmini exposcit. Caret igitur hoc exordium loco I, continet locos III, VI,

1) cf. Sudhaus, Aetna a. 1898, pag. 95 sqq.

2) cf. Lucret. prooem. libr. IV; Vergil. Georg. II; Manil. II; Oppian. Cyneg. I, ubi eodem modo commendatio efficitur.

VIII, V; locus autem V octavo subiectus est. — Libro III ineunte Oppianus res hoc volumine tractandas Antonino proponit ipsumque imperatori oblectamentum et poetam a deis esse missum dicit (1—8); deinde (9—28) a Mercurio, magistro piscationis, qui etiam Panem filium eam artem docuerit, sibi et carmini auxilium petit. Hoc in prooemio loci I, V, VII, VIII insunt; octavo argumentatio uberior, quae ad prooemium exornandum pertinet, addita est. — Simili modo poeta in libro IV locis I, V, VII utitur (1—10), quibus emblema, quod est de vi amoris, addit (11—39), ut gravitatem rerum hoc volumine disserendarum extollat (VI). — Libri V initium sumitur a commendatione rerum (1—43): nihil esse audacius genere humano neque superari homines nisi a deis Oppianus exclamat (1—11). Quae opinio multis exemplis venationis terrestris (12—20) et maritimae (21—43) probatur. Versibus denique 44—45 locus I atque V consumitur:

τῶν ἐρέω θήρης βριθὺν πόνον. ἀλλ᾽ ἀΐοιτε
εὐμενέται βασιλῆες, ὀλύμπια τείχεα γαίης.

Haec omnia Halieuticon prooemia multa cum arte grataque perspicuitate ab Oppiano composita sunt; locus V semper, I et VIII quater, VI ter, VII bis, III et I semel his quinque exordiis alias aliter continentur.

Oppianus alter in Cynegeticis a laudatione Caracallae dedicationis causa (1—15) initium sumit (loc. V), deinde, quid scripturus sit (16), indicat (I) et commendat ita (17—40), ut fingat se Dianae iussu[1]) argumenta ad Bacchum, heroes, Martem, Venerem pertinentia repudiasse et res a nullo adhuc attactas, res venationis, curavisse (VI). Huic incepto imperatoris favorem et praesidium (41—46) sibi et carmini expetit (VII). Priusquam autem tractatio ipsa incipit, poeta de variis venationis generibus eiusque laboribus et delectationibus digreditur (47—76), quod emblema

1) cf. Callim. Aet. I; Enn. Annal. I; Ovid. de Rem. am.; Fast. III.

invocatione numinum (77—80) concludit (VIII); hoc emblema institutionis et commendationis gratia prooemio adiectum est. — In exordio libri II poeta Diana, inventrice venationis, adiuvante disserit[1]), quo modo heroes clarique homines artem venandi excoluerint[2]) quasque delectationes venatores capiant (1—42). Haec omnia ad locum VI pertinent; reliqui loci desunt omnes nisi primus, cuius munus prioribus tractationis versibus (43—45) expletur. — Librorum III et IV prooemia eadem fere ratione instituta sunt: in utroque loci III et I, tertio etiam locus VIII, distincte neque tamen eleganter aut ornate continentur itaque prooemiandi artem alterius Oppiani minime adaequat hic Oppianus.

Restat, ut de Manethonis libris qui feruntur quam brevissime dicamus. Habemus in iis primo carmen unum et continuum, constans libris II, III, VI; habemus deinde inclusum libro IV alterum carmen ab alio eoque recentiore auctore compositum; habemus denique duas collectiones, quarum altera eaque melior liber I, altera liber V inscribitur.[3]) Omnes vero libri sua prooemia possident nisi liber II. Cuius libri prooemium interisse mihi certum est non solum ob usum didacticorum poetarum, sed etiam propterea, quod poeta ipse et libro III et VI prooemia praemisit; morem autem popularium secutus quin loco VIII in principio totius operis vel libri II usus sit, non dubito, praesertim cum ipse in initio libri VI Musa et Apolline et Mercurio velut carminis patronis nominatis et in exitu Musae et Sideribus valedicens ad eiusmodi introductionem respicere videatur. — Initio libri sequentis auctor ea quae libro II explicata sunt breviter comprehendit (1—4) et, quid iam sit canendum, brevissime indicat (5—7); unde loci III

1) Grattius eodem initio usus declarat, quo modo et unde orta et exculta ars venandi sit.

2) cf. Pseudo-Xenoph. Cyneget. 1, 1—17, ubi simili modo commendatio efficitur; vide pag. 16.

3) Koechly, in praef. ad Maneth. Didot. a. 1851 pag. VI.

et I colliguntur; mitto ad Polybii vel Diodori usum (vide cap. III). — Initio libri VI Musa et Phoebus et Mercurius invocantur, ut eodem modo, quo *προτέρην ἀοιδὴν* inspiraverint, ita etiam in ultimo libro poetae canenda dent quae restant. Tum capita, in quae materia libri divisa est, diserte enumerantur (1—18). Insunt igitur loci VIII et II. — Prooemio libri IV officium loci I expletur (1—13); idem locus praeter quintum invenitur in prooemio libri I (1—15). Loci denique V, VI, I adhibiti sunt quadam dictionis elegantia in prooemio libri V (1—11); utrum autem versus 12—24 prooemio dandi sint necne, non liquet.

Ex his omnibus quae hactenus disputata sunt mihi quidem videntur haec ante omnia notatu esse digna: scilicet prooemia didacticorum multo uberiora et magis exculta sunt pluresque locos continent quam epicorum; diversa vero prooemia unius et eiusdem operis apud nonnullos didacticos inter se supplent ita, ut exempli gratia aliud locum V, aliud locum IV, aliud locum VI similiterque deinceps consulto tractet (cf. Lucret. Vitruv. Manil.); porro didactici auctores numinum eorum quibus argumenta tractanda praecipue curae sunt, poetae didactici praeterea Musarum auxilium invocare solent (cf. Arat. Lucret. Varron. Ovid. Vergil. aliosque); ex his Varro locum VIII primus prooemio prosaico vindicavit; locus V ab omnibus atque primum quidem a Nicandro usurpatus est; denique multa emblemata apud didacticos et ornandi et docendi causa prooemiis inserta invenimus; Columella autem id novavit, quod emblemate usus supplementa quaedam prioribus voluminibus addidit (cf. libr. IV, V).

III.
De prooemiis historicis.

Duo documenta, ut iam supra (pag. 6) commemoravimus, de historico principio nos docent. Primus Lucianus: *καὶ ἀπροοιμίαστον μέν ποτε ποιήσεται τὴν ἀρχὴν, ὁπόταν μὴ πάνυ κατεπείγῃ τὸ πρᾶγμα προδιοικήσασθαί τι ἐν τῷ προοι-*

μίῳ. δυνάμει δὲ καὶ τότε φροιμίῳ χρήσεται τῷ ἀποσαφοῦντι περὶ τῶν λεκτέων. ὁπόταν δὲ καὶ φροιμιάζηται, ἀπὸ δυοῖν μόνον ἄρξεται, οὐχ ὥσπερ οἱ ῥήτορες ἀπὸ τριῶν, ἀλλὰ τὸ τῆς εὐνοίας παρεὶς προσοχὴν καὶ εὐμάθειαν εὐπορήσει τοῖς ἀκούουσιν. προσέξουσι μὲν γὰρ αὐτῷ, ἢν δείξῃ, ὡς περὶ μεγάλων ἢ ἀναγκαίων ἢ οἰκείων ἢ χρησίμων ἐρεῖ. εὐμαθῆ δὲ καὶ σαφῆ τὰ ὕστερον ποιήσει, τὰς αἰτίας προεκτιθέμενος καὶ περιορίζων τὰ κεφάλαια τῶν γεγενημένων (de historia conscrib. 52—53). Huc accedit excerptum quoddam de historia (Halm, rhet. lat. min. pag. 588, 31): *Principiorum ad historiam pertinentium species sunt tres: de historia, de persona, de materia; aut enim historiae bonum generaliter commendamus, ut Cato, aut pro persona scribentis rationem eius quod hoc officium adsumpserit reddimus, ut Sallustius eo loco ubi dicit: sed ego adulescentulus initio sicuti plerique studio ad rem publicam latus sum, aut eam rem quam relaturi sumus, dignam quae et scribatur et legatur ostendimus, ut Livius ab urbe condita.*

E loco primo apparet aetate Luciani historicis licuisse principium vel praefationem aut adhibere aut repudiare; sin autem scriptores a prooemio incipere volebant, iusti exordii erat lectores attentos docilesque, non benevolos reddere. Quae Lucianus ad attentionem conciliandam commendat ad locum VI, quae ad docilitatem efficiendam ad II vel VI spectant; captatio vero benevolentiae ut rhetoribus vicinior ex historicorum prooemio expellitur. Attamen iam inde intellegitur, quanta similitudo inter exordium oratorium et historicum intercedat. Loco altero discimus scriptorem in praefatione aut historiam universe laudare, aut de se ipso loqui, aut argumentum commendare. Reperimus hic locum VI et VII; adest etiam novus, l a u d a t i o h i s t o r i a e u n i v e r s a l i s, quem IX nominemus quique historici prooemii proprius est.[1]) Sed iam mittamus doctrinae

1) Revera hic locus IX non est novus, sed ad VI respicit; cum autem laudationem historiae universam, non auctoris eiusque operis

veterum paucissima haec vestigia atque ipsa videamus scriptorum principia.

De iis quae Hecataeus, Herodotus, Thucydides operibus anteposuerunt laudabiliter Henricum Lieberich disseruisse puto; nos a X e n o p h o n t i s exordiis initium sumemus.

Cyri Institutionis prooemium totum illud opus praefatur; libri singuli principiis carent; tenor narrationis nullo modo interruptus continuatur. Argumentum est hoc: homines ad tuum arbitrium et nutum regere difficile non est, cum animis eorum perspectis recte uteris; quod Cyrus, conditor et auctor Persarum imperii, egregie ostendit (I 1, 1–5). Haec omnia ad locum VI pertinent: novitas rerum, gravitas utilitasque inprimis laudantur. Deinceps Xenophon, postquam lectores curiosos rerumque cupidos reddidit, quas res explicaturus sit, pronuntiat i. e. loco I utitur: *ἡμεῖς μὲν δὴ ὡς ἄξιον ὄντα θαυμάζεσθαι τοῦτον τὸν ἄνδρα ἐσκεψάμεθα, τίς ποτ' ὢν γενεὰν καὶ ποίαν τινὰ φύσιν ἔχων καὶ ποίᾳ τινὶ παιδευθεὶς παιδείᾳ τοσοῦτον διήνεγκεν εἰς τὸ ἄρχειν ἀνθρώπων. ὅσα μὲν οὖν καὶ ἐπυθόμεθα καὶ ᾐσθῆσθαι δοκοῦμεν περὶ αὐτοῦ, ταῦτα πειρασόμεθα διηγήσασθαι* (1, 6). Prooemio exeunte scriptor ne de se ipso quidem loqui oblitus est; suam rerum disserendarum cognitionem effert; itaque auctor, etsi perpauca verba facit, tamen officium loci VII explet. Totum principium cum simplicitate tum arte perspicuum vicem introductionis aptissime praestat; tres loci: I, VI, VII lectores de omnibus quae scire oporteant certiores faciunt.

Eiusdem Historiae Graecae exordium non exstat; quin etiam quaeritur, utrum *Ἑλληνικὰ* prooemium habuerint necne. Initio operis legimus haec: *μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον ἦλθεν ἐξ Ἀθηνῶν Θυμοχάρης ἔχων ναῦς ὀλίγας.*

commendationem peculiarem efficiat, licet eum locum separatum a sexto enumerare. Quod Cato, Varro, Columella res rusticas, Cicero eloquentiam universe praedicaverunt, haec illustratio loco IX respondet.

Qua in re optimo iure viri docti offenderunt: neminem enim illa ratione operis alicuius initium facere nisi gravissimis argumentis commotum. Quamobrem alii dixerunt prooemium Historiae Graecae iniquitate temporum perisse; alii sequuntur partes E. Richteri [1]), qui sic iudicat: *ich will nur die von Diels mir angedeutete Ansicht hier vorlegen, daß — mehr oder minder — sämtliche Schriften Xenophons in ihrer ursprünglichen Anlage als Vorträge aufgefaßt, niedergeschrieben und von ihm selbst durch Rede verbreitet sind. Ist es möglich, die Schriften Xenophons auf diesem Wege veröffentlicht zu denken, so schwinden damit eine Anzahl von Bedenken, die bisher völlig unlösbar waren.... Auf diese Weise endlich scheint auch die merkwürdige Erscheinung erklärlich, daß fast sämtliche Schriften Xenophons (nicht Cyrupädie, Agesilaos, de re equestri) ohne Einleitung sind. Wenn sie fürs Vorlesen an verschiedenen Orten bestimmt waren, so mußte selbstverständlich die Einleitung immer verschieden sein und vom Augenblick eingegeben werden; waren sie für die Herausgabe bestimmt, so sind die Anfänge mit δὲ und ἀλλὰ unerklärlich.* Contra hanc opinionem haec dici debent: etiam alia scripta aliorum illius aetatis scriptorum, non Xenophontis solius, non modo tum recitata, sed etiam ad recitandum destinata atque instituta erant; [2]) deinde operum Hecataei, Herodoti, Thucydidis, Xenophontis ipsius prooemia exstant, quamquam haec opera ipsa quoque recitata esse necesse est. Richter igitur nihil dicit, quo quaestio prooemiorum Xenophontis diiudicetur. Alii censebant scriptorem, quod res Thucydidias continuasset iisque suam historiam adnexuisset, iustum exordium praetermisisse. Sed id quoque reicio; fieri enim non potuit, ut prooemium deesset, si Xenophon historiam Thucydidis continuare voluit; necesse erat lectores scire,

1) cf. Fleck. Suppl. XIX, 154.

2) cf. Birt, Buchrolle pag. 171; E. Rohde, opusc. I, 265; Fleckeis. Jhb. 125, 82.

quas ad res illud *μετὰ δὲ ταῦτα* spectaret; in narratione ipsa aut in praefatione haec dicenda erant; sed in illa nihil eiusmodi invenimus. Quae cum ita sint, puto Xenophontem olim Historiae Graecae prooemium dedisse; quo in prooemio rerum ante gestarum breviarium dederat; ad hoc breviarium ipsa verba *μετὰ δὲ ταῦτα* ab eo adnexa sunt. Exordium ipsum periit; conferre licet Polyb. V.

Eiusdem auctoris Anabasis his incipit: *Δαρείου καὶ Παρυσάτιδος γίγνονται παῖδες δύο, πρεσβύτερος μὲν Ἀρταξέρξης, νεώτερος δὲ Κῦρος.* Prooemium quidem deest neque tamen requiritur; nominibus illorum hominum in initio dictis Xenophon argumentum operis melius indicavit magisque commendavit quam longo comptoque exordio; praeterea aequales titulo, ni fallor, de consilio operis certiores facti sunt. Quod si liber primus prooemio caret, prooemia reliquorum librorum in suspicionem cadunt. Liber II incipit his: *ὡς μὲν οὖν ἠθροίσθη Κύρῳ τὸ Ἑλληνικὸν, ὅτι ἐπὶ τὸν ἀδιλφὸν Ἀρταξέρξην ἐστρατεύετο, καὶ ὅσα ἐν τῷ ἀνόδῳ ἐπράχθη καὶ ὡς ἡ μάχη ἐγένετο καὶ ὡς Κῦρος ἐτελεύτησεν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἐλθόντες οἱ Ἕλληνες ἐκοιμήθησαν οἰόμενοι τὰ πάντα νικᾶν καὶ Κῦρον ζῆν, ἐν τῷ ἔμπροσθεν λόγῳ δεδήλωται:* quibus argumentum libri I in memoriam revocatur. Prooemium libri III est hoc: *ὅσα μὲν δὴ ἐν τῇ ἀναβάσει τῇ μετὰ Κύρου οἱ Ἕλληνες ἔπραξαν μέχρι τῆς μάχης, καὶ ὅσα ἐπεὶ Κῦρος ἐτελεύτησεν ἐγένετο ἀπιόντων τῶν Ἑλλήνων σὺν Τισσαφέρνει ἐν ταῖς σπονδαῖς, ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδήλωται:* quibus argumentum primi et secundi libri breviter repetitur. Similiter reliqua nisi quod discrepat prooemium libri VI, quod VI 3, 1 traditur: *ὃν μὲν οὖν τρόπον ἥ τε Χειρισόφου ἀρχὴ τοῦ παντὸς κατελύθη καὶ τῶν Ἑλλήνων τὸ στράτευμα ἐσχίσθη, ἐν τοῖς ἐπάνω εἴρηται.* Hoc prooemium meliores codices non exhibent; absurdum additamentum librorum deteriorum est; praeterea tenor narrationis eo disturbatur cf. VI 2 fin.: *Ξενοφῶν ... διὰ μεσογαίας ἐπορεύετο.* VI 3 init.: *ἔπραξαν δ' αὐτῶν*

ἕκαστοι τάδε . . . Denique editores Anabaseos[1]) haec adscribunt: *Unsere Handschriften beginnen sämtlich das VI. Buch mit dem jetzigen ersten Kapitel; ferner zitiert schon Herodian I 329, 30 und II 478, 20 Ἀρμήνην (anab. VI 1, 15) aus Ἀναβασ. ς; Athenaios XI 476 C: ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ περὶ Παφλαγόνων διηγούμενός φησι »κατακείμενοι« (anab. VI 1, 4); schließlich ist VI 3, 1 nicht einmal ein Summarium von Buch V und VI 1–2, sondern allein eine Hinweisung auf den bereits in VI 2, 12 zusammengefaßten Inhalt von VI 1, 17–2, 12.*

Si ad omnia haec prooemia spectes, tria perspicua sunt. Primo mira et nova est ratio prooemiorum, qualem nonnisi in Diodori principiis libr. II–IV observatam legimus; initio enim libri III repetuntur quae primo et secundo, initio IV, quae primo, secundo, tertio, initio VII denique quae sex prioribus libris insunt; omnia igitur prooemia locum III praebent, omnia ad res omnes quae supra narratae sunt respiciunt. Deinde observamus omnia certis formulis atque isdem fere verbis composita esse: *ὅσα μὲν δὴ ἐν τῇ ἀναβάσει* . . . ., *ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες* . . ., *ἐν τῷ πρόσθεν λόγῳ δεδήλωται, μέχρι τῆς μάχης* . . ., *Κῦρος ἐτελεύτησεν* . . ., *ἐν ταῖς σπονδαῖς* . . ., *ἐν τῇ πορείᾳ* . . . Denique, quod gravissimum, tenor narrationis ipsius his prooemiis male interrumpitur. Quibus ex observationibus duae priores unum et eundem horum prooemiorum auctorem postulant, ex tertia quaestio oritur, utrum Xenophon an alius ea instituerit. Dubium autem non est Xenophontem Anabasin uno in volumine continuo conscripsisse, narrationem igitur rerum nullis rebus intermissam esse; itaque prooemia ipsa non destinata erant, ut intra textum locum tenerent. Sed quem ad finem instituta erant? Auctori fortasse, cum recitabat, usui erant? Constat quidem homines quinti et quarti saeculi a. Chr. n. opera sibi recitari quam ipsos legere maluisse; sed haec consuetudo omnibus fere saeculis valuit;

1) Rehdantz-Carnuth, libr. VI init.

ceterum etiamsi Xenophon ipse Anabasin praelegebat, prooemia illa ineptissime praelectionis cursum interrumpebant. An in margine ea posuerat aut in aliis schedulis scripta secum portabat ita, ut postea demum in Anabaseos exemplaria reciperentur? Hac autem interpretatione id non declaratur, cur Xenophon certis formulis, quae magis homini in litteris occupato vel grammatico respondent, usus sit. Birt de hac re sic iudicat[1]): *die Prooemien scheinen abgefaßt zu sein, als die Anabasis noch eine Bucheinheit war. Was also bezweckten sie? Nur Isocrates (XII 136, XV 12) kann es uns ausreichend erklären. Die Leser folgten gegenüber diesem Xenophontischen Logos von 7–8000 Versen eben der von Isocrates angedeuteten Gewohnheit und lasen ihn in Teilen. Da wo man einen Teil schloß, wurde zur Wiedereinführung in die Lektüre eine Überschau über den Gesamtinhalt des Voraufgehenden an den Rand geschrieben.* Secundum hanc interpretationem Anabaseos prooemia ad lectores — doctos nimirum — recurrunt. Similiter Rehdantz-Carnuth in editione Anabaseos: *die Einteilung in Bücher und Kapitel rührt nicht von Xenophon her, auch nicht die Summarien vor Buch II–V, VII. Beides scheint von Alexandria aus in unsere Handschriften übergegangen* (VI init.). *Die Rekapitulationen zu Anfang jedes Buches haben alexandrinische Grammatiker, welche Xenophons Schriften einteilten, hinzugefügt* (II init.). Hanc opinationem ego quoque sequor; ille grammaticus Alexandrinus qui Xenophontis scripta denuo recensuit etiam prooemia Anabaseos instituit et ita adiunxit, ut voluminibus singulis extra ordinem paginarum[2]) adglutinarentur neque textum separarent; nam si ille prooemia in tenorem tractationis recipi voluisset, eorum verba ad narrationem maiore cura accommodanda fuissent.

1) Buchwesen, pag. 466.

2) De hoc quod dico *extra ordinem paginarum* cf. Martialis praefat. libr. II, IX.

Ac de Xenophontis quidem prooemiis haec; nunc veniamus ad eos scriptores rerum qui Isocratis partes in rebus componendis secuti sunt. Cuius factionis proprium erat plus momenti in tractatione rerum quam in rebus ipsis ponere. Itaque ab iis saepe cum in narratione tum in operum et librorum prooemiis quaestiones ex artis praeceptis disputantur quae cum rebus ipsis non iam semper arte cohaerent.

Quod Ephorus, quantum scio, primus fecit, si Polybio fidem habemus: *οὐ γὰρ ἡγητέον μουσικὴν, ὡς Ἔφορός φησιν ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ὅλης πραγματείας οὐδαμῶς ἁρμόζοντα λόγον αὐτῷ ῥίψας, ἐπ' ἀπάτῃ καὶ γοητείᾳ παρεισῆχθαι τοῖς ἀνθρώποις* (IV 20); artem musicam nihil valere, historiam plurimum hoc in prooemio videtur explicuisse; hic locus est nonus quem memoravimus, laudatio historiae. De ceteris prooemiis certa dicere non possumus nisi quod Diodorus XVI 76: *καὶ βύβλους γέγραφε τριάκοντα, προοίμιον ἑκάστῃ προθείς.* Apparet igitur scriptorem etiam prooemia librorum composuisse; de forma autem atque argumento eorum nihil compertum habemus; immo dubium est, fragmenta quae FHG I, 234 sq. Ephori exordiis tribuuntur (2–7) num revera ex eis sumpta sint. Schwartz tamen fragmentum secundum, quod de ratione res componendi agit (loc. VII), praefationi totius operis vindicat.[1])

Theopompi de prooemiis Dionysius Hal. AR. init. nos certiores facit: . . . *οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις μέλλων πλεονάζειν ἐπαίνοις, οὓς ἐπαχθεῖς οἶδα φαινομένους τοῖς ἀκούουσιν, οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγνωκὼς ποιεῖσθαι συγγραφέων ὥσπερ Ἀναξιμένης καὶ Θεόπομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν* . . . Theopompus igitur et se ipsum videtur laudavisse et de opinionibus aliorum a suis discrepantibus certavisse; unde locum VII colligere licet. Dionysius videtur ad principium Historiarum Theopompi respicere; nam ad idem pertinent quae FHG I, 283 ex initio earum

1) cf. Pauly-Wissowa s. v. Ephorus.

petita sunt. Scriptor de sua persona condicionibusque vitae loquitur, se ipsum laudat, quae ratio inter eos qui antea res composuerunt et eloquentiam intercedat, explicat. Ad locum IV spectant verba quae Polybius VIII 11, 1 de Theopompo facit: *μάλιστα δ' ἄν τις ἐπιτιμήσειε περὶ τοῦτο τὸ μέρος Θεοπόμπῳ, ὅς γ' ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Φιλίππου συντάξεως διὰ τοῦτο μάλιστα παρορμηθῆναι φήσας πρὸς τὴν ἐπιβολὴν τῆς πραγματείας διὰ τὸ μηδέποτε τὴν Εὐρώπην ἐνηνοχέναι τοιοῦτον ἄνδρα τὸ παράπαν οἷον τὸν Ἀμύντου Φίλιππον, μετὰ ταῦτα παρὰ πόδας ἔν τε τῷ προοιμίῳ καὶ παρ' ὅλην δὲ τὴν ἱστορίαν ἀκρατέστατον μὲν αὐτὸν ἀποδείκνυσι πρὸς γυναῖκας, ὥστε καὶ τὸν ἴδιον οἶκον ἐσφαλκέναι τὸ καθ' αὑτὸν διὰ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὁρμὴν καὶ παράστασιν.*

Simile prooemium etiam Duris videtur operi anteposuisse; fragmentum quod FHG II, 469 exstat: *Δοῦρις μὲν οὖν ὁ Σάμιος ἐν τῇ πρώτῃ τῶν αὑτοῦ Ἱστοριῶν οὕτω φησίν· Ἔφορος δὲ καὶ Θεόπομπος τῶν προγενομένων πλεῖστον ἀπελείφθησαν· οὔτε γὰρ μιμήσεως μετέλαβον οὐδεμιᾶς οὔτε ἡδονῆς ἐν τῇ φράσει, αὐτοῦ δὲ τοῦ γράφειν μόνον ἐπεμελήθησαν* locum VII explet.

Quod denique ad principia Timaei attinet, nihil in fragmentis traditur quod ex iis videtur excerptum esse nisi quod Polybius XII 28, 8 ex libro VI ineunte memoriae prodit: *κατὰ γὰρ τὸ προοίμιον τῆς ἐκτῆς βύβλου φησί τινας ὑπολαμβάνειν διότι τινὸς μείζονος δεῖται φύσεως καὶ φιλοπονίας καὶ παρασκευῆς τὸ τῶν ἐπιδεικτικῶν λόγων γένος ἢ τὸ τῆς ἱστορίας· ταύτας δὲ τὰς δόξας πρότερον μὲν Ἐφόρῳ φησὶ προσπεσεῖν, οὐ δυνηθέντος δ' ἱκανῶς ἐκείνου πρὸς τοὺς ταῦτα λέγοντας ἀπαντῆσαι, πειρᾶται συγκρίνειν αὐτὸς ἐκ παραβολῆς τὴν ἱστορίαν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις* . . . Timaeus igitur in exordio libri VI disseruit, quod discrimen inter historiam et id genus dicendi quod *ἐπιδεικτικόν* nominatur interesset; historiam nimirum dignitate priorem esse facile est intellectu. Locus IX et VII, quoniam etiam Ephori mentio fiebat, in hoc prooemio adhibiti erant. Praeterea

cognoscimus Timaeum non aliter ac priores singulis libris prooemia addidisse.[1])

De principiis quae supra memoravimus iudicium certum ferri non poterit; hoc tantum videtur manifestum, si Polybium I 1, 1 sequimur: *εἰ μὲν τοῖς πρὸ ἡμῶν ἀναγράφουσι τὰς πράξεις παραλελεῖφθαι συνέβαινε τὸν ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἔπαινον, ἴσως ἀναγκαῖον ἦν τὸ προτρέπεσθαι πάντας πρὸς τὴν αἵρεσιν καὶ παραδοχὴν τῶν τοιούτων ὑπομνημάτων διὰ τὸ μηδεμίαν ἑτοιμοτέραν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις διόρθωσιν τῆς τῶν προγεγενημένων πράξεων ἐπιστήμης. ἐπεὶ δ' οὐ τινὲς οὐδ' ἐπὶ ποσὸν, ἀλλὰ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀρχῇ καὶ τέλει κέχρηνται τούτῳ φάσκοντες ἀληθινωτάτην μὲν εἶναι παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν, ἐναργεστάτην δὲ καὶ μόνην διδάσκαλον τοῦ δύνασθαι τὰς τῆς ψυχῆς μεταβολὰς γενναίως ὑποφέρειν τὴν τῶν ἀλλοτρίων περιπετειῶν ὑπόμνησιν, δῆλον ὡς οὐδενὶ μὲν ἂν δόξαι καθήκειν περὶ τῶν καλῶς καὶ πολλοῖς εἰρημένων ταυτολογεῖν* . . . omnes illius aetatis scriptores in operum et exordio et fine historiam ipsam et eius utilitatem publicam atque privatam vario modo laudavisse; omnes igitur loco IX usi sunt.

De his satis dictum; deinceps de Polybii usu prooemiandi dicatur. Cuius operis quadraginta libros complectentis quinque priores integri sunt servati, reliquorum fragmenta multa et magna. Accuratissimus et satis verbosus Polybius in exordiis est. Totum opus hac praefatione exornavit: omnes fere qui antea res composuissent a laudatione historiae exorsos praestantiam atque utilitatem laudavisse; qua de re ispi non convenire eadem quae recte ab aliis dicta essent repetere; praeterea ea quae ipse scripturus esset tanta esse novitate, qua homines facile ad studium incitarentur. *τίς γὰρ*, inquit, *οὕτως ὑπάρχει φαῦλος ἢ ῥᾴθυμος*

1) Wachsmuth, Einleitung in das Studium der alten Geschichte. a. 1895 pag. 550.

ἀνθρώπων, ὃς οὐκ ἂν βούλοιτο γνῶναι, πῶς καὶ τίνι γένει πολιτείας ἐπικρατηθέντα σχεδὸν ἅπαντα τὰ κατὰ τὴν οἰκουμένην οὐχ ὅλοις πεντήκοντα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἔπεσε τὴν Ῥωμαίων, ὃ πρότερον οὐχ εὑρίσκεται γεγονός (1, 5). Deinde Polybius, ut novitatem argumenti manifestam reddat, res nobilissimas cuiusque populi priorum temporum ex historia ipsa sumptas, velut Persarum, Lacedaemoniorum, Macedonum, cum Romanis confert, quorum imperium variis modis atque paulatim auctum a nullo populo unquam superari possit. Sed haec quidem licere ex ipsa scriptione maximam ad partem cognoscere planius simulque intellegere, quot et quantas utilitates genus historiae quod dicitur pragmaticum afferre possit (2). Ab olympiade 140, ubi Aratus Sicyonius finem scribendi fecisset, res enarrare se incepisse i. e. a bello Punico secundo; quantas vires Romani et Carthaginienses prius habuissent quantasque res ante gessissent, quibus denique opibus freti aut quo consilio adducti de summa rerum inter se contendissent, haec omnia, quod Graecis non satis cognita essent, libro I et II se praemisisse (3). Tum scriptor de historia universali verba facit (4). Fortuna cum res prope universas totius orbis terrarum in unam partem inclinavisset omniaque ad unum eundemque scopum vergere coëgisset, sibi in animo fuisse *διὰ τῆς ἱστορίας ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀγαγεῖν τοῖς ἐντυγχάνουσι τὸν χειρισμὸν τῆς τύχης, ᾧ κέχρηται πρὸς τὴν τῶν ὅλων πραγμάτων συντέλειαν.* Qua potissimum re ad opus conscribendum adductum esse; praeterea cum animadvertisset neminem historiam universalem, permultos particularem adhuc composuisse, sese putavisse *ἀναγκαῖον εἶναι τὸ μὴ παραλιπεῖν, μηδ' ἐᾶσαι παρελθεῖν ἀνεπιστάτως τὸ κάλλιστον ἅμα καὶ ὠφελιμώτατον ἐπιτήδευμα τῆς τύχης* (4, 4). Fortunae enim numen nunquam tam manifestum fuisse quam sua aetate; id vero ex iis qui particulatim res scripsissent cognosci non posse; ex singulis de toto iudicare non licere historiamque singularum partium ad rerum uni-

versarum notitiam et fidem parum conferre. *ἐκ μέντοι γε*, inquit, *τῆς ἁπάντων πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς καὶ παραθέσεως, ἔτι δ' ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς, μόνως ἄν τις ἐφίκοιτο καὶ δυνηθείη κατοπτεύσας ἅμα καὶ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ τερπνὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ἀναλαβεῖν* (4, 11).

Praefationem, cum totam respiciamus, videmus arte atque consilio institutam esse. Initio Polybius aliquid novi dicere studet; rationem et usum priorum commemorans historiam ipse laudat occulte (1, 1—3). Materiam sero nominat et fere praetermittens (1, 4), magnitudinem autem eius et gravitatem multis verbis effert (1, 5—2, 8). Tum scriptorem de tempore, unde initium facturus sit, et de dispositione operis dicentem invenimus (3). Denique disserit, quid sua quidem sententia vera historia sit quoque modo scribenda (4, 5—11) simulque, quid ipsum adduxerit, ut res scriberet (4, 1—4), addit. Ex his locos IX, I, VI, II, IV, VII colligimus.

Libri I capite 5 transitus fit ad argumentum, quod prioribus libris duobus declaretur; quem transitum optimo iure prooemium libri I ducere possumus. Polybius enim indicat, unde incipiat, cuius narrationem continuet, quae res his duobus libris tractandae sint; explicandum esse, quo modo, quando, quibus opibus Romani rebus in Italia constitutis in Siciliam sint transgressi; oportere causas huius transitus breviter explanari, spatia temporum computari, res antea gestas summatim exponi. Hoc prooemium ad res narrandas bene lectores adducit; loci I et II, qui tamen in unum coalescunt, in hoc exordio insunt.

Libri II principio lectores de rebus superiore volumine narratis accurate monentur: *ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης βύβλῳ διεσαφήσαμεν, πότε Ῥωμαῖοι συστησάμενοι τὰ κατὰ τὴν Ἰταλίαν τοῖς ἐκτὸς ἐγχειρεῖν ἤρξαντο πράγμασιν, ἐπὶ δὲ τούτοις πῶς εἰς Σικελίαν διέβησαν καὶ δι' ἃς αἰτίας τὸν περὶ τῆς προειρημένης νήσου συνεστήσαντο πόλεμον πρὸς Καρχηδονίους, μετὰ δὲ ταῦτα πότε πρῶτον συνίστασθαι ναυτικὰς ἤρξαντο*

δυνάμεις, καὶ τὰ συμβάντα κατὰ τὸν πόλεμον ἑκατέροις ἕως τοῦ τέλους, ἐν ᾧ Καρχηδόνιοι μὲν ἐξεχώρησαν πάσης Σικελίας, Ῥωμαῖοι δ' ἐπεκράτησαν τῆς ὅλης νήσου πλὴν τῶν ὑφ' Ἱέρωνι ταττομένων μερῶν. ἑξῆς δὲ τούτοις ἐπεβαλόμεθα λέγειν, πῶς στασιάσαντες οἱ μισθοφόροι πρὸς τοὺς Καρχηδονίους τὸν προσαγορευθέντα Λιβυκὸν πόλεμον ἐξέκαυσαν, καὶ τὰ συμβάντα κατὰ τοῦτον ἀσεβήματα μέχρι τίνος προὔβη, καὶ τίνα διέξοδον ἔλαβε τὰ παράλογα τῶν ἔργων ἕως τοῦ τέλους καὶ τῆς Καρχηδονίων ἐπικρατείας (1, 1—3). Deinde hac periodo ad res ipsas Polybius aggreditur: *νυνὶ δὲ τὰ συνεχῆ τούτοις πειρασόμεθα δηλοῦν, κεφαλαιωδῶς ἑκάστων ἐπιψαύοντες κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν* (1, 4). Hoc in exordio scriptor lectorum animos ad res tractatas revocare satis habet; res narrandas minime indicat, sed ad prooemium libri I remittit. Loci III et I ita adhibentur, ut officium loci II praestent.

Prima totius operis parte peracta Polybius ad rem uberiorem et propriam sibi narrandam accedit. Principio libri III ineunte priores libros in memoriam revocat (1, 1—2), deinde materiam iterum nominat: *νυνὶ δὲ πειρασόμεθα τοὺς προειρημένους πολέμους* (sc. *τὸν συμμαχικὸν καὶ Ἀννιβιακόν*) *καὶ τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν ἐγένοντο καὶ δι' ἃς ἐπὶ τοσοῦτον ηὐξήθησαν, μετ' ἀποδείξεως ἐξαγγέλλειν, βραχέα προειπόντες ὑπὲρ αὐτῶν πραγματείας* (1, 3). Quae tamen praemittenda esse Polybius putat, rerum principalium earum quas opere toto declarare vult conspectus vel index est (1, 4—5, 6); quo indice, quem Polybius *προέκθεσιν* nominat (1, 7), id ipsum quod Lucianus praescribit (*εὐμαθῆ δὲ καὶ σαφῆ τὰ ὕστερον ποιήσει, τὰς αἰτίας προεκτιθέμενος καὶ προορίζων τὰ κεφάλαια τῶν γεγενημένων*) efficitur. Denique per finem prooemii scriptor de se ipso loquitur; sese sperare ipsum tantum opus finire posse; haec tamen verba et sequentia e quibus intellegere licet, quanti Polybius historiam aestimaverit, digna sunt, ut hic adscribantur; ut poetae inprimis epici hymno numina quibus argumentum tractandum curae est invocant, ita Polybius quasi per hymnum historiae

auctoritatem, quae in se consistit, et hominum ingenium et studium, qui omnes res explorare student, praedicat: *προσδεῖ δ' ἔτι τῆς τύχης, ἵνα συνδράμῃ τὰ τοῦ βίου πρὸς τὸ τὴν πρόθεσιν ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν· πέπεισμαι μὲν γάρ, κἄν τι συμβῇ περὶ ἡμᾶς ἀνθρώπινον, οὐκ ἀργήσειν τὴν ὑπόθεσιν οὐδ' ἀπορήσειν ἀνδρῶν ἀξιόχρεων, διὰ δὲ τὸ κάλλος πολλοὺς κατεγγυηθήσεσθαι καὶ σπουδάσειν ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν αὐτήν* (5, 7—8). Ea quae sequuntur (5, 9) transitum narrationis efficiunt.

Prooemio libri III, qui primus est partis principalis, Polybius recensum rerum intexuit ita, ut et res ipsae et verba scriptoris ad argumentum disponendum et commendandum maximi momenti essent. Loci qui principio continentur sunt III, I, II + VI, VII. Ceterum hoc exordium, etiamsi libri III proprium est, etiam ad totum opus pertinet.

Libri IV prooemium in duas partes divisum est, in prooemium proprium (1, 1—3) et in appendicem cognitioni lectorum institutum (1, 4—2). Priore parte munus locorum III et I expletur; posteriore lectores de rebus Graecorum antiquis iam supra (lib. II) enarratis admonentur (1, 4—9), deinde disseritur, quibus causis adductus ab olymp. 140 Polybius historiae initium sumpserit (2). Hoc prooemio loci III, I, III, VII adhibiti sunt, tertius bis, quod iusta rerum cognitio postulabat; hac autem re scriptor commotus est, ut dispositionem operis defenderet.

Libri V exordium non iam exstat; cur interierit nescio; certe olim exstabat. Neque compertum habeo, an fragmenta quae libri VI initio legimus prooemio eius danda sint. Primum enim fragmentum, quo de argumento libri tractando (*λόγος περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας*) certiores fimus, iam antea (III 2, 6) verbotenus scriptum videmus neque verisimile est Polybium sua verba ipsum iterasse. Altero fragmento (exc. Vat. p. 369 Mai. 24 Heys.) scriptorem disserentem, cur omissa narrationis serie in hoc tempus

Romanae rei publicae transferat expositionem, invenimus. Unde locos I et VII haud scio an colligas; praeterea autem locos I et III principio libri VI tractatos fuisse apparet ex libro V exeunte: *ἐν δὲ τῇ μετὰ ταῦτα βύβλῳ βραχέα προσαναμνήσαντες τῆς ἐν ταύτῃ τῇ βύβλῳ προκατασκευῆς, ἐπὶ τὸν περὶ τῆς Ῥωμαίων πολιτείας λόγον ἐπάνιμεν κατὰ τὴν ἐν ἀρχαῖς ὑπόσχεσιν.*

Prooemia librorum VII et VIII exciderunt; sed quod nono antepositum erat excerptum habemus. In initio haec legimus: *αἱ μὲν οὖν ἐπιφανέσταται πράξεις τῶν ὑπὸ τῆς προειρημένης ὀλυμπιάδος περιλειφθεισῶν καὶ τοῦ τετραετοῦς διαστήματος, ὅ φαμεν δεῖν ὀλυμπιάδα νομίζειν, εἰσὶν αὗται· περὶ ὧν ἡμεῖς ἐν δυσὶ βυβλίοις πειρασόμεθα ποιεῖσθαι τὴν ἐξήγησιν.* Indicem vel *προέκθεσιν* principalium rerum olymp. 142 gestarum Polybius in eo prooemio videtur praemisisse. Deinde de variis rerum componendarum generibus disputatur (1, 3—2 exc. ant. p. 206—207). Loci II + VI, VII constitui possunt.

Nihil habemus quod de libri X exordio dicamus; contra dubium non est, quin fragmentum ex libri XI prooemio sumptum exstet (exc. Vat. p. 378 M. 32 H.). Ubi Polybius disserit, cur a praefationibus (*προγραφαί*) abstinuerit. Sex prioribus voluminibus (I—VI) praefationes postquam praemiserit, undecimo atque sequentibns *προεκθέσεις καθ' ἑκάστην ὀλυμπιάδα τῶν πράξεων* se praepositurum esse. Iis quae sequuntur rationem suam defendit ita, ut cum commoda atque incommoda praefationum tum vim *προεκθέσεως* explanet: *καὶ γὰρ εἰς ἐπίστασιν ἄγει* (sc. *τὸ τῶν προγραφῶν γένος*) *τοὺς ἀναγιγνώσκειν θέλοντας καὶ συνεκκαλεῖται καὶ παρορμᾷ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν τοὺς ἐντυγχάνοντας, πρὸς δὲ τούτοις πᾶν τὸ ζητούμενον ἑτοίμως ἔνεστιν εὑρεῖν διὰ τούτου· θεωρῶν δὲ διὰ πολλὰς αἰτίας καὶ τὰς τυχούσας ὀλιγωρούμενον καὶ φθειρόμενον τὸ τῶν προγραφῶν γένος, οὕτω καὶ διὰ ταῦτα πρὸς τοῦτο τὸ μέρος κατηνέχθην, τῆς γὰρ προεκθέσεως οὐ μόνον ἰσοδυναμούσης τῇ προγραφῇ, ἀλλὰ καὶ*

πλεῖόν τι δυναμένης, ἅμα δὲ καὶ χῶραν ἐχούσης ἀσφαλεστέραν διὰ τὸ συμπεπλέχθαι τῇ πραγματείᾳ.

Itaque prooemio libri XI locus VII continetur. Mirandum autem est, quod Polybius non antea de his rebus disputavit velut in principio libri VII vel IX; ibi enim id aptius fecisset; qua de dilatione certum iudicium ferri non poterit; sed iam saepius vidimus scriptorem ea quae ad dispositionem defendendam spectant postea disseruisse (cf. prooem. libr. IV 2, IX). Ceterum unicuique olympiadi *προέκθεσιν* in posterum se praemissurum esse Polybius promittit. Qua ex re sequitur, ut exordiis librorum VII, IX, XI, XIV reliquorumque qui in nova olympiade incipiunt index rerum gestarum additus fuerit. Praeterea dicit Polybius l. l. *προγραφήν* et *προέκθεσιν* eandem vim habere; ex quo intellegimus utramque ad idem et unum pertinere, ad recensum rerum efficiendum. Sin autem res ita se habet, prooemii notio a *προγραφῆς* et *προεκθέσεως* separanda est; *προγραφή* scilicet et *προέκθεσις* nunquam locum prooemii explent, omnino prooemia non sunt. Putare debemus Polybium non solum unicuique operis volumini prooemium proprium cum tenore narrationis ipso conexum praeposuisse, sed etiam singulis exordiis librorum I—VI *προγραφήν* addidisse, quae singulis voluminibus quasi titulus extra ordinem paginarum similiter atque prooemia Anabaseos Xenophontis adglutinata erat, principiis vero librorum VII—XL, ubicumque nova olympias initium sumebat, ab eo additam esse *προέκθεσιν*, quae cum textu prooemii contexta erat. *προγραφή* et *προέκθεσις* ad nihil aliud nisi ad utilitatem et commoditatem lectorum efficiendam institutae sunt. Sed unum restat; videmus Polybium prooemio libri III *προέκθεσιν τῶν πράξεων* adnexuisse; ipse vero dicit se *προγραφήν* ei volumini anteposuisse. Haec tamen non est contradictio; nam *προέκθεσις* illa prooemio libri III admixta indicem rerum toto opere non libro III solo explanandarum contulit, res autem solo libro III

declarandas Polybius ita indicavit, ut *προγραφήν* praemitteret. Ceterum omnes *προγραφαί*, omnes *προεκθέσεις* perierunt.

Ex fragmentis libr. XII et XIII nullum ad prooemia pertinet; sed libri XIV fragmentum primum (exc. Vat. p. 406 M. 54 H.) exordio tribuendum esse docet scholium ad hunc locum: *ἰστέον ὅτι τὸ προοίμιον μόνον διεσάφει τοῦ τεσσαρισκαιδεκάτου λόγου· τὰ δ' ἐφεξῆς πάντα ἐνέλειπεν μέχρι λ' φύλλων.* Fragmento ipso comperimus, quid Polybius hoc principio tractaverit: institutio *προεκθέσεων* valde laudatur et dispositio libri defenditur. Officium igitur loci VII expletur.

Inter fragmenta reliquorum librorum (XV—XL) haud scio an ea quae Suidas s. v. *πύρινος πόλεμος* memoriae tradit ex prooemio libri XXXV excerpta sint; ubi de ratione mirabili belli a Romanis contra Celtiberos gesti disseritur ita, ut locum VI et I agnoscamus.

Alio quodam fragmento (exc. Vat. p. 443—444 M. 81—82 H.) Polybii ratio colloquia et orationes eorum qui in republica gerenda versantur tractandi declaratur; quod si exordio libri XXXVI tribuendum est, locum VII habemus.

Strabo ex prooemio libri XXXIV, quo libro Polybius geographica complexus est, haec tradit: *Πολύβιος φήσας περὶ τῶν Ἑλληνικῶν καλῶς μὲν Εὔδοξον, κάλλιστα δ' Ἔφορον ἐξηγεῖσθαι περὶ κτίσεων, συγγενειῶν, μεταναστάσεων, ἀρχηγετῶν, ἡμεῖς δὲ, φησὶ, τὰ νῦν ὄντα δηλώσαμεν καὶ περὶ θέσεως τόπων καὶ διαστημάτων· τοῦτο γάρ ἐστιν οἰκειότατον χωρογραφίᾳ* (libr. X p. 465). Quantum intellegere possumus, Polybius ad eos qui antea de iisdem rebus scripserunt respicit, eorum opera examinat, suum argumentum indicat et disponit; loci igitur VII, I, II hoc in prooemio inerant.

In initio libri XXXVIII scriptum legimus hoc: *ὅτι ἡ ὀγδόη καὶ τριακοστὴ βύβλος περιέχει τὴν συντέλειαν τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀτυχίας.* Iis quae sequuntur (exc. Vat. p. 452—455 M. 88—91 H.) scriptor explanare conatur cum calamitatem Graecorum his temporibus etiam maiorem videri Cartha-

giniensium calamitatibus, tum antiquiores res Graeciae adversas, quarum principales quaedam enumerantur, praesentibus comparari non posse; praeterea acerbitatis in his scribendis crimen repellitur. Haec disputatio ab auctore ipso *παρέκβασις* nominatur: *ὑπὲρ ὧν οὐ δεήσει θαυμάζειν, ἐὰν παρεκβαίνοντες τὸ τῆς ἱστορικῆς διηγήσεως ἦθος ἐπιδεικτικωτέραν καὶ φιλοτιμοτέραν φαινώμεθα ποιούμενοι περὶ αὐτῶν τὴν ἀπαγγελίαν.* Qua re adducor, ut putem illam dissertationem non prooemio libri XXXVIII, sed ipsi narrationi insertam fuisse; accedit quod illa disputatio ita instituta est, ut eam quasi summarium rerum Graecorum adversarum magis aptam ad epilogum quam ad prooemium existimemus; denique non dubito, quin, si Polybius hunc tractatum ipsi prooemio adiunxisset, spatii eius fines longe superasset.

Fragmento quodam libri XXXIX (exc. Vat. 455—457 M. 91—93 H.), quod, ni fallor, ex prooemio sumptum est, Polybius opus ab opprobriis defendit; nonnullos fore putat, qui rerum narrationem imperfectam et distractam reddi existiment; se vero eam variare consulto dicit; etiam naturam nulla in re constantem et perpetuam esse; omnium animos varietate gaudere; veteres quoque scriptores eadem narrandi ratione usos esse. Denique de historiarum instituto atque sua ratione rerum componendarum verba facit. Loco VII, quem iam saepe in exordiis offendimus, Polybius utitur eo modo, ut primum adversariorum obiurgationes proferat, deinde refutet, denique suam rationem declaret.

Haec habui quae vel certo vel probabiliter ad Polybii principia crederem referenda esse. Apparuit scriptorem morem illius aetatis secutum et operi toti et singulis voluminibus prooemia praeposuisse eaque ipsa haud magno numero locorum contineri. De praefatione totius operis supra disseruimus; conspectus vero locorum quos in exordiis librorum Polybius adhibuit est hic: in prooemio libri primi insunt I + II, secundi III, I, tertii III, I, II + VI, VII, quarti III, I, III, VII, sexti III, I, 7[1]), noni II + VI, VII, undecimi VII, quarti decimi VII, tricessimi quarti VII, I, II, tricesimi quinti 6, 1, tricesimi sexti 7, undequadragesimi 7. Ex quo recensu intellegitur exordia librorum I—VI omnia locos I et III continere; unde colligitur analogiam quae dicitur hac in re valuisse; cum vero indicatio et recordatio argumenti ad nihil magis quam ad dispositionem pertineant, licebit locum I et III loco II breviter comprehendere. Ex iis autem qui restant locus VII eminet, quo scriptor partim difficultatem materiae (libr. III) effert, partim de dignitate meritisque priorum scriptorum iudicat (XXXIV), partim dispositionem operis (IV, VI, XI, XIV) et rationem scribendi (IX, XXXVI, XXXIX) defendit. Polybius igitur in prooemiis librorum locum II et VII ceteris praetulit; nullum autem adhibuit, qui lineas historiae transilit; quibus in praefatione totius operis iam usus est eos etiam in principiis librorum iteravit non quidem consulto, sed quod ei ut bono historico alios admittere non licuit.

His peractis ordinem temporum secuti ad Romanos quosdam historicos non convertamus. Nihil autem nisi pauca fragmenta servata sunt, e quibus ratio prooemiandi illorum scriptorum vix cognoscitur; saepe nihil reliquum est quam ad coniecturas confugere, quas patet quam lubricas saepe ac dubias esse oporteat, si fontes ex quibus peti possint parum limpidi sint.

Atque primum Gellius N. Att. XI.8,2: *Albinus, qui cum L. Lucullo consul fuit, res Romanas oratione Graeca scriptitavit. In eius historiae principio scriptum est ad hanc sententiam: neminem suscensere sibi convenire, si quid in his libris parum composite aut minus eleganter scriptum foret. Nam sum, inquit, homo Romanus, natus in Latio, Graeca oratio a nobis alienissima est, ideoque veniam*

1) Numero arabico significatur incertum esse, utrum revera fragmenta prooemiis illorum librorum attribuenda sint necne.

gratiamque malae existimationis, siquid esset erratum, postulavit. Albinus igitur de se ipso locutus lectorum captat benevolentiam vel ut Hermanus Peter iudicat[1]: *sub modestiae specie subest ostentatio et iactatio.* Habemus locos VII et VI, qui tamen non ex rebus ipsis, sed e captatione benevolentiae petitus est. Romani igitur qui annales conscripserunt eum locum quem Lucianus ab historicis alienum esse putat *(τὸ τῆς εὐνοίας)* ex rhetorum officinis receperunt et in historia conscribenda primi adhibuerunt.

Deinde Cicero pro Planc. 27,66: *Etenim M. Catonis*[2]) *illud, quod in principio scripsit originum suarum, semper magnificum et praeclarum putavi, clarorum hominum atque magnorum non minus otii quam negotii rationem exstare oportere.* Huc accedit illud excerptum quod initio laudavimus: *Principiorum ad historiam pertinentium species sunt tres, de historia, de persona, de materia; aut enim historiae bonum generaliter commendamus ut Cato . . .* Unde apparet Catonem in illo prooemio non aliter atque Graecorum eiusdem temporis scriptores locis IX et VII usum esse.

Tum Cicero orat. § 229: *Sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ne aut verba traiciamus aperte, quo melius aut cadat aut volvatur oratio; quod se Caelius Antipater*[3]) *in prooemio belli Punici nisi necessario facturum negat. O mirum simplicem, qui nos nihil celet, sapientem, qui serviendum necessitati putet! sed hic omnino rudis; nobis autem in scribendo atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse et si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. et hic quidem, qui hanc a Laelio, ad quem scripsit, cui se purgat, veniam*

1) Historicorum Romanorum fragmenta colleg. dispos. recens. H. Peter. Prolegomena pag. CXXIII, a. 1870.

2) Peter, HRF. Lips. a. 1883. pag. 43.

3) Peter, pag. 99 sq.

petit, et utitur ea traiectione verborum et nihilo tamen aptius explet concluditque sententias. Addere fortasse licet hoc Prisciani (VIII pag. 383 H.): *Coelius ex scriptis eorum qui veri arbitrantur.* Intellegitur Coelium in exordio belli Punici de sermonis genere quo usurus esset et fortasse de fontibus a se adhibitis verba fecisse; omnia haec sunt loci VII. Praeterea Cicero nos docet Coelium opus ad C. Laelium misisse; nemo iam, ni fallor, negabit hoc mittere significationem dedicandi habere; quam ob rem hoc est primum, quantum scio, dedicationis exemplum in historia obvium; locum igitur V Romani morem epicorum vel potius didacticorum, ubi usus dedicandi ex rebus ipsis oritur, secuti in prooemium historicum induxerunt.

Gellius (V 18,7) de Sempronio Asellione[1]) haec: *Cum vero non per annos sed per dies singulos res gestae scribuntur, ea historia Graeco vocabulo ἐφημερίς dicitur, cuius Latinum interpretamentum scriptum est in libro Sempronii Asellionis primo, ex quo libro plura verba ascripsimus, ut simul ibidem, quid ipse inter res gestas et annales esse dixerit, ostenderemus: Verum inter eos, inquit, qui annales relinquere voluissent, et eos qui res gestas a Romanis perscribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit: annales libri tantummodo quod factum, quoque anno gestum sit, ea demonstrabant ita, quasi qui diarium scribunt, quam Graeci ἐφημερίδα vocant. nobis non modo satis esse video, quod factum esset, id pronuntiare, sed etiam quo consilio quaque ratione gesta essent, demonstrare. Paulo post idem Asellio in eodem libro: Nam neque alacriores, inquit, ad rem publicam defendendam neque segniores ad rem perperam faciundam annales libri commovere quicquam possunt. scribere autem bellum initum quo consule et quo confectum sit et quis triumphans introierit ex eo bello quaeque in bello gesta sint, iterare, non praedicare aut interea quid senatus*

1) Peter, pag. 109.

decreverit aut quae lex rogatione lata sit, neque quibus consiliis ea gesta sint: id fabulas pueris est narrare, non historias scribere. Ergo Sempronius Asellio in prooemio totius operis simili modo atque Polybius rationem res pragmatice explicandi videtur disseruisse ita, »ut etiam causas, cur a vulgari historia decedendum esset, demonstraret idemque sua historia non solum scientiam et cognitionem memoriae patriae augere, sed etiam moribus civium emendatis rei publicae prodesse studeret«.[1] Inde elucet Sempronium locos VII et VI usurpavisse.

Nihil autem ex his quae hactenus allata sunt de principiis librorum singulorum comperimus neque omnino scimus, utrum illi scriptores volumina singula prooemiis ornaverint necne. Sed tamen ornaverunt. Ennium item fecisse in Annalibus iam vidimus; vide pag. 8; praeterea verisimile est per se Romanos etiam in his Graecorum exemplum secutos esse; confirmatur idem Gellio teste et auctore. Is enim haec: *Sempronius Asellio XIII rerum gestarum ita scripsit: facta sua spectare oportere, non dicta, si minus facundiosa essent* (IV 9,12). Itaque scriptor, postquam libros XII priores separatim vulgavit, videtur vituperatus esse; quam ob rem in prooemio libri sequentis obtrectatores in iudicium vocat ipsumque se defendit. Munus loci VII expletur.

Alio quodam loco Gellius haec (I 7,9): *In duodevicesimo annali eiusdem Quadrigarii*[2]) *principium libri sic scriptum: Si pro tua bonitate et nostra voluntate tibi valetudo suppetit, est quod speremus deos bonis bene facturum.* Amicus ad quem annales Claudius Quadrigarius misit, postquam libri I—XVII editi sunt, in morbum delapsus est; scriptor in prooemio libri XVIII optat, ut mox commodiore valetudine utatur. Locum igitur V colligere licet.

1) Peter, Prolegom. pag. 51.

2) Peter, pag. 149.

Haec sunt exempla quae ex fragmentis illorum scriptorum indagare atque afferre potui et volui; omnia autem quae ad meram coniecturam spectant consulto omisi. Nunc vero si placet ad libros Machabaeorum procedamus. Ex quibus primus paulo ante annum 63 conscriptus seditionem Iudae Machabaei contra Antiochum Epiphanem initam (167—135) explanat, alter easdem res declarat, tertius de Ptolemaeo IV (221—204) est; libri II et III primo saeculo p. Chr. n. compositi sunt; tertius autem initio mutilatus est eiusque prooemium, quod certe exstabat, periit. Licebit mihi principia libri I et II, etsi eiusdem temporis non sunt, simul explicare.

Auctor Iudaeus, qui librum I hebraice[1]) confecit, deinde graece reddidit, exordium a rebus Alexandri Magni eiusque imperio inter successores diviso apte sumens ad res narrandas aggreditur his: *καὶ ἐξῆλθεν ἐξ αὐτῶν ῥίζα ἁμαρτωλὸς Ἀντίοχος Ἐπιφανὴς, υἱὸς Ἀντιόχου βασιλέως, ὃς ἦν ὅμηρα ἐν τῇ Ῥώμῃ.* Hic scriptor lectores ad res ipsas adduxisse satis habet; locos illos aspernatur.

At longe aliter facit is qui librum II condidit. Hic liber duas partes valde impares continet. Earum prior ex duabus epistulis, quas Iudaei Palaestinenses ad Aegyptiacos mittunt, constat; dies dedicationis templi Ierosolymitani festus commendatur (I 1—II 18). Huc accedit pars posterior, qua res gestae Iudae Machabaei atque fortunae templi sanctissimi narrantur (II 33—XV 36); huic expositioni auctor prooemium addidit (II 19—32). Cuius quidem argumentum est hoc: res Machabaeorum, quas antea Iason Cyrenaeus quinque per libros accurate atque fuse enarravisset, se uno volumine, ut illa materia facilius cognosceretur (19—25), circumscripsisse; hac in tractatione generi scribendi, cum res Iasoni maximae curae fuissent, iure atque merito

1) Hieron. Prolog. gal.: *Machabaeorum primum librum hebraicum repperi.*

plurimum tribuisse (26—32). Hoc prooemio loci I, IV, VI, VII continentur; eadem fere ratione atque Graecorum exordia ipsum compositum est; neque id mirum; nam hic liber II Graecum opus est praetereaque ex Graeco exemplari confectum.

Iam vero ad C. Iulium Caesarem animum dirigamus; qui prooemiis omnino non usus est; in exordio commentarii I de bello Gallico Gallia breviter describitur, ut lectores de situ regionum certiores facti meliorem rerum cognitionem capiant. Initium libri I Machabaeorum in comparationem vocare licet. Reliqui sex commentarii narratione non intermissa alter alteri succedunt.

At Hirtius commentarium VIII ab epistula ad Balbum incipit; in hac epistula de consilio Caesaris opera continuandi explendique consul verba facit: assiduis vocibus Balbi coactum sese rem difficillimam suscepisse. *Caesaris,* inquit, *commentarios rerum gestarum non comparentibus superioribus atque insequentibus eius scriptis contexui novissimumque imperfectum ab rebus gestis Alexandriae confeci usque ad exitum . . . . vitae Caesaris.* Quos quidem commentarios invitum se suscepisse scribendos, primum quod nemo elegantiam commentariorum iam editorum assequi, nemo cum facultate atque elegantia scribendi tum scientia consiliorum explicandorum Caesarem superare posset, deinde quod ipse bello Alexandrino atque Africano non interfuisset; quae cum ita essent, se ipsum cum Caesare comparari neque posse neque studere.

Hic primum in historia scribenda invenimus epistulam prooemii vicem explere; litterae etsi ad Balbum unum missae sunt, tamen ad omnes qui commentarios legent pertinent. Locos autem IV, I, VII colligimus. Sed id prooemium non modo ad commentarium de bello Gallico octavum, sed etiam ad bellum Alexandrinum, Africanum, Hispaniense spectat; Hirtius ipse pronuntiat se omnes illas res iam perscripsisse. Atqui fere inter omnes doctos constat

bellum Africanum et Hispaniense quae nunc legimus ab Hirtio illo non composita esse, bellum autem Alexandrinum a Nipperdeio illi auctori recte addictum esse. Est autem difficultas posita in eo, quod credere debemus Hirtium bellum Alex. et Afric. et Hisp. conscripsisse et tamen eum bellorum Afric. et Hisp. quae exstant auctorem putare vetamur. Quae mihi consideranti haec una videtur patere via, ut Hirtii expositiones perisse et illas quas nunc possidemus earum locum in codicibus, qui omnes primum Alex., deinde Afric., tum Hisp. bellum tradunt, obtinuisse existimem. Bellorum autem libri ipsi omnes prooemiis carent.

Caesaris assectator erat etiam Sallustius Crispus; is in prooemio quod bello Catilinae praeposuit explicat ingenium humanum domi militiaeque corpori valde praeferendum esse, quippe cum longam memoriam virtutibus efficere possit. Oportere autem non neminem in aliqua re sive corporis sive animi occupatum esse; ex studiis animi vel in re publica gerenda vel in historia scribenda, qua fere nihil magis arduum sit, versari honestum et laudabile putari. Etiam se initio rem publicam capessivisse; sed cum paulo post de foro atque re publica administranda multas ob causas decessisset, ad pristinum studium, ad historiam, regressum esse. *Statui,* inquit, *res gestas populi Romani carptim, uti quaeque memoria digna videbantur, perscribere, eo magis, quod mihi a spe, metu, partibus rei publicae animus liber erat. Igitur de Catilinae coniuratione, quam verissume potero, paucis absolvam; nam id facinus inprimis ego memorabile existumo sceleris atque periculi novitate.*

Hoc prooemio Sallustius nihil aliud studet efficere nisi ut explanet, cur et quid scripturus sit; quod ut assequeretur, locis VII, I, IV, VI non sine arte usus est recteque illud de historia fragmentum (Halm, rhet. lat. min., supra p. 42) Sallustium maximam ad partem *de persona* loqui dicit.

In praefatione belli Iugurthini scriptor disputat humanam naturam non forte, sed animi virtutibus regi; quas

si homines sequerentur, bona, sin vitia, mala valetudine uti; studia hominum alia naturam corporis alia animi sequi; corporis autem bona fluxa et fragilia esse, animi aeterna et praeclara; verum cum sibi propter temporum iniquitatem cura rerum publicarum omittenda sit, historiae studium optimum esse, cui ipse cum historiae utilitate tum civium corruptis moribus commotus operam det. Quam ob causam *bellum*, inquit, *scripturus sum, quod populus Romanus cum Iugurtha, rege Numidarum, gessit, primum quia magnum et atrox variaque victoria fuit, dein quia tunc primum superbiae nobilitatis obviam itum est, quae contentio divina et humana cuncta permiscuit eoque vecordiae processit,* ut *studiis civilibus bellum atque vastitas Italiae finem faceret.*

Hoc in prooemio Sallustius inprimis se ipsum ab opprobrio obtrectatorum et adversariorum, quod ad historiam scribendam adiit, defendit; locos VII, I, VI invenimus. Sed si prooemium Catilinae cum Iugurthini belli conferimus, utrumque eadem fere ratione compositum esse videmus; neque vero difficile est intellectu alterum ab altero differre. Hoc de discrimine rectissime Pahl mihi videtur disseruisse [1]; idem etiam declaravit Sallustium sententiis ex philosophia stoicorum sumptis id efficere voluisse, ut lectorum animi in eas voluntates eosque affectus inducerentur, qui rebus deinceps enarratis consentanei essent. Posidonium autem esse auctorem, quem Sallustius in prooemiis secutus esset, Wachsmuth [2] et E. Schwartz [3] putaverunt. Quintilianus denique de his principiis sic iudicat (III 8, 9): *C. Sallustius in bello Iugurthino et Catilinae nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est.* Nos tamen dicemus eas quaestiones, etsi cum rebus ipsis tractatis coniunctae non sunt, scriptori bene convenire magnoque usui esse.

---

1) De prooemiis Sallustianis. Tübing. a. 1859 pag. 14 sq., 2 sq.

2) Einleitung, pag 662.

3) Herm. 32, 561.

Sallustii denique Historiarum fragmenta nonnulla ad prooemium totius operis spectare videntur; quae de hac re indagare licebat apud Maurenbrecher invenies.[1])

Nunc vero quaestio eo vergit, ut prooemia Diodori Siculi scrutemur. Cuius Bibliothecae quadraginta libros complectentis quindecim exstant, primores quinque et undecimus quique hunc excipiunt usque ad vicesimum.[2]) In praefatione totius operis, quae libri I capita quinque priora explet, scriptor verbose declarat ea quae lectores scire oportet, ut opus atque auctorem cognoscant. Ab utilitate varia historiae initium sumit; quanti momenti historia universalis sit in vita humana, quantae gratiae scriptoribus sint habendae disseritur. Id autem quod rursus atque iterum repetitur, quod scriptor diserte et luculente illustrat, est hoc: hominibus nihil melius historia: *ὁρᾶσθαι γὰρ αὐτὴν προτρεπομένην ἐπὶ δικαιοσύνην, κατηγοροῦσαν τῶν φαύλων, ἐγκωμιάζουσαν τοὺς ἀγαθοὺς, τὸ σύνολον ἐμπειρίαν μεγίστην περιποιοῦσαν τοῖς ἐντυγχάνουσιν* (2, 8). Deinde Diodorus, quibus causis adductus ipse res composuerit quidque sibi proposuerit, explanat: *διὸ καὶ θεωροῦντες ἡμεῖς δικαίας ἀποδοχῆς τυγχάνοντας τοὺς ταύτην πραγματευσαμένους προήχθημεν ἐπὶ τὸν ὅμοιον τῆς ὑποθέσεως ζῆλον* (3, 1). Priores historias non suppeditare ad usum; alios unius gentis aut civitatis bella i. e. historiam particularem conscripsisse, alios, quamquam historiam universalem litteris mandare a priscis temporibus usque ad suam aetatem studuissent, tamen partim tempora rebus convenientia non computasse partim res barbarorum transiluisse; alios quoque fabularum narrationes propter tractandi difficultatem exponere noluisse, alios opus susceptum morte praematura exemptos finire non potuisse; neminem autem adhuc historiam universalem infra Mace-

---

1) C. Sallustii Crispi Historiarum reliquiae. Fasc. II pag. 2 sqq.

2) In hac quaestione multa debemus Dindorfii editionis vol. V, ubi etiam prooemiorum argumenta indicantur.

donum tempora deduxisse, quamquam inde usque ad suam aetatem multae magnaeque res gestae essent; quarum rerum cognitionem neque animo comprehendi neque memoria retineri posse. Quas ob causas sese tractationibus priorum examinatis studuisse *ὑπόθεσιν ἱστορικὴν πραγματεύσασθαι τὴν πλεῖστα μὲν ὠφελῆσαι δυναμένην, ἐλάχιστα δὲ τοὺς ἀναγινώσκοντας ἐνοχλήσουσαν* (3, 5) ratum historiam universalem, non particularem omnium utilitatum esse fontem, ex quo sine ullo negotio non nemo haurire posset. Tum scriptor adiumenta operis recenset: cum non ignoraret, quanta magnitudine difficultateque argumentum esset, triginta annos sese in opere parando consumpsisse et multis magnisque itineribus et subsidiis omnis generis quae Romae invenisset; quin etiam latine loqui sese didicisse. Porro Diodorus de partitione operis verba facit: initium se fecisse a fabulosis cum barbarorum tum Graecorum narrationibus.[1]) Primum de rebus operis, deinde de spatiis temporum loquitur; prioribus sex libris fabulosam historiam usque ad Troiam à Graecis captam contineri et ita quidem, ut prioribus tribus barbarorum, posterioribus tribus Graecorum declaretur; sequentibus libris undecim (VII—XVII) res per totum orbem terrarum gestas usque ad Alexandri Magni mortem, postremis denique libris viginti tribus (XVIII—XL) facta usque ad C. Iulii Caesaris bellum Gallicum (olymp. 180, 1) explicari. Computationem autem annorum esse hanc: ea quidem tempora quae bello Troiano antecedant certis spatiis discerni non posse; a bello Troiano secundum Apollodorum Atheniensem LXXX annos usque ad Heraclidarum reditum se statuisse, ab hoc usque ad primam olympiadem CCCXXVIII annos, a prima olympiade usque

1) Simul comperimus Diodorum libros operis non eodem tempore omnes, sed alterum post alterum, prooemium ipsum totius operis simul cum primo vel prioribus libris edidisse: *ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ὑπόθεσις ἔχει τέλος, αἱ βύβλοι δὲ μέχρι τοῦ νῦν ἀνέκδοτοι τυγχάνουσιν οὖσαι, βούλομαι βραχέα προδιορίσαι περὶ ὅλης τῆς πραγματείας* (4, 6).

ad initium belli Gallici DCCXXX: *ὥστε τὴν ὅλην πραγματείαν ἡμῶν τετταράκοντα βύβλων οὖσαν περιέχειν ἔτη δυσὶ λείποντα τῶν χιλίων ἑκατὸν τετταράκοντα χωρὶς τῶν χρόνων τῶν περιεχόντων τὰς πρὸ τῶν Τροικῶν πράξεις* (5, 1). In ipso fine prooemii Diodorus dicit, qua causa commotus de dispositione operis tam accurate locutus sit: *ταῦτα μὲν οὖν ἀκριβῶς προδιωρισάμεθα βουλόμενοι τοὺς μὲν ἀναγινώσκοντας ἐς ἔννοιαν ἀγαγεῖν τῆς ὅλης προθέσεως, τοὺς δὲ διασκευάζειν εἰωθότας τὰς βύβλους ἀποτρέψαι τοῦ λυμαίνεσθαι τὰς ἀλλοτρίας πραγματείας.* Denique scriptor hac captatione benevolentiae concludit praefationem: *ἡμῖν δὲ παρ' ὅλην τὴν ἱστορίαν τὰ μὲν γραφέντα καλῶς μὴ μετεχέτω φθόνου, τὰ δὲ ἀγνοηθέντα τυγχανέτω διορθώσεως ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων.*

Itaque hoc in principio Diodorus ab historiae laudatione initium sumit, quo loco omnes fere superiores historici usi sunt; sed haec laudatio ita composita est, ut operi cuiusvis historico mutatis mutandis anteponi possit. Opus commendare et lectores attentos curiososque crebro reddere studet. Sero quidem idque occulte laudat opus suum (3, 5), sed multis verbis effert, quanta industria atque cura hoc munus subierit. Se ipsum palam non laudat, alios vero qui antea res scripserunt vituperat lectoresque sibi conciliat; cf. 3, 2: *κειμένης γὰρ τοῖς ἀναγινώσκουσι τῆς ὠφελείας ἐν τῷ πλείστας καὶ ποικιλωτάτας περιστάσεις λαμβάνειν* .... Partitio operis et annorum computatio accurate redditur; imprimis autem observetur Diodorum primum inter Graecos, quantum scio, a captatione benevolentiae, quem locum iam Albinus adhibuerat, finem prooemii sumpsisse. Summa igitur locorum in hac praefatione obviorum et haec: inveniuntur IX (1—2), I (3, 1), IV (3, 1—3, 4), VII (3, 5—4, 4), II (4, 5—5, 1), VI (5, 2); ex his I et IV fere in unum coalescunt sextique officium Diodorus non solum in fine, sed etiam per totum prooemium, ubicunque occasio erat, explebat. Saepe quaeritur, utrum Diodorus in hoc exordio

Polybii prooemium imitatus sit necne. Ego non vereor dicere Siculum, quantum ad locos attinet, omnino a priore scriptore pendere. Hoc statim ex comparatione eorum intellegitur. Polybius in praefatione totius operis adhibuit locos IX, I, VI, II, IV, VII; Diodorus usus est IX, I, IV, VII, II, VI; nihil nisi ordinem imitator mutavit atque id unum novavit, quod commendationem ex captatione benevolentiae petivit, quam Polybius quidem ex rebus sumpsit.

Quod ad libros singulos pertinet, scriptor primi initium ita facit, ut explanet philosophos et historicos de rerum hominumque ortu alios alia dictitare, primam hominum vitam rudem et incultam fuisse, usum rerum et necessitatem docuisse linguas, artes, vitae commoda, incertum esse, qui reges primi quaeque gens prima utrum Graecorum an barbarorum fuerit. Se quidem primum de barbaris dicturum atque ab Aegypti rebus exordium facturum esse pronuntiat (6—9). Hanc disputationem nominare prooemium libri I licet; lectores ad res in eo narrandas adducuntur eaeque ipsae indicantur. Hinc locus I vel II colligitur; cf. Polyb. I 5.

In principio libri II argumentum primi haud brevi commemoratione in memoriam revocatur (1, 1–2) quodque hoc libro tractandum sit — res Asiae antiquissimis temporibus gestae — indicatur (1, 3).

Initio libri III argumenta primi et secundi iterum quamvis turbato ordine proponuntur (1, 1–2), deinde novum argumentum pronuntiatur: *ἐν δὲ ταύτῃ τὰ συνεχῆ τοῖς προϊστορημένοις προστιθέντες διέξιμεν περὶ Αἰθιόπων καὶ τῶν Λιβύων καὶ τῶν ὀνομαζομένων Ἀτλαντίων* (1, 3).

Prooemio libri IV ineunte (1, 1–4) Diodorus disserit, quantis difficultatibus res antiquissimorum illorum temporum componantur propter vetustatem obscuram, chronologiae atque genealogiae confusionem discordia scriptorum effectam, rerum varietatem. Qua de causa omnes fere historicos

illas res praetermisisse: *ἡμεῖς δὲ*, inquit, *τὴν ἐναντίαν τούτοις κρίσιν ἔχοντες καὶ τὸν ἐκ τῆς ἀναγραφῆς πόνον ὑποστάντες τὴν πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐποιησάμεθα τῆς ἀρχαιολογίας*. Deinde res primo, secundo, tertio libro narratas carptim commemorat et huius libri argumentum — Graecorum antiquitates — indicat (1, 5).

Haec prooemia omnia eadem ratione instituta sunt; omnia locos I et III, prooemium libri IV etiam locum VII continent. Praeterea hoc submoneatur: haec exordia, quamquam volumina ipsa de diversis rebus sunt, tamen omnium qui antecedunt librorum argumenta semper repetunt; quam rationem observatam vidimus in Anabasi Xenophontis (vide supra p. 46). Itaque hoc opus respexisse videtur Diodorus.

In principio libri V scriptor explicat, quantum in historia valeat oeconomia; cuius cum in privata vita aliisque rebus tum in tradenda historia maximam rationem habendam esse. Timaeum eam neglexisse, Ephorum curavisse *(τῶν γὰρ βύβλων ἑκάστην πεποίηκε περιέχειν κατὰ γένος τὰς πράξεις)*; cuius exemplum secutum hoc libro de insulis atque primum de Sicilia se disputaturum esse dicit. Huic prooemio deest locus III, adsunt loci II et I et VII.

Diodori librorum VI—X nonnisi fragmenta exstant [1]; e quibus nullum ad prooemium quoddam spectat nisi fortasse quod tradit Eusebius Praeparat. evang. II pag. 59—61. Ubi Diodorum de doctrina Euhemeri, quae sit natura deorum, disputantem, narrationes Homeri, Hesiodi, Orphei ad deos pertinentes invenimus percurrentem. Infra de hoc excerpto ex libri VI dicatur (cf. prooem. libri XV).

Prooemium libri XI est hoc: *ἡ μὲν οὖν πρὸ ταύτης βύβλος, τῆς ὅλης συντάξεως οὖσα δεκάτη, τὸ τέλος ἔσχε τῶν πράξεων εἰς τὸν προηγούμενον ἐνιαυτὸν τῆς Ξέρξου διαβάσεως εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὰς γενομένας δημηγορίας ἐν τῇ κοινῇ συνόδῳ τῶν Ἑλλήνων ἐν Κορίνθῳ περὶ τῆς Γέλωνος*

1) cf. Birt, Buchrolle pag. 266 sq.

συμμαχίας τοῖς Ἕλλησιν. ἐν ταύτῃ δὲ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας ἀναπληροῦντες ἀρξόμεθα μὲν ἀπὸ τῆς Ξέρξου στρατείας ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, καταλήξομεν δὲ ἐπὶ τὸν προηγούμενον ἐνιαυτὸν τῆς Ἀθηναίων στρατείας ἐπὶ Κύπρον ἡγουμένου Κίμωνος. Hoc exordio termini librorum X et XI describuntur; hi ipsi locis III et I respondent.

Prooemio libri XII scriptor disciplinam stoicorum secutus docet nihil boni hominibus sincerum et integrum contingere, nihil mali commodo quodam carere. Exemplo belli Persici utitur, quod, quamquam Asiae civitatibus iam subactis interitum Graecis minatum esset, tamen ad incrementa inprimis Atheniensium plurimum valuerit. Quam disputationem Diodorus his concludit: *ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀκριβέστερον τὰ κατὰ μέρος ἀνεγράψαμεν ἐν δυσὶ βύβλοις, ταύτῃ τε καὶ πρὸ ταύτης* (2, 2); deinde eodem modo atque antea ad res narrandas aggreditur.

Neque aliter res se habet in reliquis prooemiis; in initio de aliqua re disputatur, deinde termini librorum circumscribuntur. In exordio enim libri XIII Diodorus explicat in posterum omnia in prooemiis supervacanea, quamquam alioquin maximam utilitatem lectoribus praebeant, in tanta rerum copia se omittere neque nisi res narratas et res narrandas comprendere velle (loci VII, III, I). Praeterea audimus XIII 1, 1 omnes fere scriptores illius aetatis in principiis librorum de aliqua re, quantum libuit, exspatiari solitos esse, ut ad res ipsas aditum pararent; eundem morem etiam Diodorum sequi iam cognovimus. — In eo quo librum XIV incipit scriptor promissi sui non iam memor de dignitate et fama omnibus hominibus et bonis et malis tuenda praefatur; exemplum triginta tyrannorum, Lacedaemoniorum, Dionysii ex ipso libri argumento ductum affert (loc. III, I, VI).

In prooemio libri XV scriptor iudicandi libertatem in rebus componendis postulat commendatque, qua boni ad res praeclare agendas excitari, mali vero a suscipiendis

sceleribus deterreri possint. Qua libertate, quod contextum historiae ad ea tempora quibus Lacedaemonii apud Leuctra victi essent (cf. XV 55—56) iam deduxerit, ad Spartiatas castigandos, qui rem publicam maiorum virtute partam et auctam suis vitiis perdiderint, optimo iure se usurum esse pronuntiat. Hanc criminationem Lacedaemoniorum, quae prooemio intexta est, scriptor his concludit: *ἡμεῖς δὲ τούτοις ἀρκούντως ἐπιτετιμηκότες ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας μεταβησόμεθα.* Hoc in principio loci VII, III, I insunt; praeterea vero hoc novavit Diodorus: eam rem quam in tractationem ipsam inserere non vult vel non potest in prooemio disputat. Habemus igitur prooemii emblema, de quo supra (pag. 10) diximus. Tale emblema in prooemiis historicis quis ante Diodorum admiserit, nescio nisi quod morem didacticorum aut epicorum poetarum imitatus videtur esse. Iam in libri VI principio, ni fallor, Diodorus, ubi Euhemeri doctrinam de natura deorum explanat, emblema adhibuit.

In exordio libri XVI scriptor eam rationem approbat atque laudat qua civitatum regumque res gestae non divulsae, sed continuo ab initio usque ad finem perscribantur; quo quidem pacto res et memoria facile comprehendi et lectoribus perspicuas reddi putat; hanc rationem occasione data etiam se sequi. Itaque hoc uno volumine Philippi, regis Macedonum, vitam atque res gestas se complexum esse. Deinde eius regis praecipuas res paucis explanat (1, 3–6) atque ad res tractandas sic aggreditur: *ἵνα δὲ μὴ διὰ τοῦ προοιμίου προλαμβάνωμεν αὐτοῦ τὰς πράξεις, ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας πορευσόμεθα βραχέα τοῖς χρόνοις προσαναδραμόντες.* Huic prooemio deest locus III, adsunt loci VII, I, VI; commendationem autem Diodorus ita efficit, ut ex ipso libri argumento exempla ducat.

Prooemio libri XVII munus locorum III et I expletur; deinde de rebus Alexandri Magni, quae libro XVII continentur, lectores breviter admonet Diodorus (loc. VI). —

Libro XVIII ineunte id quod veteres philosophi docuerunt multique credunt hominum animos immortales esse et exitu vitae imminente futura praevidere exemplo Alexandri Magni comprobatur. Nam illud *τῷ ἀρίστῳ· προορῶμαι γὰρ ἐπιτάφιον μέγαν ἀγῶνα γενησόμενόν μοι τῶν φίλων* ab iis qui Alexandri hereditatem adissent perfectum esse. Quorum res gestas hoc libro se declaraturum esse Diodorus pronuntiat (1, 1–5); praeterea argumentum prioris libri commemoratur (loci III et I). — Volumine XIX imprimis res Agathoclis, tyranni Syracusanorum, enarrandae erant. Quamobrem Diodorus de causis libertatis oppressae atque tyrannidis invectae praefatur. Praeclarissimum autem omnium tyrannorum fuisse Agathoclem. Cuius de vita nonnulla praemittuntur. Deinde termini librorum adscribuntur (loc. VI, III, I). — In prooemio libri XX Diodorus primum de orationum historiis interpositarum et abusu et usu disserit (loc. VII), deinde officium locorum III et I explet (cf. Polyb. XXXVI).

Reliquorum librorum nonnisi fragmenta exstant, quorum perpauca ad exordia spectare videntur. Veri simile est libri XXV exc. Hoesch. p. 169 H. 509 W. ad prooemium pertinere. Hoc ex fragmento apparet Diodorum dicto quodam Epicuri: *τὸν μὲν δίκαιον βίον ἀτάραχον ὑπάρχειν, τὸν δὲ ἄδικον πλείστης ταραχῆς γέμειν* [1]) usum esse, ut ad res tractandas accedere posset. — Non aliter res se habet, si spectes ad libri XXVI exc. Hoesch. p. 171—172 H. 512—513 W. Initio haec legimus: *οὔτε ποιητὴς οὔτε συγγραφεὺς οὔτε ἄλλος τεχνίτης οὐδεὶς παραγγελίας τινὸς λογικῆς δύναται πᾶσι τοῖς ἀναγινώσκουσι κατὰ πᾶν εὐαρεστῆσαι*, quae opinio, quam nemo facile improbat, porro explanatur. — In principio libri XXXII videntur haec scripta fuisse: *ὅτι οἱ τὰς ἡγεμονίας περιποιήσασθαι βουλόμενοι κτῶνται μὲν αὐτὰς ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει, πρὸς αὔξησιν δὲ*

1) cf. Usener, Epicurea pag. 75.

μεγάλην ἄγουσιν ἐπιεικείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ, ἀσφαλίζονται δὲ φόβῳ καὶ καταπλήξει. τούτων δὲ τὰς ἀποδείξεις λάβοις ἂν ταῖς πάλαι ποτὲ συσταθείσαις δυναστείαις ἐπιστήσας τὸν νοῦν καὶ τῇ μετὰ ταῦτα γενομένῃ Ῥωμαίων ἡγεμονίᾳ. Observationes quaedam de principatu obtinendo videntur ad res huius libri adduxisse. — Libro XXXVII Diodorus bellum Marsicum explanaturus erat; qua de re in prooemio eius belli magnitudo recensebatur (exc. Vat. p. 112—114); inde locos I et VI colligere possumus.

Tantum est quod de Diodori prooemiis scimus; unde apparet eum magnopere curavisse suum cuique libro prooemium praemittere. Cuius rei causam scriptor ipse declaravit (I 5, 2): *βούλομαι τοὺς διασκευάζειν εἰωθότας τὰς βύβλους ἀποτρέψαι τοῦ λυμαίνεσθαι τὰς ἀλλοτρίας πραγματείας.* [1]) Quod *ἀποτρέψαι τοῦ λυμαίνεσθαι* ut assequatur, auctor terminos et ordinem librorum accurate in principiis indicat librumque alium ad alium refert. Qua in re stabiles et certas formulas adhibuit: cf. XI 1, 1 et XII 2, 3; XII 2, 3 et XIII 1, 2; XIV 2, 4 et XV 1, 6; XVII 1, 2 et XVIII 1, 6; XVIII 1, 6 et XIX 1, 10; XIX 1, 10 et XX 2, 3. Loci igitur III et I in omnibus fere prooemiis (II—IV, XI—XV, XVII—XX) adhibiti erant; quos locos maxime ad dispositionem librorum et argumentorum spectare iam apud Polybium vidimus (vide supra p. 59). Accedit quod Diodorus in prooemiis plerumque lectores ad res scribendas adducit partim de se ipso (libr. IV, V, XIII, XV, XVI, XX) partim de aliqua re, quam saepe ex ipso argumento librorum prompsit, vel de sententia philosophica (I, XII, XIV, XVIII, XIX, XXV, XXXII) verba faciens. Praeterea didicimus scriptorem primum historicorum, quantum scimus, principiis emblema inseruisse (VI, XV). Denique Diodorus sicut Polybius in prooemiis locos II et VII ceteris praetulit eundemque

1) cf. Hieron. Prol. comm. Ezech. V: *ne librorum numerus confundatur et per longa temporum spatia diversorum inter se voluminum ordo vitietur, praefatiunculas singulis libris praeposui.*

fere usum prooemiandi atque ille secutus est; id unum autem novavit, quod aditum ad res narrandas splendidum atque emblema, quod memoravimus, prooemiis addidit.

Diodori aequalis erat Dionysius Halicarnassensis; hic in praefatione operis quod *περὶ Ῥωμαικῆς ἀρχαιολογίας* inscribitur ea comprehendit quae ad intellegendum scriptoris consilium et operis usum scire lectores oportebat. Statim Dionysius in initio prooemii indicat, de quo hoc in principio dicatur: *τοὺς εἰωθότας ἀποδίδοσθαι τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν λόγους ἥκιστα βουλόμενος ἀναγκάζομαι περὶ ἐμαυτοῦ προειπεῖν, οὔτ' ἐν τοῖς ἰδίοις μέλλων πλεονάζειν ἐπαίνοις, οὓς ἐπαχθεῖς οἶδα φαινομένους τοῖς ἀκούουσιν, οὔτε διαβολὰς καθ' ἑτέρων ἐγνωκὼς ποιεῖσθαι συγγραφέων, ὥσπερ Ἀναξιμένης καὶ Θεόπομπος ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν ἱστοριῶν ἐποίησαν, ἀλλὰ τοὺς ἐμαυτοῦ λογισμοὺς ἀποδεικνύμενος, οἷς ἐχρησάμην, ὅτε ἐπὶ ταύτην ὥρμησα τὴν πραγματείαν, καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν ἀποδιδοὺς λόγον, ἐξ ὧν τὴν ἐμπειρίαν ἔλαβον τῶν γραφησομένων.* Primum disseritur, quas ad rationes in materia eligenda et componenda respiciendum sit: *πρῶτον μὲν ὑποθέσεις προαιρεῖσθαι καλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς καὶ πολλὴν ὠφέλειαν τοῖς ἀναγνωσομένοις φερούσας· ἔπειτα παρασκευάζεσθαι τὰς ἐπιτηδείους εἰς τὴν ἀναγραφὴν τῆς ὑποθέσεως ἀφορμὰς μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τε καὶ φιλοπονίας.* Eos autem qui aliis rationibus adducti historias composuerunt valde improbat Dionysius neque ullum locum ad hanc rem disserendam magis idoneum esse putat quam prooemium (1). Deinde scriptor se normam supra institutam secutum res Romanas scribendas elegisse pronuntiat; quarum gravitatem atque magnitudinem ita probat, ut primum vim et auctoritatem aliarum gentium, Assyriorum, Medorum, Persarum, Atheniensium, Lacedaemoniorum, Thebanorum, Macedonum, deinde Romanorum declaret (2—3). Sic argumento in universum indicato iam, quae propria sit materia, memorat: *ὅτι δ' οὐκ ἄνευ λογισμοῦ καὶ προνοίας ἔμφρονος ἐπὶ τὰ παλαιὰ τῶν ἱστορουμένων περὶ*

αὐτῆς ἐτραπόμην, ἀλλ' ἔχων εὐλογίστους ἀποδοῦναι τῆς προαιρέσεως αἰτίας, ὀλίγα βούλομαι προειπεῖν . . . Ad archaeologiam Romanorum sese adisse, ut falsas de Romanis rebus antiquissimis opiniones ex animis Graecorum evelleret verasque insereret; itaque hoc sibi propositum esse, ut Graecos Romae eiusque principatui reconciliet; neque quemquam de hac re recte scripsisse; Graecos enim auctores ad res Romanas aggressos vituperandos esse omnes: *ὧν ἕκαστος ὀλίγα καὶ οὐδὲ αὐτὰ διεσπουδασμένως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιτυχόντων ἀκουσμάτων συνθεὶς ἀνέγραψεν;* neque aliter Romanorum scriptores rem egisse: *τούτων δὲ τῶν ἀνδρῶν ἑκάτερος, οἷς μὲν αὐτὸς ἔργοις παρεγένετο, διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἀκριβῶς ἀνέγραψεν, τὰ δὲ ἀρχαῖα τὰ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως γενομένα κεφαλαιωδῶς ἐπέδραμεν.* Efficere autem se voluisse, ut viros Romanorum fortissimos illorum temporum redderet immortales, posteros ad res praeclare atque fortiter gerendas impelleret, sui ipsius praestantiam probaret Romaeque gratiam referret (4—6). Postremo auctor adiumenta recenset, quibus, cum opus compararet, utebatur; Graecorum scriptorum historias, ut Hieronymi, Timaei, Polybii, multa quoque suis studuis se cognovisse; bello enim civili peracto Romam se venisse, ubi a doctissimis viris, quorum consuetudine usus esset, multa accepisset, multa ex historiis M. Porcii Catonis, Fabii Maximi, Valerii Antiae, Licinii Macri, aliorum decerpsisset (7). Denique Dionysius et de rebus ipsis et de forma totius operis praemonet; res Romanorum a fabulosis primordiis usque ad bellum Punicum primum gestas se enarraturum esse; *σχῆμα δὲ,* inquit, *ἀποδίδωμι τῇ πραγματείᾳ οὔθ' ὁποῖον οἱ τοὺς πολέμους ἀναγράψαντες ἀποδεδώκασι ταῖς ἱστορίαις οὔθ' ὁποῖον οἱ τὰς πολιτείας αὐτὰς ἐφ' ἑαυτῶν διηγησάμενοι οὔτε ταῖς χρονικαῖς παραπλήσιον, ἃς ἐξέδωκαν οἱ τὰς Ἀτθίδας πραγματευσάμενοι· μονοειδεῖς γὰρ ἐκεῖναί τε καὶ ταχὺ προσιστάμεναι τοῖς ἀκούουσιν· ἀλλ' ἐξ ἁπάσης ἰδέας μικτὸν ἐναγωνίου τε καὶ θεωρητικῆς, ἵνα καὶ τοῖς περὶ τοὺς πολιτικοὺς*

διατρίβουσι λόγους καὶ τοῖς περὶ τὴν φιλόσοφον ἐσπουδακόσι θεωρίαν καὶ εἴ τισιν ἀοχλήτου δεήσει διαγωγῆς ἐν ἱστορικοῖς ἀναγνώσμασιν, ἀποχρώντως ἔχουσα φαίνηται (8). Prooemium ipsum his concludit: ὁ δὲ συντάξας αὐτὴν Διονύσιός εἰμι Ἀλεξάνδρου Ἁλικαρνασσεύς.

Haec praefatio in duas partes, quarum altera est de scriptore (1—7), altera de opere (8), divisa est (cf. 7 fin: ταῦτα μὲν οὖν ὑπὲρ ἐμαυτοῦ διείλεγμαι· λοιπόν ἐστι δέ μοι περὶ ἱστορίας αὐτῆς προειπεῖν). In priore parte loci VII (1), VI (2—3), I (4 init.), IV (4—6), VI (7), in posteriore II, VI (8) insunt. Dionysius loco commendationis ter utitur, primum ut similiter atque Polybius historiam Romanam in universum, deinde ut suum argumentum auctoribus nominatis, denique ut formam operis commendet. Ceterum ad exemplum Ephori, Theopompi, Timaei per totum prooemium alios scriptores vituperationibus, se ipsum opusque suum laudibus palam et saepe effert, ut lectores attentos reddat inprimisque Romanos sibi conciliet. Quod denique nomen suum in extrema praefatione nominat, usum veterum, Hecataei, Herodoti, Thucydidis, secutus est nisi quod hi nomen prooemio ineunte posuerunt.

Quantum ad singula volumina attinet, e quibus I—X incolumia, undecimum fere intactum, reliquorum nonnisi fragmenta exstant, Dionysius prooemia non adhibuit; undecimum solum a novo principio incipit. Sed ut terminos librorum describat, auctor modo finem libri verbis significat (I), modo neque finem librorum neque initium indicat (VI/VII. VII/VIII, VIII/IX, IX/X), modo verbis quibusdam repetitis volumina secludit (II/III, X/XI) et in fine et initio librorum binorum eandem periodum scribit (III/IV, IV/V, V/VI). Eadem ratione libros separandi etiam Strabo[1]) usus est (III/IV, IV/V, V/VI, VI/VII) neque recte Kiesslingius in editione Dionys. Hal. Antiq. Rom. (a. 1860—70)

1) cf. Birt, Buchwesen pag. 145.

haec verba, quia ex initio libri sequentis repetita essent, in finibus librorum III—V secludenda esse putavit itemque Jacoby editor in libri III fine.

Sed ut supra commemoravimus, liber XI a proprio prooemio initium sumit. Dionysius argumentum, quod est de decemvirorum dominatione extincta, indicat porroque explanat: ὃν δὲ τρόπον ἐπεχείρησαν ἐρριζομένην ἤδη τὴν δυναστείαν ἐξελεῖν, καὶ τίνων ἀνδρῶν ἡγησαμένων τῆς ἐλευθερίας, καὶ διὰ ποίας αἰτίας καὶ προφάσεις, ἐξ ἀρχῆς ἀναλαβὼν πειράσομαι διελθεῖν. Deinde iis quae sequuntur facetius quam verius disserit, quo modo res, ut lectoribus delectationem et utilitatem afferant, scribenda sint. Hoc in exordio scriptor locos I et VII adhibuit eodem fere modo ac priores auctores.

Singula volumina prooemiis exornare Diodorus curavit; haec ratio Dionysio non iam curae est; immo cum opus in duas partes denorum librorum divisisset, nonnisi primo et undecimo prooemium addidit. Dionysius igitur primus e Graecis scriptoribus maiores tantum partes operis sic exornavit; ante eum Graeci omnibus, ni fallor, voluminibus prooemia attribuebant nec non Romani, quantum scimus, aut eundem morem secuti sunt aut omnino prooemia singulis libris non anteposuerunt.

Iam vero ad Titum Livium procedamus. Hic scriptor sic praefatur: facturusne sit operae pretium, si res populi Romani a primordio urbis perscripturus fuerit, se neque satis scire neque, si sciat, dicere audere; rem enim cum veterem tum vulgatam esse, quod novi semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos aut scribendi arte rudem vetustatem se superaturos esse credant. Attamen se ipsum rerum gestarum memoriae pro virili parte libenter consuluisse, quamquam tanti et tot scriptores de eadem re scripsissent, argumentum ipsum et tempore et copia difficillimum esset tractatu legentiumque animi rebus magis

novissimis quam olim gestis delectarentur; nam sui populi gratia his studiis sese dedisse. *Hoc quoque,* inquit, *laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum, quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe, dum prisca illa mente repeto, avertam, omnis expers curae, quae scribundis animum etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere possit* (5). Quae ante conditam condendamve urbem poeticis magis fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis tradantur, ea se neque adfirmare neque refellere velle; hanc veniam antiquitati dandam esse, ut humana divinis miscendo primordia urbium augustiora faciat; propter ingentem belli gloriam populo Romano licere Martem suum conditorisque sui parentem putare; sed haec et his similia haud in magno discrimine se ponere; ad illa potius animum se intentare, quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque virtutibus domi militiaeque imperium partum et auctum sit; labente deinde paulatim disciplina ut mores magis magisque dilapsi sint, donec ad haec tempora, quibus nec vitia sua nec remedia pati possent Romani, perventum sit. Hoc in cognitione rerum praecipue salubre esse exempla in illustri monumento posita intueri, unde capi possit quod imitere et quod vites. Quae percipi posse inprimis cognitione rerum Romanorum: *ceterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam res publica nec maior nec sanctior nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam civitatem tam serae avaritia luxuriaque imigraverint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit: adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat; nuper divitiae avaritiam et abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia invexere* (11—12). Sed se non a querellis, sed potius a bonis ominibus votisque et precationibus deorum dearumque, si ipse poeta esset, libentius incepturum esse, ut orsis tantum operis successus prosperos darent.

Hoc igitur in prooemio Livius primum argumentum indicat causasque scribendi declarat ita, ut iis quibus a rebus componendis deterreri poterat (1—4) eam qua potissimum ductus sit (5) opponat; deinde de sua ratione scribendi (6—9) et de virtutibus operis argumentique (10—12) verba facit; denique auxilium deorum in rebus tractandis forma praeteritionis adhibita sibi expetit (13). Locos igitur I, IV, VII, VI novumque locum, invocationem numinum, quem VIII nominavimus, Livius adhibuit. Praeterea observatur scriptorem alios qui de eadem re scripserunt neque laudare neque vituperare, lectores de amplitudine totius operis atque partitione certiores non reddere. Locus igitur II deest; qua ex re intellegimus Livium tum, cum primam operis partem hac praefatione exornatam ederet, libros omnes nondum conscripsisse (cf. prooem. libr. XXXI). Denique quod scriptor sub finem prooemii a dis eventus prosperos petit, suam ipsius pietatem moremque poetarum sequitur. In comparationem vocare licet Polybiana III 5, 7. Ubi Polybius quasi per hymnum historiam praedicans Fortunam oraverat, ne facultas operis perficiendi sibi deesset; Livius iam apertius auxilium numinum expetit; qua in re uterque in provinciam epicorum transgressus est. Neque vero Livius illum locum invocationis in orationem prosam primus introduxit; est qui ante eum illo usus sit, Varro Reatinus. Hic enim in rer. rust. libr. I 1, 4 auxilium illorum deorum qui maxime agricolarum duces sunt invocat; vide supra pag. 21. Ceterum Livii exordium rotundatum atque perfectum omnia prooemii officia explet.

Livius opus suum, cuius libri I—X, XXI—XXXXV fragmentaque nonnulla exstant, ita distribuit,[1]) ut certa et definita historiae spatia singulis operis partibus, quae tamen arte cohaerent, complecteretur; atque libris quidem I—XV

1) H. Nissen, Mus. Rhen. 27, 539. E. Wölfflin, Phil. 33, 139. Birt, Buchrolle pag. 226.

res ab antiquissimis temporibus usque ad bellum Punicum primum gestae narrantur; qui rerum orbis duas partes continet; libri I—V res Romanas usque ad Gallos qui urbem ceperunt, libri VI—XV res deinceps gestas comprehendunt; atque liber VI a novo prooemio incipit. Deinde libris XVI—XXX bella Punica explanantur, XVI—XX primum, XXI—XXX secundum; atque volumen XXI rursus a prooemio initium sumit. Libris denique XXXI—XLV scriptor bella contra Macedones Syrosque gesta narrat, XXXI—XXXV bellum Philippo regi, XXXVI—XL Syris et Aetolis, XLI—XLV Perseo regi inlatum; in quibus volumen XXXI prooemium habet. Iam vero haec tria quae exstant exordia tractabimus. Sed etiam aliud prooemium Plinius videtur legisse, nam Nat. hist. praef. 16: *equidem . . .*, inquit, *profiteor mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum, in historiaruum suarum, quas repetit ab origine urbis, quodam volumine sic orsum: iam sibi satis gloriae quaesitum et potuisse se desidere, ni animus inquies pasceretur opere.* Est quidem hic locus VII; sed haec et quae Servius ad Verg. Georg. III 1 memoriae tradit: *scimus concessum esse scribentibus, ut iteratione prooemii legentium reficiant interdum laborem; nam et Livius frequenter innovat principia, ut incensa a Gallis urbe* (cf. prooem. libr. VI), *ut completis consulibus . . .* nos nihil docent.

Libri autem VI prooemium est hoc: *quae ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primum, consulibus deinde ac dictatoribus decemvirisque ac tribunis consularibus gessere, foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui, res cum vetustate nimia obscuras, velut quae magno ex intervallo loci vix cernuntur, tum quod parvae et rarae per eadem tempora literae fuere, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et quod etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraeque interiere. clariora deinceps certioraque ab secunda origine velut stirpibus laetius feraciusque renatae urbis gesta domi militiaeque exponentur.*

Hoc in principio Livius principalia capita prioribus quinque libris tractata enumerat (1), difficultates, quibus Romanorum antiquitatis enarratio laboret, explicat (2), animos legentium ad res Romanorum quae sequuntur adducit (3). Loci igitur III, VII, I insunt; Diodori exordium libri IV conferre licet.

In principio libri XXI Livius in parte operis se id facturum esse pronuntiat, quod omnes fere rerum scriptores in prooemio totius operis fecerint; bellum maxime omnium quae unquam gesta sint memorabile se scripturum esse, quod Hannibale duce Carthaginienses cum populo Romano gesserint (1); nam neque validiores inter se civitates arma contulisse, neque his ipsis tantum unquam virium aut roboris fuisse easdemque adversarias iam vires inter se expertas esse primo Punico bello, et adeo variam fortunam belli fuisse, ut propius eis periculum esset qui vicissent (2). Romanos indignatos esse, quod victi victoribus inferrent arma, Poenos, quod avare imperitatum victis esse crederent (3); famam esse etiam Hannibalem, cum perfecto Africo bello Hamilcar pater exercitum in Hispaniam traiecturus sacrificaret, altaribus admotum iure iurando adactum esse se cum primum posset hostem fore populo Romano (4). Sic Livius de gravitate et causis belli Punici secundi verba facit; argumentum indicat commendatque; loci igitur I, VI inveniuntur.

In prooemio libri XXXI Livius respirat, quod ad finem belli Hannibalis pervenerit: etsi in partibus singulis tanti operis fatigari minime conveniat, tamen cum in mentem venerit tres et sexaginta annos — a primo bello Punico ad secundum finitum — aeque multa volumina sibi occupasse quam occupavissent quadringenti octoginta septem anni a condita urbe ad Ap. Claudium consulem, iam se providere animo, quidquid progrediatur, in vastiorem se altitudinem ac velut profundum invehi, et crescere paene opus, quod

prima quaeque perficienti minui visum sit (1—5). Itaque Livius de se ipso loquens copiam materiae effert; locus VII solus adest.

Haec de Livii exordiis. Vidimus scriptorem non omnia volumina, sed ea solum quae partes maiores operis incipiunt prooemiis exornare; eundem morem praeter Ennium tum etiam Dionysius secutus est. Neque in principiis librorum novi loci inveniuntur, sed idem sunt atque Graecorum. Argumenta prooemiorum Livius ex historia ipsa neque aliunde sumpsit.

His peractis ad Philippica Pompei Trogi oculos vertamus; cuius tamen operis de prooemiis nihil comperti habemus; nam ex Iustini excerptis nihil discimus. — Eadem res est, si ad Velleium Paterculum accedis; eius opus quod nunc Historiarum Romanorum libri duo inscribitur primo unum volumen continebat;[1]) quamobrem liber II omnino prooemio carebat; totius autem operis prooemium, quod sine dubio exstabat, una cum initio libri I periit. — Neque aliter res se habet, si spectes ad opus Curtii Rufi; cuius libri I et II una cum praefatione interierunt; reliqui prooemiis carent. Libri quidem V in initio[2]) de ratione disponendi nonnulla ille dicit; quae tamen verba non prooemium, sed annotatio modo scriptoris nominanda est. Curtius Rufus igitur usum libros prooemiandi ignorat.

Eundem morem Iosephus Flavius in opere cui titulus est *Ἱστορία Ἰουδαικοῦ πολέμου πρὸς Ῥωμαίους* sequitur; toti solum operi praefationem praemisit. Cuius argumentum est hoc: Quoniam bellum Iudaicum, omnium maximum,

1) Birt, Buchrolle pag. 34; Buchwesen pag. 320.

2) *Quae interim ductu imperioque Alexandri vel in Graecis vel Illyriis ac Thracia gesta sunt, si suis quaeque temporibus reddere voluero, interrumpendae sunt res Asiae, quas utique ad fugam mortemque Darei universas in conspectum dari et sicut inter se cohaerent, ita opere ipso coniungi, haud paulo aptius videri potest. Igitur quae proelio apud Arbela coniuncta sunt, ordiar dicere* (V 1, 1).

alii, cum rebus non interfuissent, rumoribus edocti, alii, quamquam testes oculati essent, tamen scribendum fide historica minime servata suscepissent, sibi Iosepho, Matthiae filio, Hierosolymis sacerdoti, qui cum Romanis initio quidem dimicavisset, rebus vero deinceps gestis necessitate coactus interfuisset, ea quae nuper barbaris patria lingua conscripta composuisset graece versa Romanis populisque qui in eorum dicione essent narrare in animo fuisse (1). Indignum enim esse barbaros de bello Iudaico, quo summa rerum Romanorum Iudaeorumque periclitaretur, satis cognovisse, Romanorum Graecorumque nonnisi ficta et falsa scripta exstare (2). Plurimos enim eorum scriptorum res Romanas nimis extulisse, Iudaicis obtrectavisse neque omnino, quantum ad belli diuturnitatem, militum multitudinem, imperatorum dignitatem gloriamque attineret, satis fecisse (3). Contra eos sese studuisse ea quae a suis popularibus gesta essent non quidem in maius augere, sed facta utriusque populi peraccurate perquirere atque recte referre; neque tamen affectus animi neque dolores ex patriae civiumque rebus adversis captos, quos Iudaei ipsi sua culpa, non Titi Caesaris, non Romanorum suscepissent, in rebus narrandis se repressisse; sed se petere, ut res quidem historiae assignarentur, lamentationes vero scriptori tribuerentur (4). Optimo autem iure sese vituperavisse Graecorum auctores qui ea quae a prioribus, ut res Assyriorum Medorumve, bene scripta essent denuo conscriberent, res autem sua aetate gestas, quibus maiores scribendae suscipi non possent, neglegerent, nec hoc satis, sed etiam aliorum qui his rebus operam navarent studia detraherent. *φιλόπονος δὲ,* inquit, *οὐχ ὁ μεταποιῶν οἰκονομίαν καὶ τάξιν ἀλλοτρίαν, ἀλλ' ὁ μετὰ τοῦ καινὰ λέγειν καὶ τὸ σῶμα τῆς ἱστορίας κατασκευάζων ἴδιον. κἀγὼ μὲν ἀναλώμασι καὶ πόνοις μεγίστοις ἀλλόφυλος ὢν Ἕλλησί τε καὶ Ῥωμαίοις τὴν μνήμην τῶν κατορθωμάτων ἀνατίθημι· τοῖς δὲ γνησίοις πρὸς μὲν τὰ λήμματα καὶ τὰς δίκας κέχηνεν εὐθέως τὸ στόμα καὶ γλῶσσα λέλυται, πρὸς δὲ*

τὴν ἱστορίαν, ἔνθα χρὴ τἀληθῆ λέγειν καὶ μετὰ πολλοῦ πόνου τὰ πράγματα συλλέγειν, πεφίμωνται παρέντες τοῖς ἀσθενεστέροις καὶ μηδὲ γινώσκουσι τὰς πράξεις τῶν ἡγεμόνων γράφειν. τιμάσθω δὴ παρ' ἡμῖν τὸ τῆς ἱστορίας ἀληθές, ἐπεὶ παρ' Ἕλλησιν ἠμέληται (5). Res autem ab origine Iudaeorum repetere alienum esse et supervacaneum se putavisse, quoniam et multi Iudaei res maiorum satis accurate conscripsissent et nonnulli Graeci easdem res graece persecuti a veritate non multum aberravissent; quam ob rem sibi initium scribendi fuisse, ubi illi desiissent; quae ad bellum Iudaicum attinerent, uberius fusiusque se explanasse, quae sua aetate antiquiora essent ea summatim vel carptim declaravisse (6). Deinde lectoribus totius operis argumenta exponuntur (7—11); denique his Iosephus finit: *ταῦτα πάντα περιλαβὼν ἐν ἑπτὰ βυβλίοις καὶ μηδεμίαν ἐπισταμένοις τὰ πράγματα καὶ παρατυχοῦσι τῷ πολέμῳ καταλιπὼν ἢ μέμφεως ἀφορμὴν ἢ κατηγορίας, τοῖς γε τὴν ἀλήθειαν ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἡδονὴν ἀνέγραψα* (12).

Itaque Iosephus primum causam scribendi et argumentum indicat (1), porro explicat, cur (2—3) et quo modo (4) de bello Iudaico scripturus sit, tum quae ratio sibi cum aliis scriptoribus intercedat (5), postremo dispositionem operis declarat (6—11), denique commendatione ipsius prooemium concludit (12); loci I, IV, qui tamen fere in unum confluunt, VII, II, VI adhibiti sunt. Qui omnes etiam apud Graecos vigent; quin etiam ratio non alia est atque Graecorum; exempli gratia locum causae Dionysius et Iosephus eodem modo explent (Dionys. prooem. 13—19 ∼ Ioseph. prooem. 2—4); item locus dispositionis comparari potest cum Polybii institutione quae *προέκθεσις* nominatur. Denique observatur Iosephum non aliter ac veteres rerum scriptores nomen genusque suum nominare,[1]) totum per prooemium veritatem fidemque suam efferre.

1) Hac in re Thuc. I 1 absurde imitatus est Iosephus.

Alterius operis libris XX qui inscribuntur *Ἀρχαιολογία Ἰουδαική* Iosephus hanc praefationem praefixit: qui se contulissent ad historias scribendas omnes variis causis impulsos esse: alios, quod eloquentiam ostendere gloriamque capere voluissent, alios, quod amore argumenti adducti essent, alios, quod res quibus interfuissent memoriae tradere studuissent, alios denique, quod magnitudine rerum utilium in obscuro latentium excitati essent, ut in communem utilitatem proferrent. Postremas has duas rationes etiam in se valere; nam his se causis commotum de bello Iudaico scripsisse; visum esse hoc opus omnium Graecorum observatione esse dignum, quippe quo universae antiquitates et rei publicae constitutio Iudaeorum ex Hebraicis litteris translatae comprehendantur (1—6). Quas quidem res iam tum, cum de bello Iudaico scripsisset, explanare se voluisse; sed argumenti nimia copia deterritum ab hoc consilio destitisse neque multum afuisse, quin Antiquitatum opus propter rerum difficultatem omnino non perfecisset. Nonnullis autem, maxime Epaphrodito, viro egregio,[1]) adhortantibus et persuadente usu maiorum, qui paganos de rebus Iudaeorum sanctis certiores faciebant, hoc opus in lucem ut ederet, animum induxisse. Multo ante enim regi Ptolemaeo II, viro morum et litterarum studiosissimo, Eleazarum partem librorum Hebraeorum graece versam tradidisse. Cuius exemplum secutum se putavisse etiam suae aetatis multos discendi cupiditate impulsos scripta Iudaica libenter cognituros esse. Atque profecto has omnes litteras propter ipsum argumentum nec non utilitatis causa esse dignas, quae discerentur; nam ex his intellegere licere Iudaeis, si dei voluntati obsequebantur, omnia prospere evenisse, si deum neglegebant, maximas in calamitates incidisse; voluntatem dei eiusque facta a Mose verissime

1) Graefenhain, de more libros dedicandi. Diss. Marpurg. a. 1897 pag. 44.

memoriae prodita esse; quae omnia accurate atque suo quaeque ordine neque subtrahendo quicquam neque adiciendo sese esse docturum (6—17). Sed quoniam fere omnia a Mose, sapienti legislatore, penderent, necesse fuisse de illo paucis praefari, *ὅπως μή τινες τῶν ἀναγνωσομένων διαπορῶσιν, πόθεν ἡμῖν ὁ λόγος περὶ νόμων καὶ πράξεων ἔχων τὴν ἀναγραφὴν ἐπὶ τοσοῦτον φυσιολογίας κεκοινώνηκεν.* Mosem eius rei auctorem esse; illum enim consulto hominum animos ad deum, mundi artificem, sustulisse eiusque virtutes mortalibus exempla imitanda edidisse. Sin autem libri Hebraeorum sic considerarentur, nihil vel absurdum vel maiestati dei eiusque erga homines amori parum congruum inveniri; nec nisi recta interpretatione opus esse, ut contemplatio valde philosophica oreretur; ad illa autem perscribenda se hoc opere peracto aggressurum esse. Denique paratum se dicit ad huius operis narrationem a mundi fabricatione incipiendam (18—26).

Disserit igitur Iosephus hoc in prooemio primum de causis scribendi (1—4), deinde argumentum indicat (5), tum commendationem operis reddit (6—17) ita, ut primum de difficultate rerum tractandarum, quam ut superaret nihil nisi adhortationes aliorum, usus maiorum multorumque discendi cupiditas effecissent (6—12), deinde de argumento utilitateque operis, de certa traditione suaque sincera fide verba faciat (13—17); denique argumentum defendit lectorumque animos instruere studet, quibus rationibus res accipiendae sint (18—26). Loci igitur IV, I, VI, VII colliguntur, quos locos iam in principio belli Iudaici omnes invenimus; aliquid novi non inest.

Ceterum e libris Antiquitatum solus quartus decimus suum prooemium possidet. Ubi Iosephus primum argumentum libri XIII in memoriam revocat et libri XIV in universum memorat denique de se ipso loquitur (1—3). Prooemium igitur simili modo atque exordia Polybii vel Diodori institutum est; locos VII, I, III Iosephus adhibuit.

Fere eiusdem temporis sunt quattuor evangelia, e quibus solum et unum evangelium *κατὰ Λούκαν* inscriptum a recto prooemio incipit. *Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, ἔδοξεν κἀμοί, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, καθεξῆς σοι γράψαι, κράτιστε Θεόφιλε, ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν* (I 1–4). Itaque hoc quoque in prooemio causa scribendi argumentumque libri indicatur; scriptor ipse se commendat dicens se veritatem sequi et posse et velle; is cui liber mittitur ab auctore nominatur. Loci igitur IV, I, VI, V hoc principio breviter et venuste comprehenduntur; praeter initium Epist. ad Hebr. periodum melius scriptam in Novo Testamento non invenimus.[1]) Simile est prooemium Xenoph. *περὶ ἱππικῆς*; vide supra p. 16.

Tango etiam prooemium Actorum apostolorum, quamquam haec Acta non nisi ad *πράξεις* spectant. De quibus mitto ad quaestiones quas de eis M. Sorof[2]) et A. Gercke[3]) instituerunt. Scilicet etiam in hoc prooemio iidem loci atque in historico principio, III et I et V, adhibiti sunt.

Haec quoniam absolvimus, ad opera Corneli Taciti veniamus, Historias dico et libros ab excessu divi Augusti. Quorum operum utrique scriptor praefationem praemisit, voluminibus autem singulis prooemia non addidit. Argumentum exordii Historiarum est hoc: initium operis se sumpturum esse a Servio Galba iterum Tito Vinio consulibus; nam post conditam urbem res populi Romani intra octingentos et viginti annos prioris aevi gestas a multis auctoribus pari eloquentia ac libertate relatas esse; postquam autem bellatum apud Actium atque omnem potentiam ad unum conferri pacis interfuerit, magna illa ingenia

1) Blass, Grammatik des Neutestamentl. Griechisch. pag. 274.
2) Die Entstehung der Apostelgeschichte. Berl. 1890 pag. 51.
3) Herm. XXIX, 373, 389.

cessisse; simul veritatem pluribus modis infractam esse, primum inscientia rei publicae ut alienae, mox libidine adsentandi aut rursus odio adversus dominantes: ita curam posteritatis defuisse; sed ambitionem scriptoris facile reici posse, obtrectationem et livorem pronis auribus accipi solere, quippe cum adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis insit; sibi Galbam, Othonem, Vitellium nec beneficiis nec iniuriis cognitos esse; dignitatem suam a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longe provectam esse se non abnuere; quorum quemque incorrupta fide, sine amore, sine odio describendum esse; principatum autem divi Nervae et imperium Traiani, uberiorem securioremque materiam, senectuti seposuisse (1). Deinde Tacitus de argumento operis poetice magis quam plane verba facit, ut gravitatem rerum efferat suamque artem scribendi ostendat.

Hoc in principio scriptor duabus partibus usus est; earum altera lectores de scriptoris consilio et ingenio certiores fiunt, altera argumentum breviter describitur. Priore parte Tacitus explanat, quid scripturus sit et unde atque cur inde incipiat; simul sano iudicio priores scriptores sub censum vocat, fidem veritatemque suam effert; loci igitur I, IV, VII arte inter se coniuncti colliguntur. Posteriore parte locus VI expletur. Lectores bene ad res narrandas introduci nemo negabit.

Praefatio alterius operis est haec: *urbem Romam a principio reges habuere; libertatem et consulatum L. Brutus instituit, dictaturae ad tempus sumebantur; neque decemviralis potestas ultra biennium, neque tribunorum militum consulare ius diu valuit. non Cinnae, non Sullae longa dominatio; et Pompei Crassique potentia cito in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis civilibus fessa nomine principis sub imperium accepit. sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Caique et Claudii ac Neronis res florentibus ipsis ob metum falsae, postquam occiderant, recentibus odiis compositae sunt. inde consilium mihi pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum et cetera, sine ira et studio, quorum causas procul habeo.*

Huic prooemio multa arte atque brevitate composito nihil inest, quod non ad res ipsas spectet. Lectores ad argumentum adducuntur, scriptores veteris historiae populi Romani laudantur, ii qui res post Augustum mortuum scripserunt vituperantur, consilium auctoris de eisdem rebus sine ira et studio scribendi indicatur. Duos locos, IV et I, tenemus. Notatu denique dignum videtur Tacitum in utroque prooemio veritatem atque fidem historicam praecipue significare.

Reliquum iam est, ut de Appiano, Arriano, Cassio Dione Cocceiano, Herodiano dicatur; quorum quod ad praefationes operum attinet, Henricus Lieberich l. l. satis disseruit. Normam quam iam priores scriptores secuti sunt qualisque per saeculorum cursum permanebat illi non reliquerunt. Quae tamen de librorum principiis monenda sint iam proferantur.

Appianus exordium libri VI qui est de rebus Hispaniensibus inde sumit, ut situm (1), antiquitates Hispaniae (2) breviter attingat, denique argumentum libri indicet et explicet (3). — Voluminis VII initio ea quae hoc libro tractanda sunt (bellum Hannibalis) indicantur veraque belli causa iam in Hispaniae historia accurate declarata breviter repetitur (1—3). — In principio libri VIII Carthaginis origo (1), Carthaginiensium imperium auctum atque deletum paucis explicantur (2), denique huius libri argumentum (τὰ ἐν τῇ Λιβύῃ γενόμενα ἀπ' ἀρχῆς) nominatur. — Nonum (de rebus Illyricis) Appianus a disputatione de situ (1) atque antiquitatibus Illyriae (2) incipit, deinde de gentibus Illyricis earumque fortuna (3—5) disserit, denique de se

ipso locutus confitetur sibi non satis compertum esse, cur Romani Pannonios, Rhaetos, Noricos aliosque populos finitimos omnes Illyrios nominent quoque modo subiecerint; quae tamen comperire sibi licuerit ea se commemoraturum esse (6). — Volumen XI (de rebus Syriacis) scriptor statim a rebus Antiochi regis gestis exorditur, in exordio autem duodecimi (de bello Mithridatico) nonnulla de Bithynia praemonet. — Librum XIII, qui primus est ex quinque de bellis civilibus, Appianus a conspectu seditionum civilium, quae usque a regibus expulsis ad Octavianum Augustum Romae exortae erant, incipit (1—5). Deinde *ταῦτα*, inquit, *ὅπως ἐγένετο, συνέγραψα καὶ συνήγαγον, ἀξιοθαύμαστα ὄντα τοῖς ἐθέλουσιν ἰδεῖν φιλοτιμίαν ἀνδρῶν ἄμετρον καὶ φιλαρχίαν δεινὴν καρτερίαν τε ἄτρυτον καὶ κακῶν ἰδέας μυρίων.* Quo facto res Aegyptias se declaraturum esse pronuntiat; narrationem autem bellorum civilium propter rerum copiam in plures libros se digessisse atque primo quidem res a Sempronii Gracchi temporibus usque ad Cornelium Sullam, secundo res a Sulla usque ad Gaium Iulium Caesarem gestas, reliquis certamina triumvirorum inter se et cum populo Romano exorta complexum esse. Exordium vero rerum Aegyptiacarum sibi pugnam apud Actium commissam fore. — Libro denique XIV (de bell. civ. II) ineunte scriptor de priore libro breviter admonet atque indicat, quid hoc volumine tractaturus sit: *μετὰ δὲ τὴν Σύλλα μοναρχίαν, καὶ ὅσα ἐπ᾽ αὐτῇ Σερτώριός τε καὶ Περπέννας περὶ Ἰβηρίαν ἔδρασαν, ἕτερα ἐμφύλια Ῥωμαίοις τοιάδε ἐγίγνετο, μέχρι Γάιος Καῖσαρ καὶ Πομπήιος Μάγνος ἀλλήλοις ἐπολέμησαν, καὶ Πομπήιον μὲν καθεῖλεν ὁ Καῖσαρ, Καίσαρα δ᾽ ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τινὲς ὡς βασιλιζόμενον κατέκτανον. ταῦτα δὲ ὅπως ἐγένετο, καὶ ὅπως ἀνῃρέθησαν ὅ τε Πομπήιος καὶ ὁ Γάιος, ἡ δευτέρα τῶν ἐμφυλίων ἥδε δηλοῖ.* Similiter reliqua principia librorum XV—XVII.

Ex his quae colligi possint haec sunt. Primum prooemia quae libris de bell. civ. addita sunt excutiamus; haec

enim volumina Appianus suo ordine numerat ab primo usque ad quintum, deinde primo attribuit principium quod ad omnes libros de bell. civ. spectat, denique singulos libros coniunxit prooemiis. Exordio autem libri I praeter conspectum illum seditionum loci I, VI, II simpliciter neque tamen sine arte continentur. Prooemia vero librorum singulorum locos III et I non aliter atque Polybii, Diodori libri praebent. — Reliquorum deinceps voluminum initia omnia praeter duodecimi ipsum argumentum indicant, praeterea res quae ad argumentum tractandum introducere melioremque cognitionem efficere possint explanant; qua in re scriptor libenter de iis rebus disputat quas in decursu ipsius tractationis memorare haud facile poterat. Talia emblemata inveniuntur exempli gratia in prooemio libr. VI, IX (de situ et antiquitatibus regionum, de quibus acturus est), libr. VIII (de origine Carthaginis), libr. IX (de gentibus Illyriae, ubi disputationem palam his finit: *καὶ περὶ μὲν τῶν νομιζομένων εἶναι τοῖς Ἕλλησιν Ἰλλυριῶν τοσαῦτα μοι προλελέχθω*). Librum autem XI Appianus a prooemio non incipit; itaque in numero eorum est qui usum libros singulos prooemiandi neglegunt; ubi vero principiis iustis utitur, semper officium loci I explet.

At Arrianus et Cassius Dio Cocceianus voluminibus operis singulis omnino prooemia non addiderunt; satis habent unam toti operi praefationem praefigere. — Eadem est res apud Herodianum nisi quod, ut conexum octo voluminum operis — *τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίαι* — efficiat, argumentum prioris libri in sequentis initio breviter in memoriam revocat: cf. libr. III init.: *τὸ μὲν δὴ Περτίνακος τέλος καὶ ἡ Ἰουλιανοῦ καθαίρεσις, ἥ τε Σεβήρου ἐς τὴν Ῥώμην ἄφιξις, ἥ τε ἐπὶ Νίγρον ἔξοδος, ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι δεδήλωται.*

Iam vero procedimus ad finem quaestionis; sed priusquam rerum summam subducimus, usum prooemiandi etiam eorum scriptorum qui in vitis scribendis operam

consumebant breviter attingamus. Pervulgatum enim est historiam iam Taciti aetate magis magisque in id genus litterarum quo vitae hominum describuntur transformari[1]) idque iam de scriptoribus quos brevi ante commemoravimus in universum valet. Itaque in supplementum haec confero.

Cornelius Nepos libri qui inscribitur de excellentibus ducibus exterarum gentium initium inde sumit, ut Atticum, cui volumen sine dubio dedicatum erat, adlocutus se ipsum genusque scripturae defendat: se non dubitare fore plerosque qui hoc genus scripturae leve et non satis dignum summorum virorum personis iudicent legentes scilicet de Epamminonda musicam discente, de saltatione, de tibiarum cantu; sed hos esse fere qui expertes litterarum Graecarum nihil rectum nisi quod ipsorum moribus conveniat putent; eos, si didicerint non eadem omnibus esse honesta atque turpia, non admiraturos esse se in Graiorum virtutibus exponendis mores eorum secutum; Graecos enim aliis moribus, aliis ingeniis esse atque Romanos. Quam opinionem Cornelius Nepos multis exemplis probat (4—7). Denique ad res ipsas sic aggreditur: *sed hic plura persequi cum magnitudo voluminis prohibet tum festinatio, ut ea explicem quae exorsus sum; quare ad propositum veniemus et in hoc exponemus libro de vita excellentium imperatorum.* Hoc prooemio loci VII et I explentur estque eiusdem generis exordium atque historicum.[2]) Neque dubium esse potest, quin scriptor et pleno operi et singulis voluminibus prooemia addiderit.

Etiam de principiis Valerii Maximi me hoc loco verba facere liceat, quamquam historicus scriptor non appellandus est, sed compilator, qui inprimis e vitis hominum Memorabilium suorum argumentum hausit. Nec tamen ille nisi

1) Leo, Biographie. pag. 142, 251, 319. Birt, Zur Kulturgeschichte Roms. pag. 158.

2) De praefatione ipsa cf. Leo, Biogr. pag. 197.

operi praefationem praemisit; ubi statim indicat, quid sibi proposuerit: *urbis Romae exterarumque gentium facta simul ac dicta memoratu digna, quae apud alios latius diffusa sunt quam ut breviter cognosci possint, ab inlustribus electa auctoribus digerere constitui, ut documenta sumere volentibus longae inquisitionis labor absit.* Omnia autem a se proferri non posse in hac tanta rerum copia. Deinde scriptor Caesaris favorem invocat, ut operi et auctori propitius sit, atque quid primum tractet — de religione — pronuntiat.

Hac praefatione loci II, V, VIII, II comprehenduntur; locus VIII autem simul officium dedicationis explet. Libri vero singuli sua prooemia non habent nisi quod in initio uniuscuiusque capitis scriptor de quo agatur quidve insit praemonet: cf. libr. III init.: *adtingam quasi cunabula quaedam et elementa virtutis, animique procedente tempore ad summum gloriae cumulum perventuri certo cum indolis experimento datos gustus referam.* III, 2 init: *nos quia iam initia procursusque virtutis patefecimus, actum ipsum persequemur, cuius ponderosissima vis et efficacissimi lacerti in fortitudine consistunt.* Neque scriptor aliter facere potuit; nam cum in unoquoque libro res varii generis tractaret, in initio singulorum capitum indicare debuit, quid explanandum esset.

Tacitus in praefatione voluminis quod de vita et moribus Iulii Agricolae composuit veniam narraturo sibi vitam defuncti hominis expetit, quod sua aetas incuriosa vitarum enarrationibus non aeque ac priores faveat. Neque id mirum esse; nam iisdem temporibus quibus facillime floreant optime aestimari virtutes. Nuper autem quindecim per annos ingenia studiaque oppressa et promptissimum quemque saevitia principis intercidisse. Sibi qui memoriam prioris servitutis ac testimonium praesentium bonorum in lucem editurus sit venia non opus esse; hunc interim librum Agricolae soceri honori destinatum excu-

satum iri se sperare. Est hic libellus laudatio Agricolae; quamobrem locus VI, quo scriptor benevolentiam lectorum captat, et locus I adhibiti sunt.

Plutarchus eius libri quo vitae Thesei et Romuli describuntur initium inde sumit, ut primum de difficultate vitas scribendi verba faciat, deinde huius voluminis argumentum indicet simulque lectorum benevolentiam captet. — Vitas deinceps Lycurgi et Numae, quae uno libro continentur, eadem ratione incipit: quae de Lycurgi (Numae) vita memoriae prodita sint omnia in dubium vocanda esse; fontium enim fidem esse nullam; quae tamen accepisset ea se conatum esse recensere. — In prooemio libri quo vitae Periclis et Fabii declarantur scriptor disserit hominum cupiditates affectusque omnes ratione dirigendos esse, omnia studia ad virtutes augendas spectare necesse esse; quamobrem se ipsum in vitis scribendis operam consumere; hoc autem decimo libro vitas Periclis et Fabii Maximi, qui non iniuria comparari possent, se esse complexum. — Similiter etiam reliqua Plutarchi prooemia instituta sunt; in omnibus enim argumentum tractandum scriptor indicat, plerumque de se ipso vel de aliqua re loquitur, qua praeparet lectionem, interdum etiam de viris ipsis praemonet. Exempli gratia in vitis Timoleonis et Aemilii Pauli denuo exponit, quibus de causis in vitis componendis versetur, in Pelopidae et Marcelli de dicto quodam Catonis *(Κάτων ὁ πρεσβύτερος πρός τινας ἐπαινοῦντας ἄνθρωπον ἀλογίστως παράβολον καὶ τολμηρὸν ἐν τοῖς πολεμικοῖς διαφέρειν ἔφη τοῦ πολλοῦ τινα τὴν ἀρετὴν ἀξίαν τὸ μὴ πολλοῦ ἄξιον τὸ ζῆν νομίζειν)* verba facit ita, ut primum illud nominet, deinde planius explicet, cum alia exempla tum Pelopidam et Marcellum afferat. — Eiusdem generis sunt principia vitarum Sertorii Eumenisque, Agidis Cleomenisque et Gracchorum, Phocionis Catonisque minoris. — Ubi vitas Cimonis et Luculli describit, Plutarchus a re praeclare gesta Luculli exorditur similesque virtutes utriusque effert. — Volumine quo Nicias et Crassus inter se comparantur ineunte scriptor praemittit se non studere Thucydidem et Philistum, qui illas res optime declaraverint, superare; argumenta vero cum ex eorum aliorumque operibus tum ex donariis decretisque se collegisse. — Librum Alexandri et Caesaris vitas continentem sic incipit: *Τὸν Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως βίον καὶ τοῦ Καίσαρος, ὑφ᾽ οὗ κατελύθη Πομπήιος, ἐν τούτῳ τῷ βυβλίῳ γράφοντες, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὑποκειμένων πράξεων οὐδὲν ἄλλο προεροῦμεν ἢ παραιτησόμεθα τοὺς ἀναγινώσκοντας, ἐὰν μὴ πάντα μηδὲ καθ᾽ ἕκαστον ἐξειργασμένως τι τῶν περιβοήτων ἀπαγγέλλωμεν, ἀλλὰ ἐπιτέμνοντες τὰ πλεῖστα, μὴ συκοφαντεῖν.* Non enim historias, sed vitas, non res, sed mores se scribere atque non omnes res hominum, sed signa ex quibus animus moresque cognoscantur colligere. — In principiis vitarum Demosthenis Ciceronisque, Dionis Brutique, Demetrii Antoniique universalem aliquem sententiam Plutarchus explicat ita, ut ad res tractandas adducat. — In libro quo vita Arati describitur ab antiquo proverbio profectus vitam Arati conscriptam ad Polycratem, Arati popularem, se mittere dicit, ut filii eius viri ad res bene agendas excitentur. — Volumini denique quo Galba et Otho in comparationem vocantur aptum exordium non deest: observata quaedam de ratione, quae inter exercitum et imperatorem intercedat, explanantur.

Apparere ex his puto haec: primum Plutarchus ab aliqua quacumque re profectus ad argumentum adducit, illud ipsum pronuntiat, saepe virorum similes virtutes affert; loco igitur I semper, VI saepe utitur. Introductio autem partim loco VII (Thes. Lycurg. Timol. Nic. Alex. Demosth.) partim allata aliqua re vel dicto (Pericl. Pelop. Luc. Sert. Phoc. Agid. Demetr. Dion. Arat. Galb.) efficitur; et hunc quidem usum volumina prooemiandi iam apud Diodorum invenimus. Praeterea notandum est Plutarchum non omnes vitas, velut Solonis — Valerii Publicolae, Themistoclis — Camilli, Alcibiadis — Coriolani, Aristidis — Catonis

maioris, Philopoemenis — Flaminini, Pyrrhi — Marii, Lysandri — Sullae, Agesilai — Pompeii, a prooemiis incipere; quare in ordinem scriptorum suae aetatis qui usum prooemiandi neglegunt inseritur. Denique scriptor in prooemiis vit. Demosth. Thes. Dion. Arat. dedicationis causa eum qui librum accipit adloquitur; unde colligitur etiam locum V a Plutarcho adhibitum esse.

At valde aliter res se habet, ubi ad C. Suetonii Tranquilli opus de vitis Caesarum oculos vertimus. Totum quidem opus a praefatione, qua Septicio Claro praefecto praetorio dedicatur, incipit; vitae vero singulae Caesarum prooemiis carent. Suetonius hoc unum secutus est, ut Caesarum duodecim vitas neque quidquam praeterea componeret. Ceterum exordiis omnino non opus erat, quod plerumque singula volumina singulas vitas continebant.

P. Annii Flori bellorum Romanorum libros duos non opus historicum, sed laudationem nominare licet, qua vita populi Romani ut hominis vivi describitur. In praefatione totius operis scriptor disserit populi Romani res tam graves esse, ut profecto operae pretium sit eas cognoscere; sed cum ipsa sibi obstaret magnitudo rerumque diversitas aciem intentionis abrumperet, in brevi quasi tabella totam eius imaginem se complexum esse. Si quis populum Romanum quasi unum hominem consideret totamque eius aetatem percenseat, quattuor gradibus Romae aetatem distinctam videri, infantia (usque ad Tarquinium Superbum expulsum), adulescentia (usque ad Appium Claudium Quintum Fulvium consules), iuventute imperii et quasi robusta maturitate (usque ad Caesarem Augustum), senectute imperii quasi reddita iuventute (usque ad Traianum). Deinde tractatio incipit. Hoc prooemio loci VI, I, II continentur. Voluminibus ipsis exordia desunt; in ipso autem fine libri I res antea narratas recenset auctor, ad deinceps tractandas adducit sic: *hos igitur omnes domesticos motus separatos ab externis iustisque bellis ex ordine persequemur.*

Marius Maximus et Iunius Cordus, quorum ex vitis Caesarum scriptores historiae Augustae res praecipue sumpserunt quem usum prooemiandi secuti sint, non iam declarari potest.

Restat, ut de scriptoribus historiae Augustae[1]) ipsis dicamus. E triginta vitis quae exstant quattuordecim (II, V, XI, XIV, XV, XVII, XIX, XX, XIV–XXVI, XXVIII–XXX) a prooemiis incipiunt. Recensus autem locorum est hic: primus colligitur ex prooemiis vitarum II, V, XIV, XVII, XIX, XX, XXIV–XXVI, XXVIII–XXX; secundus ex XIV; quartus ex XXVI, XXVIII; quintus ex II, XIV, XIX, XX; sextus ex XI, XV, XXV, XXVI, XXVIII–XXX; septimus ex V, XV, XVII, XIX, XX, XXIV, XXVI, XXVIII. Unde ratio quaedam certa non deducitur; loci I, VI, VII reliquis praeferuntur.

His peractis non iam dubium fore spero, quin vitarum scriptores eundem morem prooemiandi atque ii qui res scripserunt secuti sint; prooemium igitur vitarum proprium ortum non est.

Iam vero ut colligamus quae effecisse disputando videmur existimamus haec. Primo, quod ad finem prooemiorum et operum et voluminum attinet, Birt cogitate atque venuste explicavit.[2]) Hoc tantum dicam: prooemia operum lectores de consilio auctoris atque usu operis omnino certiores faciunt, prooemia voluminum et ad res narrandas universe adducere et libros singulos inter se conectere et scriptori occasionem de se ipso loquendi dare possunt.

Deinde numerus locorum in exordiis obviorum haud ita amplus est; iam ex initio plurimi eorum adhibentur; nam maximam partem ex rerum usu ratione duce exstiterant; sed tamen usus labentibus saeculis paulatim mutatus est. Nova sero assumpta sunt, ut captatio benevolentiae, dedicatio, emblema eaque ex provincia rhetorum, epicorum vel

1) Leo, Biogr. pag. 268 sqq. 301 sqq.
2) Buchw. pag. 141–145.

didacticorum introducta sunt. Apparuit etiam hoc: primo singulos locos a scriptoribus antiquioribus separari ita, ut in tractatum vel disputatiunculam accrescant; postea saepe nihil aliud agunt nisi impellere lectorem ideoque promiscue et confuse adhibentur. Id quod scriptorum studio brevitatis effectum est; longiora enim prooemia tum invidiosa erant. Cum praeceptis rhetorici exordii, quo dociles, attenti, benevoli redduntur audientes, loci historici in universum congruunt; nimirum etiam rhetorica praecepta natura exigente ex rebus ipsis prompta sunt. Praecepta autem historici exordii propria scripturis peculiaribus tradita non esse putem.

Denique neminem, ut opinor, fugit prooemia paulatim per saeculorum cursum evanuisse. Antiquissimo aevo dum uno volumine tota materia perscribitur non nisi prooemia operum vigebant; cum autem auctoribus grammaticis Alexandrinis volumina compluria et exigua in usum venissent, etiam exordia librorum singulorum exstiterunt. Mox omnes fere scriptores (Caes. comm. de b. Gall. et Machab. I exceptis) ipsis operibus praefationes praemiserunt; ratione autem volumina singula exordiendi valde differunt. Ab Ephori scilicet aetate usque ad Diodorum historicos singulis libris accurate exordia praeposuisse vidimus; respicias Polybium, Q. Claudium Quadrigarium, Diodorum. Cum vero ad Dionysii aetatem eosque qui exinde res scripserunt oculos vertamus, operum maiores tantum partes, quales vel rerum partitione (cf. Livium, Appianum) vel dispositione voluminum (cf. Dionysium) oriuntur, prooemia habere, permultos etiam scriptores (Caesarem, Tacitum, Arrianum) prooemia librorum omnino repudiare observamus. Quod qua causa effectum est? Birt de hac re recte iudicavit[1]): *der Trieb stand dahin, das Prosabuch womöglich bis auf das Maß des Gedichtbuches zu reduzieren. Auch der Prosaiker will die Vorzüge der kleinen Rollen, die dem Martial so wichtig scheinen, sich zu Nutzen machen* (pag. 322). Studio igitur brevitatis adducti historici prooemia omiserunt; brevitatem enim librorum in deliciis habebant lectores. Quae interpretatio probatur praefatione Cornelii Nepotis, ubi legimus: *sed hic plura persequi cum magnitudo voluminis prohibet* (supra p. 94). Accedunt epistulae Plinii II 5,3: *quotiens enim ad fastidium legentium deliciasque respicio, intellego nobis commendationem et ex ipsa mediocritate libri petendam.* IV 5: *cum legeris librum, cuius amplitudo non sinit me longiore epistula praeloqui.* V 12: *emendavi librum, quem misi tibi; materiam ex titulo cognosces, cetera liber explicabit, quem iam nunc oportet ita consuescere, ut sine praefatione intellegatur.* Et ex hoc quidem loco simul etiam hoc colligitur titulum libri prooemii vicem explere coepisse. Romani autem, nisi egregie fallor, licentia non prooemiandi usi sunt primi.

1) Buchw. cap. VI: die Buchgröße.

Sed iam defessi subsistamus. Hoc autem maxime apparuit a scriptoribus et a poetis omnibus unam rationem prooemiandi adhibitam esse neque sine causa, sed cogitate et re ipsa exigente hunc usum ortum et excultum esse. Quamobcausam etiam numerus locorum, qui prooemia complent, exiguus est; e quibus alii auctores alios elegerunt; raro accidit, ut omnes fere locos in uno prooemio deprehendas. Officia autem eorum a scriptoribus aliis aliter explentur: loci ipsi quidem stabiles, argumenta vero varia sunt et mutantur, nisi quod locus VI, quo de difficultate rerum vel de aliorum auctorum argumentis loquuntur scriptores vel suam quisque materiam efferre student, apud omnes fere idem est. Deinde submoneo partes voluminum extremas sive epilogos persaepe ad ipsa prooemia conformanda magni momenti fuisse. Denique hoc quoque apparuit: initio historici atque didactici eandem rationem prooemiandi observabant; mox autem historici usum qui epicorum proprius erat sequebantur, cum didactici in singulis voluminibus morem pristinum nunquam neglegerent.

Index scriptorum de quibus disputavimus.

Vita.

Natus sum Georgius Engel Borussus Francofurtiae, in urbe ad Moenum sita, a. d. XV. Kal. Mai. anni 1885 patre Ioanne, matre Rosa e gente Hemberger. Fidei addictus sum catholicae.

Primis litterarum elementis instructus postquam per quinque annos scholae patriae Selectenschule quae vocatur discipulus fui, ab a. 1901 gymnasium Francofurtense quod dicitur Lessinggymnasium frequentavi, cui tunc Christianus Baier rector praefuit. Maturitatis testimonium adeptus vere a. 1905 ut studiis me dederem et philologis et germanicis almam matrem Philippinam Marpurgensem adii, cuius civis per bis sex menses fui. Inde bis sex menses Berolinae versatus vere a. 1907 Marpurgum redii ad perficienda studia, quibus per hos annos operam dedi. Examen rigorosum superavi a. d. V. Kal. Mai. Usque ad diem promotionis Francofurtiae versatus sum.

Docuerunt me viri doctissimi Berolinenses Kekule v. Stradonitz, R. M. Meyer, Münch, Riehl, Roediger, Roethe, E. Schmidt, M. Schmidt, W. Schulze, v. Wilamowitz-Moellendorff, Wentzel; Marpurgenses Birt, Cohen, Elster, Kalbfleisch, Maass, Menzer, Natorp, Niese, v. Sybel, Thiele, Thumb, Vogt, Wrede. Proseminario philologo ut per ter sex menses interessem, concesserunt Birt, Kalbfleisch, Thiele, v. Wilamowitz-Moellendorff; ut ter sex menses seminarii philologi sodalis ordinarius essem atque unum quidem semestre senior, humanitate effectum est Birtii, Kalbfleischii, Maasii directorum. Exercitationibus benigne me admiserunt germanicis Elster, Roethe, Vogt, Wrede, philosophicis Natorp, archaeologicis Kekule v. Stradonitz.

Quibus omnibus viris gratias ago maximas, praeter ceteros autem Birtio, qui ad hanc materiam tractandam me invitavit atque insigni humanitate semper et consilio et opera adiuvit.